

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ДВОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ



6
1978.

ДОСАДАШЊИ ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИЦИ: др Михаило Константиновић (1953—1960), др Милан Бартош, заменик др Борислав Т. Благојевић (1960—1966), др Војислав Бакић (1966—1978).

Уређивачки одбор:

Др Војислав Симиновић (главни и одговорни уредник), др Велимир Васић, др Драгаш Денковић, др Драгољуб Димитријевић, др Мирослав Ђорђевић, др Радомир Ђуровић, др Миленко Крећа (секретар Уређивачког одбора), мр Мирољуб Лабус, др Марко Младеновић, др Слободан Перовић, др Југослав Станковић (заменик главног уредника), др Обрад Станојевић

Технички уредник Вукосава Манојловић

Штампа: Штампарија ПТТ Београд, Таковска 2

У дане 5. и 6. октобра 1978. године одржано је на Правном факултету у Београду Саветовање о актуелним питањима правно-економских и пословних односа са иностранством. Организатори овог Саветовања били су Институт за правне и друштвене науке Правног факултета у Београду и Привредна комора града Београда, заједно са једним бројем организација удруженог рада.

Циљ Саветовања био је да се проуче искуства и размене мишљења о проблемима који су од великог значаја за развој нашег привредног система, конституисање нових друштвених односа и одређивање нашег места у међународној подели рада. На самом Саветовању размартано је низ питања на која се у процесима нашег самоуправног трансформисања траже одговарајући одговори. Те одговоре покушали су да пруже реферати припремљени за Саветовање и дискусија која се развила о основним питањима и дилемама.

Часопис „Анали Правног факултета у Београду” узимајући и сам удела у припремама за ово Саветовање, примио је задатак да, објављивањем једног броја реферата у целини, приказом осталих реферата као и анализом дискусије, обавести на овај начин наше претплатнике и читаоце о раду овог скупа. Напомињемо да су сви реферати, природно без дискусије, објављени непосредно пре Саветовања у једној публикацији, коју су за потребе самог скупа приредили Институт за правне и друштвене науке Правног факултета у Београду и Привредна комора града Београда.

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Година XXVI

новембар—децембар

Број 6

ЗАКОН О ОБЛИГАЦИОНИМ ОДНОСИМА И ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ СА ИНОСТРАНСТВОМ

I

Економски односи са иностранством и њихово непрекидно јачање и проширивање свакако да представљају императив нашег привредног, па и укупног развоја. С друге стране, имајући у виду да се они остварују у првом реду делатношћу наших организација удруженог рада у области привреде (привредних организација), несумњиво је да се при томе заснивају одређени пословни (у првом реду уговорни) односи између ових организација и њихових иностраних партнера. На облик и садржину ових пословних односа снажно утичу односи који су се формирали између привредних организација унутар наше земље (у унутрашњем промету), али исто тако и односи (економски и други) какви у датом тренутку постоје на тзв. светском тржишту.

Пословни односи на унутрашњем тржишту заснивају се, мењају, допуњавају и престају у условима самоуправног социјалистичког друштва, при постојању тржишних односа у социјалистичкој робној производњи. Разумљиво је да наша правила облигационог права, намењена првенствено регулисању промета робе и привредних (трговинских) услуга, морају садржати инструменте прилагођене нашим друштвено-економским односима. Због тога је дошло до ситуације да у овој области уговори више не представљају (или бар не увек) једини инструмент за регулисање односа на том тржишту. Морамо имати у виду веома значајну улогу коју у усклађивању односа на тржишту имају данас акти планирања, самоуправни споразуми, па и нова правила социјалистичког морала (односно добри пословни обичаји) која се непрекидно стварају. Због тога је очигледно да уговори на домаћем тржишту морају да трпе одре-

бене промене и да се често појављују као нека врста инструмента за спровођење друштвених планова и самоуправних споразума, иако у основи имају посебну правну судбину и ток.

У спољнотрговинском промету, у економским односима са иностранством, постоје одребене разлике условљене природом и развијеношћу тих односа, као и међународним односима уопште. За наше привредне организације уговор представља и даље основни инструмент за регулисање односа са иностраним партнерима, без обзира на то што је садржина тих уговора често омеђена постојећим међудржавним споразумима, међународним пословним обичајима и сл. Осим тога, логично је да се на ове уговоре врло често морају применити правила Међународног привредног права, односно Међународног приватног права.

Са гледишта односа између домаћих привредних организација доношење Закона о облигационим односима има веома велики значај. Морамо имати у виду да је у нашој земљи, у послератној ситуацији, постојао прилично сложен проблем у погледу извора права који треба да се примењује на све развијеније односе у привреди. У односу на предатно право настале су врло значајне разлике како по питању субјеката ових правних односа, тако исто и у погледу садржине и особина правних послова у области промета робе и услуга, па предатни прописи нису могли да задовоље наше нове потребе у области привреде. С друге стране велику сметњу је представљала и чињеница да је један део предатних прописа био под јаким утицајем француског права, док је у другим деловима наше земље био доминантан утицај немачког грађанског и трговинског права, тако да јединствено грађанско и трговинско право није ни постојало.

Најзначајнији корак на пољу регулсања облигационих односа у области привреде несумњиво је представљало доношење Општих узанса за промет робом почетком 1954. године. Циљ доношења ових узанса био је да се попуни огромна празнина настала недостатком нових прописа, а да се истовремено уопште дотадашња искуства у пословним односима привредних организација. Познато је да сам појам узанса претпоставља да се ради о већ постојећим привредним (трговинским) обичајима који је прикупило, систематизовало и објавило овлашћено привредно тело. Међутим, наше Опште узансе за промет робом у суштини добрим делом представљају скуп правила облигационог права. Створен је и изванредан аутоматизам у њиховој примени. Додуше, задржано је основно правило по којем се оне примењују само ако су странке пристале (изричито или прећутно) на њихову примену. Али, ако је за решавање неког конкретног спора прописана или уговорена надлежност државне арбитраже (а касније привредног суда), аутоматски се претпостављало да су странке пристале на примену тих узанса. У пракси су странке врло ретко искључивале примену Општих узанса, тако да су се оне скоро редовно примењивале и у суштини имале снагу закона. Овакав став је у пракси примењивала и Спољнотрговинска арбитража при Привредној комори Југославије када је у неком спору требало применити југословенско материјално право. То је допринело да се и код иностраних партнера наших

привредних организација учврсти схватање да Опште узансе за промет робом представљају заправо наше облигационо право.

Један од недостатака ових узанса био је тај што су оне у првом реду могле да буду примењене код купопродајних уговора, а само делимично код других уговора у привреди, чиме је поље њихове примене ипак било доста ограничено. С друге стране, оне су долазиле до примене само у односима између привредних организација (односно других друштвених правних лица), али се нису примењивале у споровима за које је био надлежан суд опште надлежности („грађански“ суд). На овај начин је створен извештан двојни правни режим за исте врсте правних односа, зависно од субјеката тих односа, па се често и пракса привредних судова развијала путем који је био различит од праксе судова опште надлежности. Створена је ситуација да су се иста питања на један начин решавала кад је реч о уговорима у привреди, а на други начин кад се радило о истом уговору између грађанских физичких или правних лица, што је стварало извесну правну несигурност.

Наши економски односи са иностранством су током времена добијали све већи замах. Наши привредни субјекти су долазили у све чешће и разноврсније пословне односе са иностраним партнерима не само на већ „уходаним“ тржиштима (западном и источном), него и у земљама у развоју. Непостојање једног целовитог закона о облигационим односима у Југославији вероватно је представљало један од разлога што је веома ретко у овим пословним односима уговарана примена југословенског материјалног права, чак и у случајевима кад је била уговорена надлежност наше Спољнотрговинске арбитраже. Највероватније је да страни партнери наших организација нису били сигурни која ће правила у случају спора применити арбитража (односно привредни суд) у оваквом случају, па су хтели да се обезбеде применом неког другог права које добро познају (често швајцарског).

Приликом припреме и доношења Закона о облигационим односима јасно је дошло до изражаја настојање да се, у принципу, створе јединствена правила облигационог права која би се примењивала без обзира на својство уговорних странака. Ипак, законодавац је био у извесној мери „принужен“ да у низу случајева предвиди и неке одредбе које се примењују само на „уговор у привреди“ или друге облигационе односе између привредних организација, а не и на односе између појединаца. Настојање да се облигациони односи у највећој могућој мери јединствено регулишу темељи се на чињеници да се савремено југословенско друштво све више трансформише и развија у правцу јединственог самоуправног друштва.

Од ступања на снагу Закона о облигационим односима неће се више примењивати Опште узансе за промет робом у питањима која су тим законом регулисана. У ницу случајева нови закон је предвидео друкчија правила, с обзиром на многобројне и дубоке промене у нашем друштвено-економском систему. Међутим, у Општим узансима има и доста одредаба које су заиста узансног карактера, па је разумљиво да такве одредбе неће изгубити своју важност. Такав је нпр. случај са одред-

бама које у суштини представљају тумачење значења појединих израза који се иначе употребљавају у пословном промету, одредбама о тзв. транспортним клаузулама и сл. Другим речима, престају да важе одредбе узанса о питањима која су регулисана новим законом, а остају на снази све друге одредбе. У вези са овим питањима треба подвући да више неће да важи ни претпоставка да су уговорне стране пристале на примену узанси, ако их нису уговором изричито искључиле. Сада важи обрнуто правило: ако једна од странака жели да обезбеди примену Општих (или посебних) узанса, потребно је да то уговором буде изричито предвиђено. Ово правило важи и за унутрашњи и за спољнотрговински промет.

Једно од веома значајних питања је несумњиво у којим случајевима и у којој мери ће се одредбе Закона о облигационим односима примењивати на пословне односе у спољнотрговинском промету, односно у економским односима са иностранством. Разумљиво је да у овим случајевима може да дође (односно по правилу долази) до сукоба закона, тако да одлучујућу улогу имају правила Међународног приватног права. Несумњиво је да ће наш закон првенствено бити примењен у случају када странке изричито уговоре његову примену, користећи се начелом аутономије воље. Познато је да се ово начело у суштини огледа у следећем: а) уговорне странке у највећем броју случајева имају право да самостално одлучују са ким ће ступити у правне односе, тј. са којим партнером ће закључити одређени уговор; б) странке самостално одлучују коју ће врсту уговора у промету робе и услуга закључити; в) својим споразумом странке регулишу садржину таквог уговора (у границама закона, схватања морала, односно добрих пословних обичаја); г) уговором се може предвидети који ће национални закон, у случају спора, бити примењен на међусобне односе уговорних странака; и д) странке могу уговором (односно посебним споразумом) одредити и надлежност одређеног суда односно арбитраже. Самим тим, ако домаћа привредна организација сматра да је за њене уговорне односе са иностраним партнером повољнија примена нашег закона, потребно је да настоји да у уговор унесе изричиту одредбу о примени нашег закона. Чињеница је да се у спољнотрговинској пракси наших привредних организација овакве клаузуле ретко сусрећу. Поред већ наведеног непознавања наше материјалног права од стране иностраних фирми, мислим да је један од разлога за овакву ситуацију и чињеница да спољнотрговинске уговоре у име и за рачун наших привредних организација често закључују лица која недовољно познају наше правне норме јер стручњаци — познаваоци права у добром делу организација приликом закључивања уговора играју другоразредну улогу (него тек приликом избијања спора у вези са испуњењем уговора). Због тога пуномоћници наших организација удруженог рада често сувише лако пристају на примену неког страног закона, чију садржину не познају, па су често и одредбе о примени страног закона непотпуне, непрецизне и стварају сумњу на који су закон уговорне странке заиста мислиле. Сматрам да је потребно да наша странка покаже

више иницијативе и упорности (али и знатно више знања) приликом уговарања надлежног закона.

Ако не постоји изричита уговорна одредаба о надлежном закону, јасно је да ће до примене нашег закона о облигационим односима доћи само у случајевима и под условима предвиђеним постојећим нормама Међународног приватног права (као закон места закључење уговора, закон места испуњења уговора, закон надлежног суда односно арбитраже и сл.). Можемо слободно рећи да ће у оваквим случајевима примена нашег закона бити само изузетна.

До извесног објективног ограничења примене Закона о облигационим односима на пословне односе наших привредних организација са иностраним партнером доћи ће и због постојања великог броја међу-државних споразума које је наша земља закључила и ратификовала, а којима је регулисан извешан број послова у промету робе и услуга са иностранством. Познато је да постоји читав низ вишестраних (мултилатералних) конвенција чији смо и ми потписници, а посебно у области купопродајних уговора, већег броја уговора о превозу, ПТТ услуга, појединих хартија од вредности (нпр. менице и чека) и сл. Логично је да ће се ове конвенције у првом реду применити код уговора између партнера — држављана земаља које су потписале и ратификовале такву конвенцију. Не треба сметнути да је, приликом доношења низа наших закона, па и Закона о облигационим односима, вођено рачуна о решењима садржаним у тим конвенцијама, али се ипак морало водити рачуна првенствено о нашим домаћим потребама и околностима, тако да често у унутрашњем промету важе сасвим другачија правила. С друге стране, наша земља је закључила и низ двостраних (билатералних споразума) са појединим државама, којима су исто тако предвиђена извесна правила за одређене врсте спољнотрговинских уговора. Подсетимо само да су такви споразуми закључени са Пољском (JUGOPOL), Немачком Демократском Републиком (OUI), Совјетским Савезом и сл., а првенствено се односе на испоруку робе између организација које припадају овим земаљама, али и на неке друге уговоре у области промета робе и услуга (нпр. на извођење инвестиционих радова, железнички и речни превоз робе, путника и пртљага итд.). Разумљиво је да ће и у овом случају на такве спољнотрговинске уговоре бити првенствено примењивана правила садржана у наведеним двостраним споразумима.

Примена Закона о облигационим односима биће у појединим случајевима ограничена и због постојања посебних закона којима је регулисан спољнотрговински промет наших привредних организација, као што је Закон о промету робе и услуга са иностранством, Закон о обављању привредне делатности у иностранству, Закон о девизном пословању и кредитним односима са иностранством и сл. Наведени прописи у појединим случајевима садрже другачија решења когентног карактера, различита од решења садржаних у Закону о облигационим односима.

Најзад, треба имати у виду да и у области унутрашњег промета робе и услуга постоји читав низ посебних закона са другачијим решењима. Поменимо само Закон о основама пословања организација удру-

женог рада у области промета робе и о систему мера којима се спречава нарушавање јединства југословенског тржишта у тој области, законе којима су регулисани уговори о превозу у појединим гранама саобраћаја, Закон о поморској и унутрашњој пловидби, Закон о основама система осигурања имовине и лица, Закон о основама кредитног и банкарског система, законе о меници и чеку и сл. Ако на неки уговор у спољнотрговинском промету (уговор са елементом иностраности) треба на буде примењено југословенско материјално право, очигледно је да неће бити примењена општа правила из Закона о облигационим односима, него правила садржана у постојећим посебним законима.

Једна од основних тенденција садржаних у Закону о облигационим односима јесте и настојање да се изврши социјалистичко усмеравање облигационих односа. Несумњиво је да је ово настојање законодавца потпуно разумљиво и оправдано. Наслебена (предратна) правила облигационог права, чак и у случајевима кад нису била у директној супротности са тековинама наше револуције и начелима нашег друштвено-економског уређења, ипак су често (у већој или мањој мери) била у извесној несагласности са правцима развоја нашег новог друштва, тако да су их судови морали примењивати уз извесне неопходне измене. С друге стране, Опште узансе за промет робом биле су донете убрзо после преласка са система административног управљања привредом на систем непосредног самоуправљања у привреди. Ове узансе су свакако одиграле врло позитивну улогу у досадашњем периоду, али је чињеница да је садашње стање наших друштвено-економских односа захтевало и стварање неких нових, као и измену неких досадашњих правила. Појединим когентним нормама законодавац је настојао да целокупно пословање наших привредних организација усмери ка томе да своје уговоре (и друге међусобне правне односе) усагласе са основним начелима нашег друштвеног уређења и схватањима морала самоуправног социјалистичког друштва. Разумљиво је да се ове норме не односе само на међусобне односе наших привредних организација, него се исто тако односе и на пословне односе наших организација са иностранством. Поменимо, пре свега, норме које се односе на карактер и циљ уговора. Санкција за прекршај ових норми састоји се у томе што се такви уговори сматрају ништавим, односно не могу да производе своје правно дејство. Првенствено су ништави они уговори чији предмет и правни основ нису допуштени, а исто тако и они уговори код којих мотив није допуштен (ако су обе уговорне стране биле несавесне). По самом закону су ништави и тзв. зеленашки уговори, односно уговори експлоататорског карактера. Даље, забрањено је уговорно одрицање од права на позивање на клаузулу „*rebus sic stantibus*” (измену или раскид уговора због измењених околности), или уговорно одрицање од права на истицање одређених приговора другој странци. Исто тако закон забрањује и употребу уговорних клаузула којима би се странке ослобађале од одговорности за штету насталу услед обичне непажње (*culpa levis*), ако таква клаузула представља резултат монополског положаја једне странке или економски неравноправног положаја уговорних странака, пошто се претпоставља да

је у таквом случају једна од странака наметнула другој странци своје услове. Од великог је практичног значаја и одредба Закона о облигационим односима која даје право суду да интервенише и у случајевима кад уговор (или поједине његове одредбе) није противан императивним законским прописима, али је ипак противан начелима нашег друштвено-економског уређења или схватањима нашег социјалистичког самоуправног морала. У оваквом случају је суд (односно арбитража) овлашћен да такав уговор (или поједине његове одредбе) прогласи ништавим. Сасвим је разумљиво да наше привредне организације морају водити рачуна о наведеним законским одредбама и приликом закључивања уговора са иностраним партнерима, јер се и на те уговоре могу применити изнете санкције у случајевима кад је за уговор надлежно наше матерично право.

Сматрам исто тако да се мора водити рачуна и о односу између закључених самоуправних споразума и облигационих уговора. Познато је какав значај наши уставни и Закон о удруженом раду придају самоуправном споразумевању и друштвеном договарању, као начину заснивања самоуправних односа између организација удруженог рада. Разумљиво је да су потписници самоуправног споразума везани садржином тих споразума. С друге стране, путем уговора (међусобно или са трећим лицима), потписници самоуправних споразума заснивају и облигационе односе. Законом о облигационим односима предвиђена је обавеза уговорних странака да поступају у складу са самоуправним споразумима које су те странке закључиле, као и да своје међусобне уговорне обавезе ускладе са самоуправним споразумом. Разумљиво је да се ове одредбе у првом реду односе на уговоре које међусобно закључују наше привредне организације. Међутим, под одређеним условима, оне могу произвести правно дејство и на уговоре који се закључују у пословним односима са иностранством.

II

У вези са применом Закона о облигационим односима на спољнотрговинске послове са иностранством сматрам да треба посебно истаћи још нека општија питања, као што је питање слободе уговарања, примене начела поштења и савесности, употребе монетарних клаузула, уговарања камате, као и нека питања у вези са издавањем и коришћењем хартија од вредности.

Једно од основних начела облигационог права је свакако и тзв. начело аутономије воље, односно принцип слободе уговарања. За разлику од ранијег система административног управљања привредом, у којем је било заступљено схватање да је привредним организацијама (у њиховом пословању) забрањено све што позитивним прописима није изричито допуштено, данас се у принципу сматра да је допуштено све што императивним прописима или схватањима социјалистичког самоуправног морала није забрањено. Закон о облигационим односима такође сматра ово начело једним од основних начела облигационих односа у нашем

друштву. Међутим, и по овом питању долази до изражаја тенденција за социјалистичким усмеравањем уговорних односа. У принципу се сматра да су уговорне странке слободне да по својој вољи уређују своје међусобне односе, с тим што се у сваком случају морају поштовати уставна начела друштвеног уређења, одредбе императивних прописа, као и норме социјалистичког морала. Осим тога, приликом закључења уговора, а исто тако и приликом испуњавања преузетих уговорних обавеза, странке се морају придржавати начела поштења и савесности. Осим тога, изричито је забрањена и тзв. злоупотреба права, тј. вршење права противно циљу који је утврђен и признат законом, као и вршење права у циљу заобилажења и изигравања закона. Треба напоменути да скоро све земље данас имају посебно много императивних прописа који се односе на одређена питања у вези са спољно трговинским пословањем, па је то случај и у нашој земљи. Разумљиво је да се ови прописи морају поштовати, тако да и ово у знатној мери делује на слободу уговарања.

У већини националних законодавстава постоје изричите одредбе по којима се странке морају у својим међусобним пословним односима придржавати начела поштења и савесности (*bonne foi, Treu und Glaube*). Овакво схватање дошло је до изражаја и у Општим уџансама за промет робом, по којима „поштење и савесност је основно начело кога се странке морају придржавати у пословима промета робом. Странке се не могу позивати на неку од ових уџанса, ако би њена примена у датом случају произвела последице противне томе начелу” (уџанса бр. 3). Закон о облигационим односима је у суштини предвидео исто правило, с тим што се оно сада примењује и на друге облигационе односе, а не само на уговоре у привреди. Тиме се настоји да се понашање странака у свим облигационим односима усклади са схватањима нашег морала. При томе не игра никакву улогу да ли је одређено понашање странака прописано (законом или другим прописима) или је предвиђено тзв. добрим пословним обичајима. Странке имају обавезу да поступају савесно и поштено у целом току својих међусобних пословних односа. Ово правило се односи како на тзв. предуговорну фазу (међусобне преговоре у циљу закључења уговора), тако исто и не само закључење уговора, а посебно на испуњавање преузетих уговорних обавеза, све до престанка међусобног облигационог односа. Суштина примене овог начела састоји се у обавези уговорних странака да у свему поступају лојално, да штите интересе не само своје него и супротне странке, да за цело време трајања облигационог односа међусобно сарађују, да се међусобно помажу и сл. Сасвим је разумљиво да се ово начело има примењивати и код уговора у промету робе и услуга са иностранством. То ће, несумњиво захтевати да наше уговорне странке примене знатно већу пажњу код избора иностраног партнера него што је до сада био случај, јер ће само тако моћи да буду створене претпоставке за поштено и савесно поступање обе странке. Нажалост, из праксе привредних судова и Спољнотрговинске арбитраже може се уочити да се ово начело не поштује увек (ни од стране наших привредних организација, нити од стране иностраних партнера). Због тога је у низу случајева била неопходна интервенција суда

(односно арбитраже) да би се, приликом решавања насталог спора, обезбедила примена начела поштења и савесности.

Као што је већ речено, већина правила у Закону о облигационим односима је диспозитивне природе, а само изузетно имају императивни карактер. Самим тим, јасно је да ће у великом броју случајева уговорне странке моћи и у унутрашњем промету да својим уговором предвиде и нека решења различита од законских. Међутим, пада у очи да су поједини правни институти у Закону о облигационим односима регулисани веома детаљно. Сматрам да се у највећем броју случајева ради о некој врсти „лонуде“ законодавца странкама, да користе „модел“ за поједине врсте уговора. Познато је да у пракси странке најчешће у своје уговоре уносе решења садржана у закону (нарочито после извесног периода „уходавања“ оваквих закона у пракси), па ће и одступања од законских решења у уговорима највероватније бити релативно мала. Законодавац поступа на овај начин и педагошки оправдано, јер су ове законске норме конципиране тако да што боље одражавају интерес нашег друштва у овом тренутку, па се тиме даје и инспирација самим уговорним странкама да своје међусобне односе заснивају у сопственом интересу, а да их истовремено усклађују и са интересима друштва као целине. Највећи део ових одредаба може да нађе врло корисну примену и код уговора у спољној трговини. Уносећи поједине одредбе у уговоре са иностраним партнерима, наше привредне организације могу у највећој мери обезбедити примену нашег материјалног права на њихове спољнотрговинске односе.

У нашој земљи је прихваћено начело монетарног номинализма, па извесне одредбе о томе постоје и у прописима који се односе на девизно пословање. Ово начело прихваћено је и у Закону о облигационим односима. Тако је у чл. 394. предвиђено да „кад обавеза има за предмет своту новца, дужник је дужан исплатити онај број новчаних јединица на који обавеза гласи, изузев кад закон одређује што друго“. С друге стране, овај закон је ограничио и употребу тзв. заштитних клаузула. То се посебно односи на тзв. златну и валутну клаузулу, јер по чл. 395. овог закона „ако новчана обавеза противно посебном савезном закону гласи на плаћање у злату или некој страниј валути, њено испуњење може се захтевати само у домаћем новцу према курсу који је важио у тренутку настанка обавезе“. Очигледно је да је забрана уговорања златне или валутне клаузуле апсолутна у уговорима у унутрашњем промету. Међутим, сматрам да би дејство ове забране у спољнотрговинском промету било релативно, тј. да би оваква забрана требало да буде предвиђена посебним савезним законом да би могла да производи правно дејство. Ако би се апсолутна забрана уговарања ових клаузула протегла и на уговоре у спољнотрговинском промету, очигледно је да би наш динар врло ретко дошао до примене у овим пословима, што би могло да произведе веома негативне последице. Мишљења сам да наведену одредбу Закона о облигационим односима треба тако тумачити да забрана коришћења златне и валутне клаузуле важи само ако су обавезе изражене у домаћем новцу (динарима), док се та ограничења не примењују на новчане обавезе изражене у стра-

ној валути (осим у случајевима предвиђеним посебним савезним законом). Сматрам да се исто правило примењује и кад је у питању тзв. индексна клаузула, тј. кад је у уговор унета одредба „којом се износ новчане обавезе у домаћем новцу везује за промене цена добара, роба и услуга изражених индексом цена утврђеним од стране овлашћене организације“. С друге стране, Законом о облигационим односима је изричито допуштено уговарање клизне скале, тј. одредбе којом је уговорено „да ће цена зависити од цена материјала и од рада, као и других елемената који утичу на висину трошкова производње, у одређено време на одређеним тржишту“. У вези са временом плаћања новчане обавезе треба истаћи да наведени закон даје право дужнику да такву обавезу изврши пре рока, а забрањује уговорну одредбу којом се дужник одриче овог свог права, па би таква одредба била апсолутно ништава.

У вези са уговорањем камате треба истаћи да сам Закон о облигационим односима не утврђује највишу каматну стопу (осим код уговора између појединаца), него оставља да то буде регулисано посебним законом. С друге стране, ако је камата уговорена, али није одређена њена стопа ни време доспевања, она код уговора у привреди износи осам од сто годишње и доспева по истеку године, ако није нешто друго уговорено. Ако је уговором предвиђена већа каматна стопа од дозвољене, примениће се највећа дозвољена каматна стопа. Напомињем да је иста ова правила у својој досадашњој пракси примењивала и Спољнотрговинска арбитража при Привредној комори Југославије, сматрајући да су она уобичајена у пословима ове врсте. Законом је изричито забрањен и тзв. анатоцизам, тј. уговарање исплате нове камате на доспелу а неисплаћену камату. Ова забрана се не односи на кредитно пословање банака и других банкарских организација. У сваком случају обавеза даљег плаћања камате престаје да тече кад доспеле а неисплаћене камате достигну износ главнице дуга.

Најзад, мислим да сасвим кратко треба указати и на примену Закона о облигационим односима кад је реч о хартијама од вредности. Наиме, у овом закону постоји извештан број општих одредаба о хартијама од вредности. С друге стране, постоји и посебан Закон о хартијама од вредности, а одредбе о појединим хартијама садржане су и у Закону о меници, Закону о чеку, Закону о поморској и унутрашњој пловидби, Закону о уговорима о превозу у железничком саобраћају, Закону о уговорима о превозу у друмском саобраћају, Закону о облигационим и основним материјално-правним односима у ваздушној пловидби, Закону о основама система осигурања имовине и лица, Закону о основама кредитног и банкарског система и сл. С друге стране, треба имати у виду да у овој области постоји и низ међународних конвенција које је наша земља ратификовала, као што су: Женевске конвенције о меници, Женевске конвенције о чеку, Бриселска конвенција о изједначењу извесних правила у материји коносмана, Бернске конвенције о превозу на железницама, Варшавска конвенција о изједначењу извесних правила која се односе на међународни ваздушни транспорт и сл. Осим тога, у пракси се у спољној трговини већ одавно примењују и извесни општи услови и спо-

разуми, као што је нпр. Братиславски споразум о превозу терета Дунавом, Lloyd-ова полиса осигурања и сл. Из овог проистиче да ће веома ретко доћи до примене одредаба Закона о облигационим односима на хартије од вредности у промету са иностранством.

III

Циљ и обим овог рада не дозвољавају да се изврши нека потпунија анализа могућности примене Закона о облигационим односима на поједине послове наших привредних (и других) организација са иностранством. Због тога ћу се ограничити само на извесна сасвим кратка разматрања у вези са појединим уговорима које сматрам најчешћим и по учесталости и обиму најзначајнијим.

У вези са уговором о куповини и продаји Закон, што је и разумљиво, садржи веома велики број одредаба. Добрим делом је законодавац прихватио решења која су већ била садржана у Општим уџансама за промет робом, али по низу питања у њему постоје и сасвим нова решења (често под утицајем англосаксонског права, односно правила која се највише примењују у трговини са развијеним земљама). Међутим, морамо имати у виду да данас постоје и извесна међународна правила којима је ова материја регулисана, као што су: Једнообразни закон о међународној продаји телесних покретних ствари, Једнообразни закон о закључивању уговора о међународној продаји телесних покретних ствари, Општи услови за испоруку робе између спољнотрговинских организација земаља — чланица Савета за узајамну економску помоћ (Општи услови СЕВ), општи услови за испоруку робе између привредних организација Југославије и Пољске (Југроп), Немачке Демократске републике и Југославије (ОУИ), Југославије и Совјетског Савеза, Општи услови за набавку инвестиционе опреме, Општи услови за набавку и монтажу инвестиционе опреме, Варшавско-Оксфордска правила о куповини CIF, Incoterms и друге угледне уговорне клаузуле и сл. Разумљиво је да сва наведена правила немају једнаку правну снагу. Међутим, чињеница је да су наше привредне организације у својим пословним односима са иностранством користиле велики део ових правила и у уговорима су се изричито на њих позивала, или је њихова примена могла да се, из низа околности, сматра прећутно уговореном. Сматрам да ће се таква пракса извесно и даље наставити, а то често представља и основни услов за закључивање уговора у појединим земљама, односно са појединим иностраним партнерима. Очигледно је да ће Закон о облигационим односима доћи до примене на ове уговоре са иностранством само по општим правилима Међународног приватног права.

Релативно бројне одредбе Закона о облигационим односима (чл. 648 — 685. Закона о облигационим односима посвећене су превозу ствари и лица. Међутим, и у овом случају Закон о облигационим односима има, по мом мишљењу, карактер општег закона. Познато је да је данас у нашој земљи ова материја регулисана низом посебних закона, као што

су: Закон о уговорима о превозу у железничком саобраћају, Закон о поморској и унутрашњој пловидби, Закон о уговорима о превозу у друмском саобраћају и Закон о облигационим и основним материјално-правним односима у ваздушној пловидби. С друге стране, питање међународних железничких превоза регулисано је у првом реду Међународном конвенцијом о превозу робе на железницама (СИМ), и Међународном конвенцијом о превозу путника и пртљага на железницама (СИВ) и прилозима уз те конвенције. У области поморског превоза постоји низ међународних конвенција, од којих (баш у вези са уговором о превозу) треба посебно поменути Бриселску конвенцију о изједначењу извесних правила у материји коносмана. За међународне превозе унутрашњим воденим путевима (у међународном промету) које обављају наше транспортне организације несумњиво је од највећег значаја Братиславски споразум о општим условима превоза терета Дунавом (који садржи споразум о општим условима превоза у речном саобраћају, споразум о јединственим тарифама и споразум о реморкирању, помоћи у случају хаварије и агенцијским пословима). Код уговора о међународном превозу робе друмом највећи значај има Женевска конвенција о уговору за међународни превоз робе друмом из 1955. године, као и Конвенција о друмском саобраћају. У области превоза ваздушним путем несумњиво је да је од посебног значаја Варшавска конвенција о изједначењу извесних правила која се односе на међународни ваздушни транспорт (са изменама у Хагу 1955. и у Гватемали 1971. године), као и Општи услови за превоз путника, пртљага и робе, које је донело Међународно удружење за ваздушни саобраћај (ИАТА). Самим тим, очигледно је да ће и у овој материји до примене југословенског материјалног права (а посебно Закона о облигационим односима) доћи релативно ретко кад је реч о међународним превозима, и то само под условима предвиђеним правилима Међународног приватног права.

Код уговора о грабењу постоји знатна могућност примене одредаба Закона о облигационим односима (чл. 630 — 647) на уговоре са елементом иностраности. Међутим, треба имати у виду да у нашој земљи постоје и извесни посебни (републички односно покрајински) закони којима је прилично детаљно регулисана ова материја, а од значаја су и Посебне узансе о грабењу. С друге стране, у међународном промету значајну улогу играју и типске клаузуле које је донела Економска комисија за Европу ОУН, као што су Општи услови за набавку инвестиционе опреме и Општи услови за набавку и монтажу инвестиционе опреме.

Кад је реч о уговору о ускладиштењу робе, познато је да у тој материји не постоје међународне конвенције и други слични међународни споразуми. Због тога је сасвим могуће да се примене одредбе Закона о облигационим односима (чл. 730 — 748), заједно са одредбама Закона о промету робе и услуга са иностранством и прописима о девизном пословању, а у материји консигнационих складишта и одредба Закона о привредном пословању у иностранству, као и Друштвени договор о начину и условима за вршење послова заступања иностраних фирми у Југославији. Примена ових норми нашег материјалног права могућа је

под општим условима предвиђеним правилима Међународног приватног права.

У области уговора о комисиону, трговинском заступништву и трговинском посредовању у промету робе и услуга са иностранством сматрам да постоји слична ситуација као и код уговора о ускладиштењу робе.

За разлику од ранијих прописа, Закон о облигационим односима садржи доста исцрпне прописе намењене регулисању имовинскоправних односа по основу уговора о шпедицији (отпремању), чему је посвећена цела глава XXII (чл. 827 — 846). Извесне одредбе о овом правном послу садржане су и у Закону о промету робе и услуга са иностранством, као и у републичким законима о промету робе. Међутим, треба напоменути да у међународном промету значајну улогу играју и тзв. уједначени текстови шпедитерских потврда типа FCR (Forwarding Agents certificate of receipt) и FCT (Forwarding Agents certificate of transport) које је израдила Међународна организација шпедитера (FIATA), а које ће наше шпедитерске организације овакако и даље примењивати у области међународне шпедиције.

Уговор о контроли робе и услуга до сада није био детаљније регулисан прописима нашег позитивног права, ако изузмемо извесне најопштије одредбе садржане у Закону о промету робе и услуга са иностранством и у републичким (односно покрајинским) законима о промету робе. Закон о облигационим односима је сада прилично детаљно регулисао и ову материју (чл. 847 — 858). С друге стране по овом питању не постоје никакве међународне конвенције, иако знатну улогу играју општи услови пословања појединих великих иностраних контролних организација (Lloyd, Veritas и сл.). Јасно је да и по овим питањима постоји доста широка могућност примене одредаба Закона о облигационим односима на уговоре о контроли са елементом иностраности.

Законом о облигационим односима су први пут у нашој земљи регулисани поједини уговори о туристичким услугама, као што су уговор о организовању путовања (чл. 859 — 879), посреднички уговор о путовању (чл. 880 — 884) и уговор о ангажовању угоститељских капацитета (уговор о алотману) чл. 885 — 896). И у овој области, с обзиром на недостатак међународних конвенција, постоји доста широка могућност примене Закона о облигационим односима, заједно са одредбама Закона о промету робе и услуга са иностранством и прописа о девизном пословању.

Уговор о осигурању је исто тако детаљно регулисан у Закону о облигационим односима (чл. 897 — 965), при чему су законским одредбама регулисане готово све врсте осигурања. С друге стране, за разлику од већине других одредаба, законске одредбе о осигурању имају императивни карактер. Самим тим, у унутрашњем промету, странке не могу уговорити ништа што би било у супротности са решењима датим у овом закону, а исто тако и у Закону о основама система осигурања имовине и лица и у републичким (односно покрајинским) законима о систему осигурања имовине и лица. Разумљиво је да ова забрана не делује тако апсолутно кад се ради о осигурању у спољној трговини (уз учешће иностраних партнера), осим када је то изричито предвиђено законом. У

овој области, разумљиво, долазе до примене и одредбе Закона о промету робе и услуга са иностранством, Закона о привредном пословању у иностранству, као и девизни прописи. Осим тога, треба имати у виду да је код осигурања, иако не постоје међународне конвенције, постигнут знатан степен изједначености националних прописа, а да постоје и извесна типска правила, као што су York-Antwergren-ска правила о генералној хаварији, затим „Institute Cargo Clause”, „Incoterms” Lloyd-ова полиса поморског осигурања и сл.

Најзад, у области тзв. банкарских послова, Закон о облигационим односима садржи посебне одредбе о банкарским новчаним депозитима (укључивајући ту и улог на штедњу), депоновању хартија од вредности, банкарском текућем рачуну, уговору о сефу, уговору о кредиту, уговору о кредиту на основу залагања хартија од вредности (уговору о ломбарду), акредитивима и банкарским гаранцијама. Поред тога, одредбе о низу банкарских послова садржане су у Закону о основама кредитног и банкарског система, Закону о привредном пословању у иностранству, Закону о Народној банци Југославије и јединственом монетарном пословању народних банака република и народних банака аутономних покрајина, Закону о Служби друштвеног књиговодства, Закону о обезбеђивању плаћања између корисника друштвених средстава, Закону о хартијама од вредности, Закону о девизном пословању и кредитним односима са иностранством и др. Ове одредбе, нарочито кад је реч о пословању са иностранством, највећим делом су императивног карактера. Међутим, код појединих банкарских послова постоје и извесна међународна правила (као што је нпр. случај са тзв. Једнообразним правилима и узансама о акредитивима), правилима Међународног монетарног фонда и Међународне банке за обнову и развој), а поједина питања регулисана су и међу државним платним споразумима.

IV

Ако бисмо хтели најкраће да закључимо, свакако можемо рећи да Закон о облигационим односима има изванредно велики значај за регулисање промета робе и услуга, као и платног промета, између домаћих привредних организација, а да у одређеним случајевима може да се примени и на економске односе са иностранством. Међутим, домен његове примене у спољној трговини је ипак у извесној мери ограничен.

а) Примена овог закона на уговоре закључене између домаћих привредних организација и њихових иностраних партнера ограничена је услед примене општих правила Међународног приватног права на уговоре са елементом иностраности (начело аутономије воље, постојање колазионих норми и сл.).

б) Ограничењу примене овог закона на уговоре у спољној трговини доприноси и постојање међународних конвенција по низу питања, као и постојање двостраних међудржавних споразума (трговинских, платних и сл.), којима су поједина питања регулисана на други начин него у наведеном закону.

в) Најзад, одредбе Закона о облигационим односима неће се примењивати на уговоре у спољној трговини у случају кад постоје закони који регулишу ову материју (о промету робе и услуга са иностранством, о девизном пословању и кредитним пословима са иностранством и сл.).

др Зоран Антонијевић

ОБЛИЦИ ПОВЕЗИВАЊА И САРАДЊЕ ОРГАНИЗАЦИЈА УДРУЖЕНОГ РАДА РАДИ ИСТУПАЊА НА ИНОСТРАНОМ ТРЖИШТУ

Уводна излагања

а) Предмет излагања

Нови Устав, утврђујући основе нових правних института на којима почива правни систем који се усклађује са Уставом, посвећује посебно место и односу промета и производње односно њиховом повезивању. Начела на којима се успостављају ови односи јесу, бар у највећем делу, и оквир у коме се остварује удруживање рада и средстава и успостављање других облика повезивања и сарадње организација удруженог рада ради иступања на иностраном тржишту. Може се чак рећи да се појам повезивања промета и производње, као социолошко-политички, преводи на језик права као „заједничко пословање“, „удруживање и пословна сарадња“, „удруживање рада и средстава“ ових организација, и сличним изразима. Успостављање ових нових односа одвија се кроз споразумевање организација удруженог рада. Отуда, није случајно што баш у области спољне трговине долази до нормативног регулisaња обавезног споразумевања и обавезне сарадње на којим се основама гради даљи правни положај организација удруженог рада које обављају спољнотрговински промет. Као што ћемо касније детаљније видети, организације удруженог рада које се баве увозом и извозом организују се на начелима обавезне сарадње са производним организацијама. При томе, ова сарадња, коју налаже Устав, одвија се кроз суштински два различита облика. Један, који је добровољан у погледу избора форми сарадње али обавезан са становишта општег начела да се та сарадња мора остварити, и други који се састоји у обавезном удруживању рада и средстава. Под овим обликом Устав подразумева утврђивање заједничке политике увоза и извоза, утврђивање заједничког дохотка и сношење заједничког ризика који из те сарадње произилази као и сношење заједничке одговорности за проширење материјалне основе обе наведене сфере (промета и производње) и за унапређење продуктивности у сфери производње. Међутим, повезивање и сарадња организација удруженог рада ради иступања на иностраном тржишту свакако је шири појам који се не ограничава само на повезивање прометних и производних организација већ свакако

обухвата и повезивање самих прометних организација ради заједничког иступања. Отуда ће наша излагања обухватити и сарадњу која се одвија кроз одговарајуће секције Привредне коморе Југославије и у оквиру интересних заједница за економске односе са иностранством, путем самоуправних споразума и уговора о удруживању девиза.

б) Извори и начела

Извори права који регулишу област удруживања рада и средстава и повезивања и сарадње организација удруженог рада ради иступања на иностраном тржишту Устав СФРЈ од 1974. године, члан 43; Закон о удруженом раду од 1976, члан 71 од 79 и, у погледу заједничког дохотка и заједничког прихода, чл. 67. — 68; Закон о промету роба и услуга са иностранством од 1977. г. чл. 3 — 8, 27, 73 — 75; и Закон о девизном пословању и кредитним односима са иностранством од 1977, чл. 12, 13, 146, 152 и 153 (оба закона из 1977. објављена су у Службеном листу СФРЈ бр. 15 из исте године). У изворе који регулишу ову материју спадају и републички прописи којима се остварује систем ове сарадње чији су основи дати у савезним прописима. Ту свакако спада Закон о самоуправној интересној заједници за економске односе са иностранством СР Србије (Сл. гласник СР Србије бр. 30 од 1977). Наведеним изворима, може се рећи, дати су основи и уоквирена је садашња фаза развоја нових односа који се, на основу уставних начела, изграђују у области сарадње прометних и производних организација уопште, како на унутрашњем тако и на спољнем тржишту. Динамичније усаглашавање сфере ових односа са Уставом тек предстоји. Отуда, треба очекивати и нове изворе законског регулисања, у прилог чега говоре и већ најављени прописи, за сада још у тезама, као што су Закон о обавезном удруживању рада и средстава производних организација удруженог рада и организација удруженог рада које се баве прометом робе и услуга и Закон о Југословенској банци за међународну економску сарадњу и заједничким финансијским организацијама.

Устав СФРЈ у члану 43 утврђује начело сарадње и самоуправног удруживања рада и средстава у оквиру те сарадње између организација удруженог рада које се баве пословима промета робе и услуга и „производних и других организација“ са којима послују. Ставом 2 и 3 истог члана наведена сарадња утврђује се као обавезна док се препушта савезним законима да одреде у којим случајевима и под којим условима организације удруженог рада које се баве пословима увоза и извоза, пословима промета робе на велико у спољном и унутрашњем промету и „другим законом одређеним пословима промета робе и услуга“ обавезно удружују рад и средства с производним и другим организацијама удруженог рада. Из наведених уставних одредби могу се извући два важна закључка: да је сарадња између прометних и производних и других организација, у случајевима које закон одреди, обавезна и да се одвија кроз удруживање рада и средстава. Прокламовање наведених начела има, међутим, и шири значај. Оно позива на сарадњу прометних и производних органи-

зација на уставним начелима и када не постоји обавеза удруживања рада и средстава из чега проистиче и начело отворености организационо-правних облика кроз које се ова сарадња одвија и могућност приступања других организација већ постојећим облицима у којима је успостављена сарадња прометних и производних организација.

Даље одређивање појма повезивања промета и производње чини Закон о удруженом раду разрађујући два елемента: трајност пословне сарадње као услов за наступање обавезе повезивања промета и производње (члан 71 став 1), при чему се изричито наводе и организације које се баве пословима извоза и увоза и утврђивање успостављања ове сарадње као услова за обављање увоза и извоза односно промета робе на велико (члан 72 став 2). Оба ова елемента понавља и даље развија Закон о промету роба и услуга са иностранством (члан 3 и 8) наглашавајући обавезност удруживања рада и средстава као услов обављања спољнотрговинске делатности додајући и обавезно заједничко сношење ризика из тог пословања.

Односи између сфере промета и сфере производње која је усмерена на спољну трговину регулишу се самоуправним споразумом о удруживању рада и средстава. Организације удруженог рада, тојест спољнотрговинске организације послују по начелима обавезне сарадње са производним и другим организацијама по начелима обавезног удруживања. Нема спора, дакле, да између прометних организација и производних организација, када је у питању спољнотрговински промет, мора да се успоставе односи обавезне сарадње, при чему прописи иду и даље и праве разлику између обавезне сарадње и обавезног удруживања. При томе, не намеће се у свим видовима спољнотрговинске активности обавезно удруживање, али минимум онога што мора да се оствари то је обавезна сарадња. Прописи даље утврђују основна питања која морају да буду обухваћена сарадњом. Она су врло обухватна и траже даље разрађивање самоуправним споразумом између прометних и производних организација. При томе, обавезна сарадња није само морално начело које је прокламовано него је правна категорија која је кроз законе добила своје санкције. Ако субјекти не остваре овакву сарадњу закон овашћује одређене субјекте да покрену поступак споразумевања ради успостављања такве сарадње.

Субјекти повезивања

Извори права који регулишу материју повезивања промета и производње у одређивању субјектата овог повезивања не иду даље од појма прометних и производних организација као опште категорије подразумевајући под оним првим увозно-извозне, односно организације удруженог рада које се баве другим спољнотрговинским пословима и организације удруженог рада које се баве прометом робе на велико. Под спољнотрговинске послове подводе се и послови заступања страних фирми. Устав пак допушта да се законом, као субјекти овог повезивања, обу-

хвате и организације које се баве другим пословима промета робе и услуга (члан 43, став 3).

Овакво одређивање субјеката повезивања промета и производње свакако је недовољно и поставља низ питања. Прво, пошто је одлучивање о удруживању рада и средстава неотуђиво право радника у основним организацијама удруженог рада, јесу ли субјекти удруживања непосредно основне организације, или оне то могу чинити и преко других облика удруживања, радне, сложене организације удруженог рада или чак и пословне заједнице или интересне заједнице материјалне производње? Које су све делатности обухваћене појмом производње и промета, посебно у спољној трговини? Да ли промет на велико обухвата и продају робе у великим количинама непосредном потрошачу и које су то количине? Да ли се обавеза удруживања односно повезивања у смислу закона односи и на прометне организације такозване сопствене мреже? Најзад, крупно питање је колико субјеката мора бити да би се остварило повезивање, било на страни промета било на страни производње?

Из начела Закона о удруженом раду и, шире, уставних начела јасно проистиче да је субјект свих облика удруживања рада и средстава, па и повезивања прометних и производних организација радник удружен у основне организације удруженог рада. Међутим, као и код других облика удруживања, то значи да се одлука о удруживању мора донети у основним организацијама удруженог рада. Ван спора је да ове могу одлучити да удруживање рада и средстава обаве преко радне или сложене организације удруженог рада. Сматрамо да нема препрека да то буде и пословна заједница или чак и интересна заједница материјалне производње. У случају када се основна организација не појављује непосредно као субјект повезивања, већ то чини преко радне, сложене организације или другог облика удруживања, мора се јасно назначити које су основне организације у саставу радне или сложене односно другог облика удруживања које се јављају као стварни носиоци права и обавеза из самоуправног споразума о повезивању. Ово, пре свега на страни производних организација јер је могуће да односи трајније пословне сарадње са одређеном прометном организацијом не постоје са свим основним организацијама у саставу једне радне, а поготову сложене организације која има хетерогену производну делатност. Из овога проистиче и могућност да једна радна организација закључи самоуправни споразум о трајној пословној сарадњи са више прометних организација обухватајући при том различите основне организације из свог састава. Такође, није супротно закону ако једна те иста основна односно радна организација закључи самоуправни споразум о трајној пословној сарадњи односно повезивању са више прометних организација, ако је наравно испуњен основни услов — постојања трајне пословне сарадње односно трајног пословања у елементима предвиђеним законом.

Позитивни прописи довољно разрађују појам прометних делатности, у области спољне трговине. Тако се, под прометним организацијама у смислу повезивања промета и производње, поред извозника и увозника робе на велико, подразумевају и делатности вршења спољнотрговинских

услуга у које спадају: шпедиција, међународни транспорт робе и путника, међународни саобраћајно-агенцијски послови, туристички послови, уговорна контрола квалитета и квантитета робе у међународном промету, извођење инвестиционих радова у иностранству, заступање страних фирми, посреднички и слични послови у спољнотрговинском промету, лучке услуге, послови јавних складишта, теглење, спасавање и вађење бродова, аеродромске услуге, поштанско-телеграфске услуге и послови међународних сојмова (чл. 54 и 67 Закона о промету роба и услуга са иностранством). С правом се поставља питање да ли се и такозвана сопствена трговинска мрежа у оквиру радне или сложене организације удруженог рада јавља као партнер повезивања у смислу изложених извора права, односно подлеже ли обавези коју у овом смислу прописује закон? На први поглед питање изгледа сувишно. Било би у природи ствари да се, бар у оквиру „сопствене“ радне организације односи између производних основних организација и прометне организације, односно између оваквих радних организација у оквиру сложене организације, заснивају на начелима трајне пословне сарадње у смислу Закона. То је и логика стварања „сопствене мреже“. Међутим, ствари не стоје увек тако, а односи и унутар радне и сложене, између ових двеју делатности, често не превазилазе оквире купопродајних односа. Отуда, законом би требало јасно утврдити обавезност успостављања оваквих односа и између прометних и производних организација унутар радне и сложене организације, када су испуњени законом предвиђени услови. Чак би оваква обавеза требало да постоји и када није у питању промет у већем обиму. Међутим, ово се не би могло односити на радну заједницу, када су њој поверени послови промета. Радна заједница, када су јој поверени послови промета, обавља то као свој радни задатак а односи са основним, односно радним организацијама у саставу радне односно сложене организације регулишу по начелима која уопште важе за однос радне заједнице и основних организација за које врше послове од заједничког интереса.

Најзад, у погледу броја субјеката између којих се заснивају односи трајног пословног повезивања, могуће је да их има више на једној или другој страни, при чему ће, највероватније, бити случај да се једна прометна организација повезује са више производних. Међутим, прописи не искључују и друге констелације, више прометних и више производних, па чак ни билатерални однос једне прометне са једном производном организацијом. Овај последњи однос биће правило када се однос повезивања остварује кроз облик трајне пословне сарадње, без удруживања рада и средстава кроз институционалне облике.

Услови повезивања

Питање услова успостављања трајне пословне сарадње између прометних и производних организација поставља се, као правно питање, у случају утврђивања постојања обавезе удруживања рада и средстава као начина остварења ове сарадње. Када наступа обавеза за наведене орга-

низације да успоставе овакве трајне облике пословне сарадње у виду удруживања рада и средстава. При том, као што смо указали, Устав ову обавезу налаже прометним организацијама. Међутим, као вишестрани (да не кажемо двострани) однос он се не може успоставити једнострано од стране прометних организација. Међутим, о условима повезивања промета и производње, односно организација удруженог рада ових области, има смисла говорити и када је у питању добровољно или необавезно повезивање. Законом утврђени услови за наступање обавезе повезивања, по својој природи су економски предуслови који оправдавају овај начин повезивања. Отуда, њихово присуство логично је и када се успостављање ове сарадње врши на добровољној основи.

Услови за наступање обавезе повезивања прометне организације са производном, а као што рекосмо и рационални услови за њихово добровољно повезивање јесу, према законским прописима два: (1) да постоји трајније међусобно пословање (Закон о удруженом раду чл. 71, став 1 и Закон о промету робе и услуга са иностранством (чл. 8 став 1) и (2) да је ово пословање у *већем обиму* (Поменута одредба Закона о промету робе и услуга). Појам трајнијег међусобног пословања, преузимања робе, снабдевања робом, пружање услуга, тј. ближе прецизирање наведених услова захтеваће свакако законско регулисање. У погледу спољнотрговинских послова, Савезно извршно веће је, на основу овлашћења из става 3 члана 8 Закона о промету робе и услуга са иностранством, својом Одлуком одредило да тај рок износи најмање 5 година (Сл. лист СФРЈ бр. 8 од 1978. године) (1).

И одређивање „већег обима” учешћа производне организације у промету односно пословању прометне организације остало је законом недоречено. За спољнотрговинску делатност, као и за елемент трајности, овлашћено је Савезно извршно веће да, на основу сагласности републичких и покрајинских органа, а на предлог Привредне коморе Југославије, пропише овај услов заправо његов минимум. Ово ће се морати одредити свакако различито за поједине области, па чак и гране, привреде. Учешће би могло бити у проценту од укупног обима промета или у промету појединих група производа па чак и неког производа појединачно. Основица за израчунавање за сваку годину унапред морала би се тражити у последње 2 — 3 године. Овај елемент би морао да буде еластичан, покретљив према променама у укупном обиму промета организација удруженог рада које се баве овим пословима. Минимум обима промета истовремено се јавља и као цензус за „улазак” односно удруживање у неку већ постојећу спрегу прометних и производних организација односно за приступање већ постојећем таквом споразуму. Отуда, ако се жели остварити начело јавности, односно отворености ових

(1) За област промета на велико и друге делатности унутрашњег промета не постоје законске одредбе. Сматра се да би тај рок морао да износи најмање годину дана. Чини нам се да је овај последњи рок прекратак. Он одговара пословању једне године, а то су обично рокови из купопродајних уговора. Отуда, сврха Закона би се постигла ако би се као услов за обављање промета на велико поставило успостављање трајније сарадње са производним организацијама (рецимо минимум 2 или 3 године. Овако, у тежњи да прометне организације на велико буду обухваћене законом иде се на релативни кратак рок који не одговара дугорочној сарадњи.

споразума, орган код кога се региструју ови споразуми требало би да периодично објављује билтен регистрованих споразума са основним подацима од значаја за потенцијалне приступнике. Има схватања да би требало омогућити да више производних организација могу удруживањем односно кумулирањем свог учешћа у промету одређене организације да испуне минимум обима и да, преко представника кога одреде, удруже рад и средства односно учествују у повезивању са одређеном прометном организацијом. Добро као идеја „отварања” постојећих и свако пословно интересантних, групација малим и средњим производним организацијама, ово решење оставља недореченим низ питања везаних за фактичко учешће у повезивању и с тим у вези за трајно удруживање рада и средстава

Облици повезивања

Као инструмент трајног повезивања прометних и производних организација Закон о удруженом раду наводи самоуправни споразум о удруживању или други самоуправни споразум (члан 71 став 1) док за повремено пословно повезивање ових организација наводи као инструмент уговор (чл. 71 став 2). Закон о промету роба и услуга са иностранством пак као инструмент обавезног повезивања спољнотрговинских и производних организација наводи ех аequо самоуправни споразум и уговор (члан 3). Оба наведена закона пак не говоре ближе о облицима у којима се остварује повезивање прометних и производних организација. Из општег правила односно и из самог уставног начела садржаног у члану 43 Устава, којим се организације из области промета и производње, које трајније пословно сарађују, обавезује на трајно удруживање рада и средстава и из наведених одредби о инструментима тог повезивања, произилази да су две групе правно-организационих облика кроз које се може остваривати трајна сарадња наведених организација. То су: а) поједини облици удруживања рада и средстава које познаје Закон о удруженом раду — до којих се долази самоуправним споразумом о удруживању, и б) удруживањем којим се не ствара никакав заједнички институционални статусни облик организовања већ се сарадња одвија на основу самоуправног споразума или уговора.

У прву групу облика удруживања спадају институционални облици до којих се долази удруживањем рада и средстава прометних и производних организација у један, као што је речено, од облика удруживања које предвиђа Закон о удруженом раду а који је адекватан овој сврси. Ако би покушали да проценимо који би то одговарајући облици били, могли би да закључимо следеће. То пре свега могу бити облици организација удруженог рада. Прометна и једна или више производних организација могу се удружити у радњу или сложену организацију удруженог рада да би, на начелима Закона о удруженом раду о трајној пословној сарадњи прометних и производних организација, уредили своје односе. Погодни облици за остварење трајне пословне сарадње прометних и производних организација могу бити и неки шири облици удруживања, као

што су пословна заједница (члан 388 Закона), затим самоуправне интересне заједнице за вршење трговинских услуга (члан 380 став 2 Закона). То би могле бити и самоуправне интересне заједнице материјалне производње (чл. 389 Закона). У ове облике свакако треба сврстати и Заједнице удруженог рада за међусобну планску и пословну сарадњу (чл. 395 Закона). Као могућу садржину споразума о удруживању у ову заједницу Закон предвиђа и „заједничко укључивање у међународну поделу рада и наступање у размени робе са иностранством“.

Други облик удруживања, који не води стварању нових субјеката, били би споразуми или уговори о трајној пословно-техничкој сарадњи. Код овог облика циљеви трајне пословне сарадње односно повезивања прометних и производних организација остварују се споразумом или уговором а стручни послови у вези са сарадњом поверавају се једној од радних заједница учесника споразума односно уговорача.

Начела и елементи повезивања

Утврђивање начела повезивања прометних и производних организација има само онда сврху ако су она у функцији успостављања односа који не само формално већ и садржински одговарају ономе што се обично назива имплицитном Законом. Отуда, повреда таквих начела давала би места било ревизији било поништењу споразума односно уговора. Ревизија би уследила на захтев учесника чије је право повређено док би поништај могли да траже и носиоци јавног, друштвеног интереса као што су друштвени правобранилац самоуправљања, надлежни орган скупштине општине, итд. При овоме могући су и гранични случајеви да повреда једног принципа односно начела даје места и ревизији од стране учесника а да у одређеним случајевима представља повреду општег интереса.

У начела која дају места ревизији споразума односно уговора спадају: начело слободе удруживања, начело равноправности учесника и равноправног третмана. Мада постоји обавезност стварања трајног односа повезивања, прометне и производне организације слободно одлучују о томе која ће средства и како ће удружити рад и средства. Мада на први поглед противуречи обавезном удруживању, учесници промета слободни су и у избору партнера с којим ће се трајно повезати. Од више постојећих партнера производна организација, а такође и прометна, могу се одредити за једну са којом ће створити односе трајне повезаности. Закон не садржи инструменте којима се један фактички трајни однос пословне сарадње претвара у правни однос трајног удруживања рада и средстава. Једина принуда коју прописи садрже јесте у условљавању вршења сполнотрговинске делатности ако није успостављен неки облик трајне пословне сарадње кроз удруживање рада и средстава. Подвргавање одређених ситуација под привредни преступ опет не доводи до неког принудног стварања одређеног облика удруживања рада и средстава. У том смислу учесници промета слободно удружују рад и средства. Равноправност се

огледа у праву учесника да са истим правима учествују у одлучивању о заједничком пословању и распоређивању и расподели заједничког прихода и заједничког дохотка. Иста права подразумева у сразмери са уложеним радом.

У другу групу начела чија повреда повлачи могућност поништаја споразума односно уговора спадају: начело поштовања јединства југословенског тржишта, начело отворености споразума, начело трајности споразума односно сарадње. Прва два начела јесу у ствари препрека монополском повезивању и картелисању. Тој сврси служи и начело отворености споразума. Под истим условима споразум односно уговор треба да буде доступан приступању других заинтересованих организација. Наравно, ово у условима постојања за то потребних пословно-производних претпоставки (капацитет производње, озбиљности понуде приступања — на пример могло би се одбити симболично приступање неке организације која нуди несразмерно мало учешће рада и средстава у односу на своје капацитете). Начело трајности спада у ову групу јер би недовољно трајни споразуми представљали изигравање сврхе обавезног удруживања. Отуда, споразуми закључени на рок краћи од законског били би ништави.

Под елементима повезивања подразумевамо питања у којима треба да се постигне трајна пословна сарадња. Можемо их поделити на обавезне и факултативне. Непостојање обавезних елемената чинило би споразум односно уговор манљивим.

Који су обавезни елементи самоуправног споразума или уговора о повезивању прометних и производних организација, треба извући из одредби члана 43. Устава, чл. 71 — 79, а посебно члана 72 Закона о удруженом раду и члану 8 Закоча о промету робе и услуга са иностранством. Најидикативнији је свакако члан 72 Закона о удруженом раду који набраја шта самоуправни споразум о повезивању треба „нарочито“ да садржи. Међутим, ни у овом члану није назначено који су од наведених елемената битни. Покушаћемо да укажемо које елементе сматрамо битним са разлога што би даље законско регулисање морало то изричито да одреди. На тај начин би се омогућило да се већ код регистрације, а касније и од стране органа друштвеног надзора, обезбеди садржинско остваривање начела сарадње која утврђују Устав и закони. Како члан 72 не чини разликовање битних од небитних елемената наведеног споразума, ову разлику чинимо на основу осталих наведених одредби Устава и закона.

Битним елементима самоуправног споразума о удруживању рада и средстава прометних и производних организација сматрамо: (1) начин утврђивања заједничке политике производње и промета робе или услуга који су предмет сарадње и с тим у вези заједничко планирање; (2) заједничко сношење ризика; (3) утврђивање начина остваривања узајамне одговорности за унапређење производње и промета из заједничког пословања; (4) основи и мерила за распоређивање заједничког прихода из заједничког пословања односно заједничког дохотка, ако је савезним законом тако одређено; (5) начин усаглашавања ставова о

пословима из заједничког пословања; (6) заједничка средства или фондови.

Сматрамо небитним елементима, иако их наведени члан 72 предвиђа; (1) начин решавања спорова из заједничког пословања; (2) услови и начин раскидања самоуправног споразума. Закон не помиње, а као небитни елементи могу се сврстати и (3) заједнички органи; (4) поступак приступања споразуму; (5) заједнички самоуправни акти, итд.

(1) Заједничка политика производње и промета робе и услуга утврђује се тако што се у споразуму о дугорочној сарадњи утврђује предмет те сарадње и акти којима ће се ова сарадња остварити. У такве акте спада пре свега заједнички самоуправни споразум о основама плана производне и прометне организације и самоуправни споразум или уговор о годишњим међусобним правима и обавезама на основу плана дугорочне сарадње.

Заједнички самоуправни споразум о основама плана требало би да садржи: врсту робе или услуга који су предмет заједничког пословања, као и њихова количина и квалитет; послови развоја и пословне политике укључујући и планирање развоја производних капацитета, начин и обим удруживања средстава за остварење заједнички планираног развоја капацитета, обим обртних средстава која се удружују за заједничко пословање, начин образовања и политика цена, начин покривања заједничког ризика. Самоуправни споразум, уговор или чак и неки други акт којим се утврђују међусобне годишње обавезе требало би да садржи обим производње и продаје планиран за годину у питању, асортимана, квалитет и рокове испоруке односно извршења услуга, средства за обезбеђење производње и продаје, начин утврђивања цене и трошкова. У складу са овим плановима учесници споразума треба да усагласе своје планове и програме развоја и годишње планове.

(2) Према члану 74 Закона о удруженом раду, у погледу заједничког ризика треба нарочито утврдити: за случај да се не оствари планирача производња или промет сношење ризика; за случај да се не оствари или се само делимично оствари наплата потраживања из заједничког пословања или дође до доцње са наплатом; за случај да се капацитети производње и промета са којим учествују у заједничком пословању непотпуно користе. Поред услова, мерила и начина сношења ризика учесници споразума образују заједнички фонд ризика. При овоме је битно питање сношења ризика евентуално насталог губитка због разлога који су наведени а који се не могу приписати у кривицу било ког учесника. Као један од могућих начина, који се иначе и предпоставља, јесте сношење губитака у сразмери учешћа у заједничком приходу. Споразумом се може одредити и било који други начин учешћа. Од покрића губитака треба разликовати случајеве умањења планираног укупног прихода односно дохотка. За тај случај треба предвидети начин сразмерног умањења учешћа у заједничком приходу или који други начин регулисања овог умањења. Под самим појмом ризика подразумевају се промене услова на домаћем или страном тржишту (економски услови пословања, скок и пад цена, итд.), промена економских, фискалних и других инстру-

мената, курсева девиза, режима увоза и извоза у земљи и иностранству и друге привредно-управне мере, као и политички ризици (немири, грађански или други ратови, итд.). Споразумом се могу предвидети и други посебни ризици за које учесници сматрају да могу довести до умањења дохотка или наступања губитка.

(3) Утврђивање заједничке одговорности за унапређење производње и промета из заједничког пословања може бити и саставни део заједничког плана развоја. Посебно га наводимо јер члан 72 Закона о удруженом раду издаваја ово питање. Битно је при овоме утврдити и санкције, пре свега могућност иступања из споразума и повлачења средстава ако се предвиђени развој не остварује кривицом једног учесника.

Прописи не предвиђају посебно питање одговорности за заједничко пословање према трећим лицима. Ово је сувишно посебно назначити, када се сарадња одвија у некој од постојећих организационих, статусних облика удруживања (радну, сложену организацију, пословну заједницу) јер одредбе Закона о удруженом раду предвиђају обавезу да се облик одговорности за ове организације утврди у њиховој фирми. Питање се може поставити када је у питању други облик остварења сарадње (на пример уговор). Тада и ово питање треба решити споразумом.

(4) Заједнички приход и доходак свакако су најосетљивије и, до сада, најмање разјашњено питање ове сарадње. Одговор пре свега треба да дају економисти. Ова питања се морају, пре свега, уредити у складу са чланом 68 и 69 Закона о удруженом раду. На њих уостаом упућују и одредбе Закона које се односе на повезивање промета и производње. Приликом утврђивања основа и мерила морају се узети у обзир трајнији односи, по правилу за период средњорочног плана. Три су основна могућа начина остваривања заједничког прихода и то преко прометне организације. То су: (1) заједнички приход из продаје производа или пласирања услуга који су предмет заједничке сарадње; (2) заједнички приход из увоза за потребе производне организације односно која пружа услуге и (3) заједнички приход из заступања или посредовања која обави прометна организација у складу са споразумом о заједничкој сарадњи. При том, у заједнички приход улазе и остварене компензације, регреси и друге бенефиције које пружа привредни систем у вези са конкретним прометом. Ближе одређивање основа и мерила свакако је ствар споразума и законом не би требало укалупити ове односе. Основи за распоређивање заједничког дохотка могу бити тржишне цене, договорене цене, процентуално учешће у заједничком дохотку у сразмери са учешћем у заједничком пословању или друга мерила која утврде учесници споразума. Мада се у дискусијама помињала и могућност да се заједнички приход остварује и у производним организацијама које успостављају трајни облик сарадње са прометном организацијом, законски текстови не помињу ову могућност већ полазе од предпоставке остваривања заједничког прихода у прометној организацији као крајњем реализатору заједничког пословања.

Закон, на првом месту помиње учешће у заједничком резултату пословања кроз заједнички приход. Међутим, став 1 члан 72 Закона о

удруженом раду, као што је већ указано, допушта да се законом као основа утврди учешће у заједничком дохотку. У том случају применила би се одредба става 2 члана 67 Закона о удруженом раду, што предпоставља коришћење средстава од стране учесника споразума које даје право учешћа заједничком дохотку од стране основних организација које су удружиле средства.

(5) Начин усаглашавања ставова битан је елеменат јер представља начин одлучивања о питањима заједничког пословања. То може бити и преко заједничког органа који се образује на делегатском принципу. Сам орган може бити образован у форми најширег самоуправног органа скупштине, или одбора, савета или неког другог ужег тела.

Делокруг заједничких органа треба препустити самоуправном споразуму. Нема препрека да се овим органима повери и право одлучивања о одређеним питањима заједничког пословања из сфере пословања функције. Усаглашавање ставова као начин одлучивања обавезно је за питања која се односе на вршење неотуђивих права радника која они остварују у основним организацијама (о дохотку, о удруживању средстава, итд.). О другим питањима може се предвидети и други начин одлучивања, већном гласова, простом или квалификованом.

(6) Начин решавања спорова сврстали смо у небитне елементе јер, уколико учесници споразума не предвиде начин решавања спорова, за исте је надлежан суд удруженог рада. Могуће је и корисно да учесници споразума предвиде начине споразумног решавања искрслих спорова, на пример путем унутрашњих арбитража.

(7) О заједничким органима, већ је било речи. Њихово посебно издавање у небитне елементе учињено је због чињенице да њихово изричито регулисање споразумом није предвиђено као обавеза.

(8) Поступак приступања споразуму важно је регулисати иако није битан елеменат споразума. Ово нарочито из разлога што Закон прокламује отвореност споразума. Међутим, то не значи обавезу примања новог учесника по сваку цену и када нема за то потребних економских предпоставки. Ово ће се поставити свакако у случају прихватања начела вишестраног учешћа субјеката и на страни прометних и на страни производних организација. Капацитети са којима учесници располажу могу бити недовољни за све учеснике у случају слободног приступања. Постављају се и питања процедуралне природе. Ко на који начин утврђује постојање захтева? Које се потенцијални приступник има обратити? Како се доноси одлука о приступању, је ли довољна једнострана одлука самоуправног органа организације која приступа или је потребна и, макар и декларативна сагласност потписника споразума. Затим и питање лица која потписују споразум, јер ће се исти закључивати у писменој форми (то би требало да се пропише законом) такође треба регулисати.

(9) Најзад, остварење трајне пословне сарадње захтева као што се видело из досадашњих излагања, и доношење више самоуправних општих аката. То су: самоуправни споразум о трајној пословној сарадњи; заједнички самоуправни споразум о основама средњорочног плана учесника;

самоуправни споразум или уговор о годишњем или другом периоду заједничког пословања. У случају образовања неког од институционалног облика удруживања рада и средстава, што ће бити правило, потребна су и сва самоуправна општа акта која захтева конституисање ових организација.

Други облици повезивања и сарадње

Други облици повезивања и сарадње организације удруженог рада (који се не могу сврстати у удруживање рада и средстава) ради сарадње и иступања на иностраном тржишту јесу различити облици трајног институционалног повезивања, као што су: (1) обавезно организовање у секције Привредне коморе Југославије (2) учлањавање у самоуправну интересну заједницу за економске односе са иностранством, и споразумевање и договарање о одређеним питањима обављања спољнотрговинског промета као што су: (1) споразум о заједничком иступању на одређеним тржиштима; (2) самоуправни споразум о контингентима за увоз робе, (3) уговор о удруживању девиза.

а) Организовање у секције Привредне коморе

Законом о промету роба и услуга са иностранством (члан 73) организације удруженог рада које врше послове спољнотрговинског промета обавезно се организују у секције за унапређење економских односа са иностранством у Привредној комори Југославије. У оквиру ових секција организације у питању утврђују начин организовања иступања у одређеној земљи или групи земаља, утврђују опште услове пословања, анализирају стање и обавештавају се о кретањима на страном тржишту, прате и усмеравају рад заједничких привредних представништва у иностранству и остварују сарадњу са координационим одбором при Савезном извршном већу односно при надлежном органу републике или покрајине. Секције се образују за одређену земљу или групу земаља. У вршењу својих задатака секције могу доносити обавезне закључке и одлуке на начин и под условима утврђеним Статутом Привредне коморе Југославије и општим актом секције. Обавезни закључци које доносе секције могу бити само из делокруга јавних овлашћења Привредне коморе. Ови закључци и одлуке обавезују и чланове који нису били присутни седници секције на којој је донет закључак односно одлука или су били против њеног доношења.

б) Самоуправне интересне заједнице за економске односе са иностранством

Законом о девизном пословању и кредитним односима са иностранством (чл. 12 и 13) и законима република (Закон о самоуправној интерес-

ној заједници за економске односе са иностранством СР Србије) оснивају се самоуправне интересне заједнице за економске односе са иностранством са задатком да чланови заједнице, у оквиру ње, усклађују међусобне интересе и односе у економским односима са иностранством и у остваривању права и обавеза у девизном систему мера за спровођење заједничке девизне политике, платног биланса и девизног биланса Југославије, договарања увоза робе и услуга и другог одлива девиза, утврђивања критеријума за стицање права на куповину девиза на девизном тржишту, утврђивање критеријума за остваривање права задуживања у иностранству или девизног кредитирања иностранства).

Чланови заједнице могу бити основне и друге организације удруженог рада, самоуправне интересне заједнице и друге самоуправне организације и заједнице, банкарске организације, задруге и друга друштвена правна лица. Удруживање се врши у републичке односно покрајинске заједнице према седишту организације а услов је да организације у питању остварују или користе девизе. Заједнице остварују сарадњу са одговарајућим органима друштвено-политичке заједнице путем давања мишљења и предлога на одговарајуће акте ових органа и припремају предлоге пројекције платнобилансних и девизнобилансних позиција Републике, односно покрајине у платном, односно девизном билансу Југославије. Органи друштвено-политичке заједнице су дужни да саслушају мишљења Заједнице.

Своје послове и задатке заједница остварује путем самоуправних споразума за које се поступак доношења утврђује статутом заједнице.

Орган управљања заједнице образује се на делегатском принципу у виду скупштине. У заједници се образује и извршни одбор као извршни орган а заједница има и председника који је представља и заступа, врши у ствари функцију пословодног органа.

в) Самоуправни споразум о заједничком иступању на иностраном тржишту

Законом о промету роба и услуга са иностранством (чл. 5, 74 и 75) предвиђа се могућност да организације удруженог рада могу, самоуправним споразумом, уређивати вршење спољнотрговинског промета на одређеним иностраним подручјима. Одређена питања овог и ширег круга интереса у области вршења послова са иностранством могу се уређивати и друштвеним договором организација удруженог рада, самоуправних заједница, комора, општих удружења и друштвено-политичких заједница и организација.

Предност споразума о заједничком иступању могу бити: заједничко организовање извоза или увоза, заједничко наступање на страном тржишту уз одређивање координатора односно носиоца посла за извршење самоуправног споразума, удруживање средстава и образовање заједничких фондова са одређеном наменом ради унапређења спољнотрговинског промета.

Савезно извршно веће може вршење спољнотрговинских послова на одређеном тржишту или одређеном робом или вршење услуга, ако организације удруженог рада не покрену поступак за закључивање споразума, регулисати прописима. Извршно веће може то учинити и у случају постојања споразума ако нађе да се споразумом не обезбеђује потребна сарадња, односно, доводи у питање структура робне размене са иностранством и извршавање трговинских и платних споразума и других међународних уговора којима се регулише спољнотрговински промет.

г) Самоуправни споразуми о контингентима за увоз робе

Законом о промету роба и услуга са иностранством (члан 27) предвиђа се да одређена роба може, ради обезбеђења спровођења политике развоја Југославије, бити стављена под режим увозних контингената. Овим контингентима се одређује обим увоза поједине робе за одређени временски период, било по количини било по вредности (робни и девизни контингенти). Контингенти се утврђују самоуправним споразумима које закључују организације удруженог рада — произвођачи, потрошачи и увозници односне робе или организације удруженог рада у оквиру заједница удруженог рада за међусобну планску и пословну сарадњу. Ако пак постоје више оваквих заједница или сви интересенти у питању нису удружени у заједнице, самоуправни споразум закључују само организације које нису удружене. По правилу контингенти се утврђују за период од године дана а може се, прописом Савезног извршног већа одредити и за дужи временски период. Ако у року који одреди Савезно извршно веће не дође до закључења самоуправног споразума о контингентима, исте ће одредити само Веће. Само изузетно Савезно извршно веће може детектно одредити контингенте и без претходног покушаја самоуправног споразумевања субјеката у питању.

д) Уговор о удруживању девиза

Законом о девизном пословању и кредитним односима са иностранством (чл. 68 став 2, 122, 153 и 132 став 2) као облик сарадње организација удруженог рада у извршавању самоуправних споразума или уговора о дугорочној производној кооперацији, о заједничким улагањима у земљи и иностранству, о пословно-техничкој сарадњи, давању гаранција у спољнотрговинском пословању, предвиђа се и уговор о удруживању девиза. Ово удруживање се може вршити и у оквиру самоуправних споразума којима се остварују други облици сарадње. Постојање оваквог уговора услов је за давање гаранција и других облика јемства од стране одређених организација и заједница (члан 153 став 1 Закона).

Изложеним облицима не исцрпљују се и други облици повезивања организација које врше спољнотрговински промет. Тако, уговори о пос-

ловно-техничкој сарадњи, иако нису, када им је предмет сарадња у земљи, непосредно усмерени на спољнотрговински промет, могу обухватити и сарадњу на спољнотрговинском тржишту. Међутим, како овај вид сарадње не сматрамо специфичним само за спољнотрговински промет, и како спољнотрговинска сарадња може бити предмет скоро свих статусних споразума, то смо сматрали да наша излагања треба да ограничимо на изложене облике. Такође, нисмо обухватили неке облике чије је увођење у току (банка за међународну економску сарадњу) сматрајући да до коначног одлучивања односно опредељивања за овакву форму сарадње и до коначног уређивања садржине рада такве организације, свако изношење било којих предложених решења може унети и дезинформацију.

др Владимир Јовановић

ПОСЛОВАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА УДРУЖЕНОГ РАДА У ИНОСТРАНСТВУ

1. *Увод.* — Појам пословања у иностранству је знатно шири од онога што се прописима подразумева под обављањем привредних делатности у иностранству. У члану 1. Закона о обављању привредних делатности у иностранству подразумева се у смислу закона: оснивање предузећа у иностранству, оснивање банака и других финансијских организација, оснивање осигуравајућих и реосигуравајућих организација у иностранству, улагање средстава у страна предузећа, обављање привредних делатности у иностранству преко пословних јединица, оснивање и рад заједничких представништва у иностранству, поверавање обављања привредних делатности страним фирмама и обављање других привредних делатности у иностранству предвиђених у поменутом закону. У ствари, у пословање (што је адекватнији термин од термина „обављање привредних делатности“) би улазило и све оно што је предвиђено Законом о промету робе и услуга са иностранством од 1977. године („Службени лист СФРЈ“, бр. 15/1977), као и низом других подзаконских аката. У том смислу ће вероватно даља изградња правног уређивања ове материје ићи, у правцу јединственог регулисања (кодификације) а не у правцу доношења парцијалних закона о појединим питањима из пословања организација удруженог рада у иностранству. Практично, са правног гледишта, у свим овим пословним односима, ради се о пословању са страним елементом, без обзира да ли се правне радње обављају у Југославији, или у иностранству. Стога би читаво пословање требало да буде подведено под исте правне принципе и уређено јединственим правилима.

У почетку нашег привредног развоја, ова материја није била правно регулисана. Касније се доносе одговарајући прописи. Тако је 1960. године донета Одлука о вршењу одређених делатности у иностранству („Службени лист ФНРЈ“, бр. 26/1960). Затим је у Закону о промету робе и услуга са иностранством од 1962. године („Службени лист ФНРЈ“, бр. 27/1962) и његовим каснијим изменама и допунама уређивана ова материја. Што је по нашем мишљењу методолошки било исправно. Године 1972. у складу са интенцијама Уставних амандмана, донет је Закон о оснивању предузећа у иностранству („Службени лист СФРЈ“, бр. 39/1972). Коначно, 1977. године донет је Закон о обављању привредних делатности у иностранству („Службени лист СФРЈ“, бр. 15/1977). Наравно, уз све наведене законске текстове било је и одговарајућих подзаконских аката

и других усмеравајућих текстова (упутстава, објашњења, инструкција Народне банке Југославије, Привредне коморе Југославије и других заинтересованих органа и организација). У том смислу, не би се могло тврдити да су извесни пропусту који су се испољили у пословању у иностранству (или са иностранством) последица недостатка правне регулативе, већ су они, по правилу, настали из других узрока.

У овом реферату неће бити препричавани поједини одељци законског текста и других текстова који се односе на ову материју, већ само на њих указивано. Биће учињен покушај да се ова материја уопшти ослањајући се на законско регулисање и праксу у досадашњем раду и пословању наших организација удруженог рада у иностранству.

2. *Основна начела и принципи који се примењују у међународном пословању.* — Пословање са иностранством, као део међународних економских односа, је подвргнуто извесним начелима и принципима који важе или би требало да важе у међународном привредном праву.

Истичу се у првом реду три општа начела у овој материји: а) начело слободе трговине, б) начело слободе саобраћаја, и в) начело слободе трансфера новца, вредности. Поред ових општих начела међународног привредног права, се истичу принципи (системи) садржани у међународним трговинским уговорима: а) принцип (систем) најповлашћеније нације, б) принцип (систем) реципроцитета-узајамности, в) минимални систем, г) систем националног третмана (принцип изједначења), д) преференцијални (повлашћени) систем, ђ) принцип правичног трговина, и е) систем отворених врата. У пракси долази и до комбинације ових принципа, наравно, ако један другога не искључују.

1) *Начело слободе трговине.* — То је највише дискутовани правни принцип међународног привредног права. У литератури која се бави овим питањем, при одређивању појма слободе трговине прављена је разлика на слободу трговине у најширем смислу и на организовану слободу трговине. Под појмом слобода трговине ипак треба схватити „организовану слободу трговине”, тј. ону која је регулисана међународним и националним правним актима (уговорима, споразумима, конвенцијама, униформним законима, домаћим законима и другим). Стални међународни суд у Хагу је покушао да формулише слободу трговине: „Слобода трговања се састоји у праву (без ограничења у принципу) на предузимање било какве комерцијалне активности, било да се ради о трговини у правом смислу речи, значи куповину и продају робе извршеној у земљи, или размени, увозу и извозу с другим земљама” (Пресуда у енглеско-белгијском спору око слободе пловидбе на Конгу (афера „Оскара Чина”) од 12. децембра 1934. године).

У литератури се прави и разлика на слободу трговине (*liberté de commerce*) а то значи слободан увоз и извоз робе и услуга, односно да је међународно пословање (промет) могућ без разних ограничења и забрана, у крајњем да је међународна размена и пословање слободно, као и појам слободна трговина. Појам слободна трговина (*commerce libre*) значи размена робе и услуга (трговину) унутар једне земље по слободним ценама без неког државног мешања, или мешања других фак-

тора, „дирижизма“, „монополизма“, тј. искључења слободне утакмице. У нашој материји потребно је имати у виду слободу трговине у међународном привредном смислу.

Пословни људи, трговачка удружења, привредна предузећа, удружења привредника, па и извесне државе, свако наравно у духу својих схватања и интереса, су настојали да се у одређеном смислу оствари начело слободе трговине. Међутим, схватање о томе шта је то начело слободе трговине и да ли је оно остварено у конкретном случају, нису увек иста. Она нису била иста ни у прошлости, а поготову сада, када су се заостриле супротности између развијених и недовољно привредно развијених нација и држава, између сиромашних и богатих. Различито је схватање о томе шта је то слобода трговине у периоду меркантилизма од схватања слободе трговине у периоду либералног капитализма, империјализма, или послератне доминације транснационалних компанија, почев од педесетих година двадесетог столећа. Исто тако средства да се постигне начело слободе трговине нису иста у земљама капитализма, у неким социјалистичким земљама и у несврстаним и земљама у развоју. Посебно јасно изражена тежња за стварањем новог економског међународног поретка за које се залажу несврстане земље, где видну улогу игра Југославија, неминовно води ка одређеним корекцијама начела слободе трговине формиране у периоду либералног капитализма и његовим деформацијама у доба империјализма и монополизма транснационалних компанија. Међутим, без обзира што се под овим појмом од појединих групација подразумева и каква се средства предвиђају за остварење тога начела, увек се појављују неки исти значајни елементи за прихватање и остварење начела слободе трговине, као основног начела у међународном привредном пословању. Тако се у вези са начелом слободе трговине увек постављају следећа питања: питање монопола, питање преференцијалног (благонаклоног) положаја, и питање изједначења.

Потпуног начела слободе трговине као и да нема. Слободу трговине би требало схватити као једно начело са низом изузетака. Начело коме се тежи, али с обзиром на конкретну ситуацију чине одређене резерве. У савременим међународним економским условима, условима подељености света на изразито богате и изразито сиромашне нације (државе) тешко је доћи до пуног овог начела. Мање више, у свим земљама трговинска делатност, а посебно размена роба и услуга са иностранством претпоставља испуњење низа захтева администрације земаља где се остварује економски резултат трговинске делатности, односно резултат међународне размене роба и услуга. Пре свега ту долази у обзир трговање само дозвољеном робом и вршење дозвољених услуга (скоро у свим добро организованим земљама је забрањена трговина опојним дрогама, наркотицима, затим неконтролисана трговина експлозивом, оружјем, мучницијом, отровима и сличним производима).

Слично је и са неким делатностима које улазе, односно које су улазиле у шири појам трговине: коцкарнице, казина, кабарени, јавне куће (трговина белим робљем) и слично. У почетку забране ових делатности су биле ствар законодавства домаће државе, али су се касније тражила

решења на међународном плану (донето је низ конвенција о забранама одређених делатности). Све то, у крајњем, значи да се у савременом свету ради о тежњи за применом начела *организоване слободе трговине*.

2) *Начело слободе саобраћаја*. — Слобода саобраћаја у међународном привредном праву, пре свега, значи слободу трансфера добара која су предмет размене из једне земље у другу. Сигурно да би слобода трговине, па и у организованом виду, била доведена у питање или и потпуно онемогућена, ако не би постојала слобода саобраћаја у одређеном смислу. Друго је питање накнаде за вршење саобраћаја, саобраћајне делатности на територији или преко територије поједине земље за страна саобраћајна средства. Значај слободе саобраћаја је у томе што су, по правилу, све међународне пословне операције дистанцијног карактера. Тако се економски ефекат делатности и посла постиже превозом робе или трансфером услуга из једне земље у другу, при чему се то често врши и преко трећих земаља (*превоз, транзит*). Ово питање се у правној литератури често третира као питање слободе комуникација, па се затим врши расчлањавање на слободу поморских комуникација, водених комуникација у ширем смислу, слободу копнених комуникација и слободу кретања ваздушним простором. Мада је начело слободе саобраћаја једна целина и оно као целина и користи развој међународних економских односа и унапређењу правила међународног привредног права, а и успешном извршењу и конкретне пословне операције (директан превоз, комбиновани превоз и сл.), по правилу се ово начело расчлањује на: а) начело слободе пловидбе морем, б) начело слободе пловидбе међународним рекама и језерима, в) начело слободе копненог прелаза, и г) начело слободе ваздушне пловидбе. Нећемо се задржавати на овим начелима јер би нас то далеко одвело од наше теме, али ова начела све више бивају уређивана на међународном плану низом конкретних правила понашања обавезних за државе потписнице, а извесни међународни обичаји у овој области постају део међународног трговинског права.

3) *Начело слободе трансфера новца (вредности)*. — Ово начело се често доводи у питање. Слобода трансфера новца (новчаних вредности) неминовно прати слободу трговине, али је много осетљивија. Тако да зависно од друштвено-економских прилика и политичких прилика, ово начело је укидано или успостављано. Није потребно истицати колики значај има ово начело за развитак међународних привредних делатности и међународних економских односа уопште. Није циљ да се робе извезу или услуге изврше у иностранству, или иностраном партнеру у земљи, него да се то и наплати, да се добије одговарајући еквивалент у новцу — то је смисао међународне размене добара, па и међународних економских односа, међународне економске делатности. Међутим, насупротив овом императивном захтеву, постоји неограничено право сваке државе да регулише свој новац, односно начин плаћања и трансфер новчаних вредности у односу на иностранство. То је и основно питање економске суверености државе о коме ће касније бити речи. Како онда да дође до монетарне стабилности која је услов за слободан трансфер

новца у светским оквирима. У ери либералног капитализма било је учвршћено „златно важење“, „златни стандард“ и долазило је до непосредног међународног плаћања без тешкоћа. Али већ у другој половини XIX века долази до првих тешкоћа и тежњи држава да уреде плаћање према иностранству и обезбеде међународну монетарну стабилност (баланс). Тако имамо више напора у том смислу: Немачки Савез — Аустрија од 1857. године — утврђено је да емисија папирног новца зависи од сребра за који се папирни новац могао мењати на захтев; Латинска монетарна унија (Француска, Белгија, Италија и Швајцарска) од 1865. године — монетарни уговор у коме је фиксиран однос злата и сребра; Конвенција за сузбијање фалсификовања новца од 1929. године, заштита страног новца и кривично-правним средствима интерним законодавствима држава потписница; Трипартитни споразум од 1936. године — образовани новчани фондови за стабилизацију трговине између Француске, Велике Британије и Сједињених Америчких Држава; Банка за међународне обрачуне у Базелу основана 1930. године — организована као центар за сарадњу централних националних банака земаља оснивача.

Посебан значај за трансфер новчаних вредности и за стабилизацију монетарних прилика су имали Споразуми у Бретон-Вудсу (Bretton-Woods) од 1944. године, а посебно Споразум о Међународном монетарном фонду. Као резултат тих свих промена у савременим условима имамо три могућа облика трансфера новчаних вредности (међународних плаћања): а) слободна девизна плаћања, б) клириншка плаћања, и в) компензацију. Наравно, сваки од ових начина трансфера новчаних вредности има своје предности и недостатке. Истина, тежи се слободном девизном плаћању као најпогоднијем за постизање појачане међународне економске размене. Истина, овај облик није увек у свим земљама могућ имајући у виду степен њиховог развоја или унутрашње друштвено-економско уређење.

Принципи садржани у међународним трговинским уговорима. — У међународним трговинским уговорима и другим споразумима привредног карактера се често уносе одређена правила понашања која важе у области међусобне трговинске размене. Пошто се ова правила понављају из уговора у уговор, то су у извесном смислу постала принципи (системи) међународног привредног права. Имамо и обратан смер стварања ових принципа. Тако су правила међународног обичајног права била прихватана у међународне привредне уговоре и на тај начин постајали део система међународног привредног права. Без обзира на генезу настанка ових принципа они имају изузетан значај за савремену међународну размену и међународну привредну делатност у целини. Они су део међународног привредног права на садашњој етапи развоја. Ови принципи су у међународној уговорној пракси добили свој тачно одређени смисао, па ако се такав принцип унесе у уговор или неки други акт међународног карактера, он према свим учесницима има исту садржину. Исто тако, поред принципа који су, мање више, опште прихваћени, у међународним трговинским уговорима и другим сличним актима, појављују се и посебна правила којима земље уговорнице дају само одређени домаћај, то су: *факулта-*

тивна правила, „факултативни системи“. Ова посебна правила која у привредним уговорима и другим правним актима, државе самостално предвиђају и одређују им домашај, значај и карактер у доброј мери модификују и постојећа устаљена правила и принципе, или како се то обично каже постојеће „системе међународног привредног права“ у класичном смислу. Међутим, и поред све већег броја тих „факултативних правила“ у међународним трговинским уговорима, ипак су ранији „системи“ и даље у примени, чак шта више представљају основу међународне привредне делатности. „Факултативна правила“ имају велики значај за земље у развоју и недовољно развијене земље и она су део борбе за успостављање новог (праведнијег) међународног економског поретка.

У првом реду неопходно је нагласити да међу принципима садржаним у међународним трговинским уговорима и другим сличним међународним актима — конвенцијама, споразумима, декларацијама и сл., постоје велике разлике. Ипак, и поред очигледних разлика сви наведени принципи (системи) имају заједнички циљ — да се у одређеним међународним условима и у одређеној економској и финансијској ситуацији, конкретизује начело „организоване слободе трговине“ а зависно од интереса и економске снаге учесника међународног споразума. Тако се у литератури наводи да шест од седам принципа који ће бити наведени, имају једну заједничку црту, а то је да се постигне слобода међународне трговине на бази *једнакости*. Иако се не слажемо са овим схватањем нећемо га коментарисати. Напоменућемо да ови принципи (системи) не функционисау изоловано један од другога, већ се комбинују и један другог допуњују. Комбинације ових принципа у пракси могу да буду врло различите, о томе се при вршењу делатности у иностранству и те како мора водити рачуна. Међутим, битно је да се у једном привредном уговору ипак оцени доминантни принцип, утврди који је принцип доминантан и колико је евентуално умањен његов домашај комбинацијом са другим принципима или уношењем „факултативних правила“. У мноштву уговорних клаузула ипак извесне клаузуле имају одлучујући значај и дају тон међународном привредном уговору или другом акту који регулише међународне економске односе.

Принцип (систем) најповлашћеније нације подразумева уношење у међународни уговор одређе да ће свака страна уговорница признати другој страни уговорници у одређеној области узајамних односа, права, преимућства, повластице и олакшице које је она дала или ће убудуће дати било којој трећој држави. Ово би била општа дефиниција, јер имамо низ типова клаузула највећег повлашћења. У ствари, ова клаузула не значи никакво повлашћивање једне земље у односу на друге. Практично она значи изједначавање земаља и спречавање дискриминације у међународним економским односима. То је једна од најчешћих клаузула у међународним уговорима економског карактера. Она је једна од две основне клаузуле *Општег споразума о царинама и трговини* (ГАТТ). У последње време, многе земље у развоју се залажу за једнострану клаузулу највећег повлашћења, према којој развијеним земаљама не би морале признати повластице и преимућства која се дају другим земаљама

у развоју од стране неразвијене земље. До сада једнострана клаузула највећег повлашћења је имала врло ограничено поље примене: у односима на извесне блиске земље по традицији и непосредним привредним односима, и супротно, у односу на обавезе побеђених земаља у односу на земље победнице у прелазном периоду између рата и мира, тј. од закључења примирја или прекида ватре до уговора о миру.

Принцип (систем) реципроцитета се састоји у идентичном поступању од стране уговорница у њиховим међусобним привредним односима. То је један основни принцип међународног права уопште, па и права на обављање међународних привредних делатности и уопште међународног привредног права. Државе једна другој дају одговарајуће повластице или олакшице у погледу привредних односа у истом обиму. Једна страна даје повластицу да би у истом обиму добила одговарајућу повластицу од друге стране. Принцип реципроцитета, узајамности, се у пракси среће у међународним трговинским уговорима када се регулишу питања узајамних олакшица око извоза и извоза робе, транзита, вршење послова из области привредних услуга, узајамног ослобођења од царина за одређене производе, затим узајамних олакшица у погледу пловидбе, ваздушне пловидбе и саобраћаја уопште, код финансијских трансакција — трансфера новчаних вредности и слично. У међународном праву постоје две врсте реципроцитета — узајамности, то је реципроцитет утврђен међународним уговором или другим актом између држава потписница (формални реципроцитет), и реципроцитет који се примењује без посебног основа у уговору, већ земље у одређеним правним ситуацијама у односу једна на другу поступају на идентичан начин (фактички реципроцитет). Постоји још и разликовање на „материјални реципроцитет“, „стварни реципроцитет“ и слично.

Минимални систем или минимална правила у међународном привредном праву би представљао онај скуп правила понашања која једна „цивилизована“ земља мора да обезбеди страним привредним субјектима у међународној размени. То су она минимална права која страном привредном субјекту треба да омогуће одређену дозвољену привредну активност у извесној земљи. Истиче се да је у поређењу са осталим принципима — систем обезбеђења минималних права принцип вишег ранга. То се подразумева у том смислу да ниједна земља не може да избегне давање одређених права страним субјектима привредног права ако уопште жели да оствари међународну размену роба и услуга са другим земљама. Међутим, у извесним земљама постоје такве околности које утичу у том смислу да дотична држава да би задовољила минимална права прихваћена у међународном привредном праву, мора да обезбеди бољи третман за стране привредне субјекте од третмана који обезбеђује домаћим привредницима. У принципу, свака земља може захтевати, без обзира да ли постоји трговински уговор или не, да се према њеним привредницима поступа саобразно минималним правилима међународног привредног права. Ово она може захтевати без обзира да ли се друге земље задовољавају постојећим ниским третманом привредних субјеката у одређеној земљи. Тешко би било навести све што би улазило у мини-

мални третман, јер то зависи од врсте привредне делатности која се обавља у иностранству. Наиме, један одређени минимум права се мора обезбедити у међународном превозу, а исто тако и у пословима увоза извоза, транзита, трговинског заступања, посредништва, комисионог посла, ускладиштења, код туристичког промета и слично. Ради се о једном минимуму права привредног субјекта да може успешно обављати своју одређену привредну делатност која је дозвољена са гледишта међународног економског јавног поретка. Свим земљама је у интересу да поштују та минимална права међународног привредног права јер у противном се излажу одређеном привредном бојкоту.

Принцип (систем) националног третмана, које се још назива принцип изједначења, једнакости са домаћим привредним субјектима, паритетно начело и сл. значи да се страним привредним субјектима обезбеђују иста права која имају домаћи привредни субјекти. Овај третман се може установити међународним уговором, али може бити и резултат једностраног правног акта домаће државе. Ово начело се сада ређе уговара јер су трговински уговори по правилу много детаљнији, па се узајамна права и обавезе исцрпно регулишу у уговору, без посебног истицања овога начела. Ипак, ово је поред највећег повлашћења принцип који је ушао у основ Општег споразума о трговини и царинама (ГАТТ). Док највеће повлашћење иде за тим да обезбеди једнакост свих страних субјеката, дотле национални третман иде за тим да обезбеди унутрашњу једнакост, унутрашње изједначење свих привредних субјеката одређене делатности. Стога се сматра да у пракси национални третман може да има различите последице.

Принцип повлашћеног положаја (перференцијални систем) се састоји у томе што једна земља заводи диференцијално третирање међународне трговине зависно од тога којој страни држави припадају привредни субјекти, или из које се земље увози или у коју се земљу увози, или врши транзит (превоз) роба или врше услуге. Значи привредници из једне одређене земље се у одређеној привредној активности стављају у бољи положај у односу на привреднике из друге земље која не ужива то повлашћење, ту перференцију. Овај систем се примењује када домаћа држава жели да фаворизује своје привредне односе са једном одређеном земљом, или са тачно одређеним земљама. Следи, да режим перференције, у одређеној мери, спречава слободну међународну утакмицу у привредним односима. Док режим највећег повлашћења нивелира и уједначава услове међународне трговачке конкуренције, признајући свим земљама царинске повластице одобрене макојој од њих, дотле перференцијални третман заводи диференцијално третирање међународне трговине, одобравајући између неких земаља перференцијалне повластице (царинске перференцијале) из којих се искључују остале земље. Фаворизујући промет између извесних земаља на штету осталих, перференцијални третман може да створи поред националног и иностраног нивоа конкуренције, још један трећи, регионални ниво конкуренције. Стога је постојање перференцијала карактеристично за све међународне регионалне привредне заједнице. Многе земље у развоју се залажу за усва-

јање преференцијалног система у односима међу неразвијеним земљама да би се фаворизовали међусобни привредни односи и привредна сарадња. Оваква тежња је позитивна и представља одбрану економски слабијих у борби против привредних субјеката из привредно богатих земаља — у првом реду против транснационалних компанија. У том смислу делује и наша земља на међународном плану последњих година. По својој логици преференцијални систем искључује, или ограничава, у оном обиму у којем се користи систем најповлашћеније нације. То су два система која у одређеним односима не могу истовремено постојати, али сваки може имати своје поље примене.

Принцип (систем) правичног третмана је познат и под називом принцип недискриминације, принцип једнаког поступања за све земље, односно за привреднике из свих земаља. Овај принцип гарантује страним привредницима одређена права и одређено једнако поступање и има за сврху да обезбеди извесни степен пословних могућности и једнакости за све привредне активности, без обзира из које су земље субјекти које те привредне делатности обављају. То значи да ако једна земља даје извесне повластице за обављање неке привредне делатности она их даје у истој мери и под истим условима привредницима из свих страних земаља. Овај третман искључује било какву дискриминацију, отуда назив „правични третман“. Међутим, то не значи да земља која признаје правични третман има потпуну либерализацију своје унутрашње и спољне трговине — међународне размене. Супротно, могу постојати и разне мере рестрикције, али битно је да оне погађају све привредне субјекте подједнако, без обзира на њихову националност или припадност. Обично се правични третман не уговара, већ га држава признаје у одређеним привредним делатностима, а ређе у свим привредним активностима и целокупној спољнотрговичкој размени. Разлика од система најповлашћеније нације је у томе што се поступак — третман, најповлашћеније нације примењује само у односу на земље са којима је уговорен, док се правични третман примењује према свим привредним субјектима из било које земље и при томе се од друге стране не траже никакве непосредне погодности. Стога систем најповлашћеније нације и правични систем могу упоредно и истовремено постојати, па се чак и допуњавати. Међутим, овај принцип искључује примену преференцијалног третмана, и он је са њим неспојив.

Систем отворених врата постоји када једна држава нуди свим страним привредницима из било које земље, одређени, по правилу повлашћени положај, а са циљем да би оживела или развила неке одређене привредне делатности. У ствари ради се о једностраној обавези домаће државе према страним привредницима којима се нуде и гарантују одређене повластице ако буду предузели и вршили одређене привредне делатности на територији дотичне земље. Шире посматрано, систем отворених врата има исти циљ као и систем најповлашћеније нације, али са том разликом што овде услове нуди домаћа држава, а код највећег повлашћења те услове захтева друга страна уговорница. Услови које нуди домаћа држава су изузетно повољни, то су концесије страним привред-

ницима, које по правилу не могу да користе домаћи привредници јер немају економских средстава. Пошто се свим страним привредницима у одређеним гранама делатности нуде ти повољни услови (ослобођење од пореза на добит, уступање непокретности за изградњу привредних објеката, давање на искоришћавање природних богатстава уз минималну накнаду и слично) код система отворених врата нема упоребења са трећим — *tertium comparationis*, који је карактеристичан за систем најповлашћеније нације. Исто тако овај систем искључује и примену преференцијалног третмана.

Изнели смо све најважније принципе који се примењују у различитим земљама када је у питању обављање привредних делатности од иностраних привредника на домаћој територији или при међународним привредним операцијама уопште. Сигурно да се при одлучивању за обављање одређених привредних делатности мора обавезно водити рачуна о томе који принцип важи у одређеној земљи. Било је доста тешкоћа у пракси што се о овоме није водило рачуна па су настајали знатни губици при обављању привредних делатности у иностранству.

3. *Основне обавезе организација удруженог рада при пословању у иностранству.* — При вршењу привредних делатности у иностранству организације удруженог рада морају задовољити два основна принципа: а) територијални, и б) персонални. У ствари ради се о две групе услова предвиђених прописима земље у којој се врши одређена делатност, одређено пословање, оснива предузеће или пословна јединица (територијални принцип). Територијални принцип значи поштовање свих прописа земље домаћина. Наравно у правни систем земље домаћина улазе не само сви прописи који се односе на одређене привредне делатности, него и други општи прописи који сачињавају јавни поредак одређене земље. Исто тако овде улази и све оно што је дотична земља — земља домаћин преузела на међународном плану путем двостраних и вишестраних међународних уговора, принципи којих се придржава у међународној размени роба и услуга, трговинске обичаје и пословне стандарде које примењују и слично. Другим речима територијални принцип значи поштовање свих правила понашања која су у земљи домаћина усвојена, не само прописана, за домаће и за иностране привреднике. Територијални принцип даље, углавном у највећем броју земаља, значи да се са правног гледишта сматра да су друштва и предузећа, без обзира чија су средства, домаћа правна лица (било према седишту друштва—предузећа, било према седишту органа управљања, било према центру привредних активности). Углавном, у пракси и без обзира на теоријска разликовања држава домаћин, уколико јој је то корисно, утврђује да се ради о домаћем правном лицу. Истина, ако жели да предузме неке мере рестрикције, у одређеним случајевима извесне државе утврђују да се ради о транснационалној компанији, или страном субјекту, или мешовитом друштву и слично. Истина, ови случајеви су за сада ређи, мада имамо и у нашој привредној пракси да је пословна јединица у иностранству третирана као део мултинационалне компаније са седиштем у Београду (*società con sede-madre a Belgrado, società multinazionale a Belgrado*). Напа-

вно, објашњено је да је предузеће (друштво) правно домаће, али да су се економске одлуке доносиле у иностранству (Београд) и да су одређени поступци били у супротности са позитивним правом земље домаћина.

Персонални принцип значи да би лица која обављају привредну делатност морала да поштују прописе земље порекла и да поступају у складу са привредном политиком своје земље. У том смислу су и настојања новог Закона о обављању привредних делатности у иностранству од 1977. године. Поставља се питање како ускладити ова два принципа — територијални и персонални у међународним привредним односима. Како их ускладити у привредној делатности и привредној пракси наших организација удруженог рада у иностранству и са иностраним партнерима, а да не дође до слабљења економске размене, стагнације, па чак и назадовања. Насупрот, како треба подесити правну регулативу да би се привредне везе ојачале и развиле а самим тим повећала вредност размене роба и услуга са иностранством и развиле друге привредне активности (кооперација, заједничка улагања и слично). Сигурно, да је наш законодавац због одређених девијација које су се у скорој прошлости догађале морао предузети мере детаљног правног регулисања. Међутим, питање је колико ће те мере деловати позитивно на унапређење робне размене и размене услуга са иностранством, а исто тако да ли ће оне бити ефикасно средство за уклањање раније испоњених девијација. То ће показати пракса у скорој будућности. При томе, потребно је имати у виду да обављање привредне делатности у иностранству и са иностранством, делатност где су заинтересована најмање два економска суверенитета, а затим, постоје правила међународног привредног права и међународни привредни обичаји и стандарди. Све то окупа утиче на обликовање одређене привредне делатности где се у било ком виду појављује страни елемент.

Можемо закључити да наше организације удруженог рада при обављању привредних делатности у иностранству и са иностраним пословним партнерима морају поштовати у подједнакој мери и територијални принцип и персонални, као и правила међународног привредног права. Само поштовањем свих ових правила могуће је несметано обављање привредних делатности у међународним односима, остварење међународне економске размене. Каква би била хијерархија ових правила у случају њихове колизије. То зависи о каквим се односима ради — да ли су у питању статусни правни односи или пословни правни односи, да ли се ради о императивним или диспозитивним правним нормама и слично. Начело код статусних питања на првом месту би дошли прописи и правила домаће државе (територијални принцип), па затим земље порекла (персонални принцип), а тек на треће место правила међународног привредног права уколико нису ушла или била прихваћена у системе домаће земље и земље порекла. Међутим, када се ради о правилима пословања у ширем смислу, а не постоје неке изричите забране, онда би на првом месту дошла правила међународног привредног права, ако конкретним правним послом није што друго предвиђено.

4. *Облици пословања југословенских организација удруженог рада у иностранству.* — У члановима 9. до 109. Закона о обављању привредних делатности у иностранству од 1977. године утврђују се и правно уређују облици обављања привредних делатности у иностранству. Напоменути смо да и поред тога што је у више од сто чланова ова материја правно регулисана да није било могуће све обухватити. Тим пре што је извршено једно, по нашем мишљењу непотребно, раздвајање ове материје од пословања са иностраним партнерима у земљи, па и одређеним пословањем у иностранству. Тако на пример, у члану 54. и 62. Закона о промету робе и услуга са иностранством у смислу обављања привредних услуга регулише се питање *извођења инвестиционих радова у иностранству*. Очигледно да извођење инвестиционих радова у иностранству, које траје по десетак и више година, захтева одговарајућу организацију и одговарајуће организационе облике. Они су постојали и до сада и сада постоје и тамо где домаћа држава не захтева оснивање посебног предузећа или пословне јединице, као што то неке земље захтевају (на пример Либија), то су инопогони наших грађевинских предузећа у иностранству.

Према Закону о обављању привредних делатности у иностранству од 1977. године, постоје следећи облици обављања пословне делатности — привредних делатности, у иностранству:

- а) оснивање предузећа у иностранству;
- б) оснивање банака и других финансијских организација у иностранству;
- в) оснивање осигуравајућих и реосигуравајућих организација у иностранству;
- г) улагање средстава у страна предузећа;
- д) обављање привредних делатности у иностранству преко пословних јединица;
- ђ) оснивање и рад заједничких привредних представништава у иностранству;
- е) поверавање обављања привредних делатности страним фирмама и обављање других облика привредних делатности у иностранству.

1) *Оснивање предузећа у иностранству*

Предузећа у иностранству (сопствена или мешовита) оснивају се ради повећања извоза робе и услуга из Југославије, усавршавања и развоја производње, заједничке производње, остваривања увоза у циљу унапређивања привреде, дугорочне производне кооперације и дугорочне пословнотехничке сарадње, размене научних и техничко-технолошких знања и искустава и остваривања других економских интереса (члан 9. ст. 2. Закона). Сматрамо да је ово навођење циљева оснивања само ради примера (*exempli causa*) и да се овим навођењем не исцрпљује листа циљева оснивања предузећа у иностранству.

Оснивачи предузећа у иностранству могу бити организације удруженог рада које су регистроване за обављање спољнотрговинског промета. Организација удруженог рада, која испуњава услове, може предузеће у иностранству основати сама или са другим организацијама удруженог рада или страним правним или физичким лицима.

У Закону о обављању привредних делатности у иностранству од 1977. године, дата је извесна класификација предузећа у иностранству, према средствима које организације удруженог рада улажу. По тој класификацији предузећа која се оснивају у иностранству могу бити: 1) предузећа која се оснивају искључиво средствима којима организације удруженог рада располажу — сопствена предузећа, и 2) предузећа која се оснивају средствима којима организације удруженог рада располажу и средствима страних правних или физичких лица — мешовита предузећа. Постоји и одређено законско ограничење да организације удруженог рада могу оснивати предузеће у иностранству које за своје обавезе одговара само средствима уложеним у то предузеће или у висини ограниченог јемства. Уколико више организација удруженог рада заједнички оснива сопствено или мешовито предузеће у иностранству, саоснивачи, закључују самоуправни споразум којим се уређују њихови међусобни односи, овлашћења за представљање и заступање, права и обавезе према предузећу у иностранству, циљ оснивања, предмет делатности, контрола пословања, удели у оснивачком улогу, начин расподеле добити, трансфер добити у Југославији, услови смањења учешћа и повлачења средстава, престанак рада предузећа и други услови у вези с пословањем предузећа у иностранству.

Организација удруженог рада дужна је да за оснивање предузећа у иностранству прибави одобрење које издаје савезни орган управе надлежан за послове спољне трговине, по претходно прибављеном мишљењу савезног органа управе надлежног за послове финансија и других савезних органа управе надлежних за одговарајућу област привреде у коју спада делатност оснивача и предузећа у иностранству. У чл. 15 Закона о обављању привредних делатности у иностранству од 1977. год. детаљно је предвиђено шта организација удруженог рада треба да приложи уз захтев за издавање одобрења за оснивање сопственог предузећа у иностранству. За организацију удруженог рада које оснивају предузећа у иностранству која ће се бавити трговинском делатношћу предвиђена је обавеза да уз захтев за издавање одобрења, поред исправа из чл. 15. Закона, приложе и писмене обавезе да ће та предузећа сваке године од укупно оствареног промета већи обим тог промета остварити извозом робе и услуга из Југославије. По овом питању законом је овлашћено Савезно извршно веће, на основу сагласности надлежних републичких и покрајинских органа да доноси ближе прописе којима може и умањити напред наведену обавезу.

Многе радне организације које су већ имале предузећа и друге организационе облике пословања у иностранству, сада су донеле или се налазе у фази доношења — правилника о оснивању и пословању предузећа и пословних јединица у иностранству. По правилу у овим правил-

ницима се врши одређено усаглашавање досадашње делатности са новим прописима, посебно, Законом о удруженом раду, Законом о промету робе и услуга са иностранством од 1977. године и Законом о обављању привредних делатности у иностранству од 1977. године, као и код пол-законских аката који су донети на основу ових прописа. Такође су врло значајне одредбе Закона о девизном пословању и кредитним односима са иностранством од 1977. године, јер се без одговарајућег уређења финансијског пословања не може обављати ниједна привредна делатност из било које области. Имајући све у виду можемо схватити колике тешкоће имају правници и други радници у организацијама удруженог рада у припреми, изради и коначно усвајању ових правилника о оснивању и пословању предузећа и пословних јединица у иностранству. Тешкоће су још веће што се врши и извесно преплитање нормирања појединих правних ситуација у вези са обављањем делатности са иностраним партнерима. Када се овим тешкоћама додају и оне које настају у вези са испуњењем обавеза предвиђених прописима земље домаћина, онда је јасно да то морају бити комплексни правни акти (у пракси садрже по 160 до 200, па и више детаљних чланова).

Пошто је усклађивање пословања са иностранством временски ограничено, до средине децембра ове године, то организације удруженог рада које обављају делатност преко предузећа и других пословних јединица у иностранству морају тај посао хитно привести крају. Желећи да учесницима овог саветовања пружимо и неке практичне савете изнећемо извесна решења предвиђена у предлогу правилника о оснивању и пословању предузећа и пословних јединица у иностранству. Правилник је у овом примеру, поред основних одредаба подељен у два дела: 1) оснивање, организација, пословање и престанак рада предузећа и пословних јединица у иностранству, и 2) радни односи радника у предузећима и пословним јединицама у иностранству.

У првом делу правилника регулисана су сва питања у вези са оснивањем предузећа и пословних јединица у иностранству, као и све обавезе и права, као и одговорности оснивача. Стога овај део правилника садржи следећа поглавља: 1) услове и начин оснивања предузећа и пословних јединица у иностранству, 2) одговорност за обавезе, 3) међусобни односи оснивача и предузећа и пословних јединица у иностранству, 4) управљање и руковођење предузећима и пословним јединицама у иностранству, 5) финансијско и материјално пословање предузећа и пословних јединица у иностранству, 6) надлежност стручних служби и тела за обављање послова у вези са оснивањем и пословањем предузећа и пословних јединица у иностранству, 7) престанак предузећа и пословних јединица у иностранству и 8) остала питања везана за оснивање, организацију пословања, делатност и престанак рада предузећа и пословних јединица у иностранству.

У другом делу правилника предвиђена су следећа поглавља: 1) распоређивање радника на рад у предузеће и пословне јединице у иностранству, 2) надлежни органи за распоређивање радника на рад у предузећа и пословне јединице у иностранству, 3) унутрашња организација и сис-

тематизација послова и радних задатака, 4) права, обавезе и одговорности радника на раду у предузећима и пословним јединицама у иностранству, 5) лични доходи и остала примања и накнаде, и 6) друга питања у вези радних односа радника у предузећима и пословним јединицама у иностранству.

Самом изложеном систематизацијом је показано да су обухваћена, углавном, сва питања у вези обављања делатности у иностранству преко предузећа и пословних јединица. У вези са условима и начином оснивања предузећа и пословних јединица у иностранству предвиђено је које облике организационе радна организација може основати и ту се ради о једној систематизацији могућих организационих облика за привредну делатност у иностранству. Затим је уређено питање иницијативе за оснивање предузећа у иностранству, односно пословних јединица, као и за улагање средстава у инострано предузеће. Ту иницијативу могу предузети: 1) основна организација у саставу радне организације, надлежни орган и служба радне организације, 3) надлежни орган и служба сложене организације удруженог рада, 4) радне организације у саставу пословне заједнице, 5) радне организације са којима је закључен самоуправни споразум о удруживању рада и средстава и 6) друге организације удруженог рада на основу посебних самоуправних споразума и уговора о пословној сарадњи и заједничком пословању.

Предвиђено је шта треба да садржи предлог за оснивање предузећа у иностранству или другог организационог облика пословања у иностранству (филијале, представништва, погона и сл.). То би била следећа питања: 1) потреба оснивања, 2) назив и седиште, 3) предмет делатности, 4) статусни положај, 5) програм пословања са финансијским показатељима, 6) елаборат о економској оправданости оснивања, 7) извори средстава за оснивање, 8) називи и фирме домаћих и иностраних партнера саоснивача, са износима оснивачког капитала, 9) обавеза да ће предузеће одређени проценат добити трансферисати у Југославију, 10) изводи из прописа земље у којој се оснива предузеће о постојању правних могућности за оснивање у изворнику и преводу, и 11) нацрт статута и правила о оснивању, организацији и пословању предузећа у иностранству. Исто тако предвиђено је да ако се предузеће или пословна јединица оснива са другим организацијама удруженог рада да се уз предлог за оснивање мора приложити нацрт самоуправних споразума, односно нацрт уговора којим се регулишу међусобна права и обавезе ако је у питању инострани партнер, као и информација Привредне коморе Југославије о бонитету иностраног партнера.

У правилнику је детаљно предвиђено које елементе садржи одлука радничког савета о оснивању предузећа у иностранству. То би били следећи елементи: назив и седиште предузећа, делатност, програм пословања с финансијским показатељима, износе оснивачког капитала, назив домаћег и иностраног партнера-сауговорача, саоснивача, са износима оснивачког капитала, обавезу да ће предузеће одређени проценат добити годишње трансферисати у Југославију, извори средстава са којима се оснива предузеће, име вршиоца дужности руководиоца предузећа и

његова овлашћења, права и обавезе у периоду до конституисања и регистрације предузећа у иностранству и у Југославији. Правилником је предвиђено да саставни део одлуке чине и следећи документи: елаборат о економској оправданости оснивања, нацрт статута или правила о организацији и пословању предузећа у иностранству, нацрт уговора који ће се закључити са иностраним партнерима о оснивању мешовитог предузећа, информација Привредне коморе Југославије о бонитету иностраног партнера и самоуправни спразуми домаћих партнера саоснивача у колико више организација удруженог рада оснивају сопствено или мешовито предузеће у иностранству. Уколико се због одређених услова или погодности пословања оснива предузеће у иностранству од стране већ основаног предузећа у иностранству чији је оснивач организација удруженог рада, о томе доноси одлуку раднички савет организације удруженог рада по поступку и на начин као да се ради о оснивању предузећа у иностранству од стране те организације. Уколико мешовито предузеће основано у иностранству оснива друго предузеће у иностранству, одлуку о томе доноси орган надлежан статутом мешовитог предузећа, али уз претходну одлуку Југословенске организације удруженог рада (радничког савета) као оснивача и добијања потребних сагласности од надлежних југословенских органа у смислу законских и других прописа. За спровођење ових одредаба одговоран је директор предузећа у иностранству које оснива ново предузеће, односно заменик директора или друго лице које представља југословенску страну у мешовитом предузећу.

Правилником је предвиђено да уколико више домаћих организација удруженог рада оснивају предузеће у иностранству закључује се међусобно самоуправни споразум којим се регулишу: циљ оснивања, предмет делатности, удели у оснивачком улогу, права и обавезе према предузећу у иностранству, овлашћење за представљање и заступање, њихови међусобни односи, одговорност за обавезе предузећа и начин покрића губитака, контрола пословања, начин расподеле добити и трансфер добити у Југославији, која организација води књиговодство предузећа у иностранству и ко подноси билансе и периодичне обрачуне надлежним југословенским органима, услови смањења учешћа и повлашћења средства, кадровска политика и утврђивање личних доходака и других накнада, престанак рада предузећа у иностранству, и друга питања у вези са оснивањем предузећа у иностранству сагласно законским и другим прописима.

Изнели смо ради примера, неколико одредаба правилника, односно садржаја тих одредаба, јер је у једном реферату овакве природе немогуће износити све детаље. Сматрамо да је потребно доносити детаљне правилнике, али би у њима било потребно избегавати преписивање законских или других одредаба предвиђених у подзаконским актима. То значи да би се само ослањајући на прописе ишло даље и детаљније регулисало оно што је специфично за дотичну организацију удруженог рада зависно од тога које је привредне делатности (брана пословања) или обзиром на организациону структуру и устаљени начин пословања који

је дао одређене позитивне резултате. У сваком случају ослањајући се на законска решења организација удруженог рада је дужна да стваралачки разради и организује своју привредну делатност у иностранству. Овде није место да се улази у то да ли је прописима нешто и сувише детаљно регулисано, тако да не оставља много простора за креативност организације удруженог рада. Сигурно да таквих одредаба има, али ће се у пословној пракси моћи тачно утврдити шта кочи, а шта помаже успешније пословање са иностраним партнерима и које бе одредбе могле бити кориговане. За сада је на организацијама удруженог рада да доследно и лојално оживотворе све одредбе у вези са обављањем привредних делатности онако како је то постављено у законским и другим прописима. Истовремено испољавајући своју креативност и користећи своје велико искуство које су у току више до тридесет година стицали у спољнотрговинском пословању. Наравно, на основу провере у пракси, организације удруженог рада су дужне да дају одговарајућу иницијативу надлежним државним органима за усавршавање законских и других прописа из ове области, било да се ради о мењању или допуњавању извесних решења.

Организације удруженог рада имају посебно широке могућности за оснивање мешовитих предузећа и других пословних јединица у земљама у развоју, првенствено несврстаним. Сматрамо да је мешовито предузеће један најпогоднији правни облик пословне сарадње са привредницима из несврстаних земаља. Овај облик је и у складу са нашом политиком и односима помоћи и сарадње у оквиру покрета несврстаних и покрета за остварење новог економског поретка. Стога ћемо се укратко задржати на мешовитом предузећу у посебној тачки.

2) Други облици обављања привредних делатности у иностранству

Оснивање банака и других финансијских организација у иностранству. — У Закону о обављању привредних делатности у иностранству је предвиђено да основна овлашћена банка за вршење послова са иностранством може сама или са другим основним банкама овлашћеним за вршење послова са иностранством или са страним правним или физичким лицима оснивати банку или другу финансијску организацију у иностранству. Поступак и начин оснивања је сличан као и код оснивања предузећа а извесне особености су предвиђене у члановима 36. до 39. Закона о обављању привредних делатности у иностранству.

Оснивање осигуравајућих и реосигуравајућих организација у иностранству. — Заједница осигурања имовине и лица може сама или са другом заједницом односно заједницама осигурања или са страним правним или физичким лицима оснивати осигуравајућу организацију у иностранству. Исто то може учинити и заједница реосигурања у погледу оснивања реосигуравајућих организација у иностранству. Извесне особености у односу на оснивање предузећа предвиђене су у чл. 41. — 44. Закона.

Улагања средстава у страна предузећа. — Организације удруженог рада могу улагати средства у страна предузећа. Улагање се врши ради заједничких пословних циљева уз заједнички ризик у заједничкој производњи, као и ради дугорочне производне кооперације, дугорочне пословно-техничке сарадње, размене научно-техничко-технолошких знања, искустава и остварења других економских интереса (заједничко пословање). Посебне одредбе у вези са овим видом обављања привредне делатности у иностранству садржане су у чл. 45. — 51. Закона.

Обављање привредних делатности у иностранству преко пословних јединица. — Организација удруженог рада може оснивати сталну или привремену пословну јединицу сама или са другим организацијама удруженог рада. Пословне јединице могу бити и то: 1) стална представништва и стална делегатска места, 2) привремена представништва и привремена делегатска места, и 3) складишта (консигнациона или сопствена, продавнице, сервисне службе и сл. пословне јединице. Детаљнији прописи о оснивању и делатности садржани су у чл. 62. — 77. Закона.

Оснивање и рад заједничких привредних представништва у иностранству. — Привредна комора Југославије, у сагласности са Савезним извршним већем, оснива заједничко привредно представништво и одређује му назив и седиште. Заједничко привредно представништво оснива се за једну или више земаља. Заједничко привредно представништво врши послове у иностранству за организацију удруженог рада, друге самоуправне организације и заједнице, на начин и под условима који су утврђени јединственим статутом заједничких привредних представништава. Овај статут је донела Скупштина Привредне коморе Југославије у сагласности са Скупштином СФРЈ. Ова материја је детаљно регулисана члановима 78. — 96. Закона.

Поверавање обављања привредних делатности страним фирмама и обављање других облика привредних делатности у иностранству. — Организација удруженог рада може страниј фирми поверити послове заступања, продају робе са консигнационог складишта и вршење сервисне службе само на основу уговора закљученог у писменом облику уз претходно прибављену информацију Привредне коморе Југославије о бонитету стране фирме. Исто тако организације удруженог рада за извођење инвестиционих радова у иностранству могу за вршење тих радова отворити у иностранству погоне, градилишта и друге радне јединице ако је на основу уговора закљученог са страним уговарачем о извођењу инвестиционих радова у иностранству надлежна народна банка прихватила пријаву о закљученом уговору. Детаље у вези са овом врстом обављања привредних делатности у иностранству садрже чланови 97. — 103. Закона.

5. Мешовита предузећа као облик привредног пословања у иностранству. — Мешовито друштво (предузеће) представља посебан облик трговачког друштва. У свим правима овој врсти друштава (предузећа) признаје се својство правног лица. Постоји извесна особеност код трговачких друштава са мешовитим капиталом. Скоро је правило, у већини земаља, да се за оснивање мешовитог друштва (предузећа) мора добити

оодобрење државне власти. Услови за давање односно добијање овога оодобрења су различити у појединим правним системима и може се уопштено рећи да су условљени потребама земље — увознице капитала. Издавање овога оодобрења, које у ствари представља оодобрење за инвестирање у земљу домаћина преко мешовитог друштва, као и за коришћење властица које земља увозница капитала даје страним инвеститорима, не треба мешати са поступком конституисања или регистрације предузећа. У већини земаља усвојен је систем уписа друштва у регистар. То може бити и посебни регистар само за мешовита друштва. У систему претходног оодобрења за стварање друштва упис у регистар нема значај испитивања правилности поступка и испуњења услова за оснивање мешовитог друштва (предузећа) већ служи само за евиденцију. У погледу форме акта о оснивању, сва законодавства се слажу да то треба да је писмени документ (уз разлике у погледу његове форме). С друге стране, у погледу садржине акта о оснивању, има више разлика и нијансирања. Обично се разликују два документа потребна за оснивање мешовитог предузећа — уговор о оснивању мешовитог друштва (предузећа) који садржи одредбе које регулишу битне односе партнера, и статут друштва (предузећа) који представља интерни, нормативни акт друштва, али у складу са законом дозвољеним решењима земље домаћина. У упоредном праву што се тиче стицања својства правног лица за мешовита предузећа (друштва) постоје три решења: а) мешовито друштво може стећи својство правног лица уписом у регистар, б) састављањем документа о оснивању, и в) добијањем оодобрења од надлежног државног органа.

Постоји одређена одбојност земаља у развоју према оснивању иностраних друштава са сопственим капиталом. Трговачка друштва из индустријски развијених земаља настоје да оснивају сопствена предузећа и то нарочито онда када желе да обезбеде своју потпуну контролу у великим пословима. Стога је и разумљива одбојност земаља у развоју према оснивању сопствених страних предузећа (предузећа са искључиво страним капиталом). Супротно, када капитал улази у неразвијене земље у виду мешовитог друштва (предузећа) и делује са домаћим капиталом — сарадња страних и домаћих пословних људи може да допринесе рационалнијој употреби тако удруженог капитала. Постоје разлози који говоре у прилог мешовитих друштава (предузећа): а) мање компаније нису у стању да одвоје већа средства како би саме инвестирале у иностранство; б) домаћи пословни људи боље познају домаће потребе и проблеме; па су у стању да на целисходнији начин користе повољне економске факторе, в) пословима страног друштва даје се „национални колорит” -- психолошки разлог; г) врло често се дају одређене бенефиције и предности друштвима која су настала удруживањем домаћег и страног партнера (одређене пореске олакшице, плаћање дажбина по смањеној стопи, уступање земљишта и других непокретности и сл.). Сматра се да страни инвеститори, улажући у мешовито друштво, воде рачуна и о обезбеђењу сталног развоја свога пословања и то пре свега укључивањем у привреду земље у коју улажу. Овде посебно долази до изражаја тенденција више-струког повезивања иностраних са домаћим улагачима. Може се слобод-

дно рећи да мешовита друштва (предузећа) представљају кооперацију у најширем смислу.

У досадашњој уговорној пракси, под условом да су поштовани императивни прописи и земље порекла и земље домаћина мешовитог друштва, настајала су мешовита друштва (предузећа) закључењем уговора и одговарајућом регистрацијом, зависно од напред наведених разлика у правним системима појединих земаља. Навешћемо типичан пример оснивања једног таквог друштва (предузећа). Према уговору и споразуму о оснивању таквог друштва, услови су били следећи: 1) мешовито друштво се образује заједнички са одређеним циљем и ради тога свака уговорна страна улаже педесет процената укупних средстава и то изражено у новчаној вредности (тако да тај износ представља основни капитал или главницу), 2) у погледу управљања предузећем, организује се један административни апарат — руководство предузећа, које је паритетног састава, а генерални директор је грађанин једне земље, док је његов заменик обавезно грађанин друге земље, који се после извесног времена или мењају у функцијама, или се бирају нови и то по правилу она страна која је била дала заменика сада именује генералног директора, 3) у погледу форме и облика организације мешовитог друштва примењују се закони према седишту предузећа, а под седиштем се подразумева где су органи управљања, тј. дирекција предузећа, 4) добит, а и губици деле се сразмерно учешћу, тј. 50 : 50% (пошто је такво учешће предвиђено у основном капиталу).

У Закону о обављању привредних делатности у иностранству од 1977. године, пошло се од јединственог регулисања услова за оснивање сопственог и мешовитог предузећа у иностранству. Истина у члану 10б. Закона, је предвиђено овлашћење Савезном извршном већу, на основу сагласности надлежних републичких и покрајинских органа, да по потреби, доноси ближе прописе о оснивању предузећа у иностранству са страним правним или физичким лицима у смислу члана 10. Закона. У члану 15. Закона је предвиђено да организација удруженог рада која жели да оснује предузеће у иностранству са страним правним или физичким лицима (мешовито предузеће) дужна да поред тамо наведених докумената (од 1) до 7)), приложи и још: а) *нацрт уговора* који ће закључити са страним партнером о оснивању мешовитог друштва у изворнику и овереном преводу, и б) информацију о бонитету страног партнера прибављену од Привредне коморе Југославије.

6. *Закључак.* — У реферату смо настојали да дамо приказ општих начела која важе у међународном привредном пословању и обављању привредних делатности на међународном тржишту. Истовремено приказана су и основна решења у нашем најновијем законодавству из ове области. Усклађивањем своје делатности са принципима међународног привредног права и применом домаћих законодавних решења организације удруженог рада које у било ком виду обављају своју привредну делатност у иностранству, моћи ће да обезбеде несметано обављање те делатности и да створе услове за успешно и дугорочно пословање на одређеним тржиштима. Слободно се може тврдити да без солидног позна-

вања правне регулативе у овој области и то до најситнијих детаља није могуће успешно пословање у иностранству без обзира на повољне услове тржишта са економске стране или добру техничку и технолошку припрему. Непознавање одговарајућих принципа и правила пословања, законодавства земље домаћина, или што је још горе непознавање и домаћих прописа који уређују ову материју доводи до великих тешкоћа које се најчешће испољавају у великим губицима у пословању са иностранством. Имајући у виду комплексност ове правне материје обрађена су само извесна, по мишљењу аутора, битнија питања, а све остало је остављено за дискусију у току саветовања, посебно када се ради о практичним решењима.

др Радомир Буровић

УГОВОР О ЗАЈЕДНИЧКОМ УЛАГАЊУ

Правном проучавању и разматрању улагања страног капитала може се приступити на више начина. Могу се проучавати и анализирати законски прописи којима се у једној земљи регулише улагање страног капитала. Затим, могу се проучавати посебни институти и односи непосредно везани за улагање страног капитала, као што су одобрење — концесија за улагање, висина и обим капитала који се улаже, гаранција и обезбеђење страних инвестиција, добит, опорезивање добити, реинвестирање, повраћај уложеног капитала, трансфери добити и уложеног капитала, итд. Даље, може се проучавати правни положај страног лица које улаже капитал у једној земљи (његова права и обавезе према земљи у којој је капитал уложио, као евентуално у односу на домаћег партнера са којима је на основу закона морао заједнички да уложи капитал). Коначно, могу се проучавати и правни облици у којима се врши, односно дозвољено је и могуће да се врши улагање страног капитала (социствена и мешовита друштва, заједничка предузећа, joint venture, уговор о заједничком улагању, итд.). Сваки од ових приступа и начина посматрања омогућује да се јаче истакну и осветле поједине димензије овог врло комплексног и контраверзног односа, који у данашњим међународним привредним односима представља реалност и који показује тенденцију ширења и поред негативних економских и политичких искустава, али зато у измењеним облицима и садржајима.

И наше право о улагању страног капитала може се проучавати и посматрати са напред наведених аспеката. Мада наши правни прописи не говоре о улагању страног капитала, већ о улагању средстава страних лица у домаће организације удруженог рада ради заједничког пословања, мислимо да се ради о овом универзално познатом феномену, који је у нас добио специфичан облик и решења, у складу са нашим социјалистичким друштвено-економским системом, заснованим на друштвеној својини и самоуправљању.

С обзиром на намену овог рада мислимо да је најцелисходније да материју улагања страног капитала у нас посматрамо и презентирамо кроз уговор о заједничком улагању, као једини законом предвиђени, па према томе и дозвољени и могући облик улагања страног капитала. Кроз уговор о заједничком улагању и поједине његове елементе и одредбе такође ћемо приказати и анализирати, па и критички размотрити поједина законска решења, посебно имајући у виду нови Закон о улагању

из априла ове године, као и поједине институте и односе својствене улагању страног капитала.

За проучавање уговора о заједничком улагању постоје, поред општер интереса и два посебна разлога. Први је што прописи о улагању овом уговору дају централно место у регулацији улагања страног капитала. У већини одредаба Закона о улагању предвиђа се да ће одређено питање бити регулисано у уговору о улагању. Други разлог је што овај уговор није законски целовито и довољно регулисан, тако да је остављено пословној пракси да га оформи и одреди му елементе и садржину, а у чему теоријска мисао може и треба да да свој допринос и да попуни празнину коју је оставио законодавац. Нажалост, наша пракса, иако је релативно богата (преко 150 закључених уговора о заједничким улагањима), пошто није доступна, не може да да свој допринос у оформљењу овог уговора. Утолико је већи значај и улога теоријских разматрања, која треба да представљају и помоћ приликом закључивања ових уговора, које најчешће представља пионирски потхват за уговорне стране. У конципирању и проучавању уговора о заједничком улагању ми смо се определили за оне његове елементе и питања који по прописима о улагању или по природи овог односа улазе у његову садржину.

1. Појам

Уговор о заједничком улагању је нов уговор у југословенском праву и привреди, која има довољно претпоставки да буде нов именовани уговор у нашем праву. Да би се створио један нов именовани уговор потребно је да он има битне елементе који га одређују на такав начин, да је различит од сваког другог постојећег именованог уговора и да се у животу као такав са увек истим елементима појављује, односно употребљава. Ако посматрамо овај уговор како га одређује Закон о улагању и у светлу досадашње пословне праксе, можемо закључити да су основни елементи овог уговора следећи: (1) уговорне стране — страног лице и домаћа организација удруженог рада, (2) дугорочно улагање средстава, (3) улагање ради заједничког пословања, (4) заједнички ризик и учешће у дохотку, и (5) одобрење од надлежног државног органа. Мала овај уговор има и неких других карактеристичних елемената, мислимо да су ово битни елементи који конституишу овај уговор, без којих, односно без једног од њих, нема ни овог уговора као именованог уговора. Ако бисмо покушали да дамо дефиницију овог уговора, мислимо да би се могла дати на следећи начин: Уговор о заједничком улагању је уговор закључен између страног лица и домаће организације удруженог рада о дугорочном улагању средстава сваког партнера за заједничко пословање и учешће у оствареном дохотку, уз заједнички ризик, који је одобрио надлежни државни орган.

Овај уговор представља за уговорне стране заједницу интереса и пословних циљева. Партнери у овом уговору нису међусобно супротстављени у својим интересима и циљевима које желе да постигну. Напротив,

они кроз остварење договорених заједничких пословних циљева и остварење заједничког интереса — што успешнији пословни резултати из заједничког пословања — остварује и своје уже, посебне интересе, због којих су удружили средства за заједничко пословање.

Како овај уговор треба да регулише не само узајамне односе, права и обавезе уговорних страна у погледу средстава која улажу, него и да предвиди и детаљно регулише будуће заједничко пословање, а посебно рад и пословање организације удруженог рада у коју се улажу средства за заједничко пословање, то су питања о којима уговорне стране треба да се договоре и у уговору их регулишу веома бројна и разноврсна. Од начина на који се сва та питања регулишу и прецизности и потпуности одредби уговора у великој мери зависи будући односи партнера у њиховом заједничком пословању и решавању тешкоће и проблема са којима се нужно, код овакве једне дугорочне пословне сарадње, уговорне стране морају да сретну.

2. Значај

Значај уговора о заједничком улагању одређен је улогом коју му поверава Закон о улагању. Наиме, Закон предвиђа и одређује да се сва питања и односи у вези заједничког улагања регулишу уговором. Страно лице које улаже средства (капитал) ступа и заснива уговорни однос са домаћом организацијом са којом заједнички улаже. Сва своја права и обавезе по основу уложених средстава оно има према свом домаћем партнеру, односно партнерима. Са државом СФРЈ оно не ступа ни у какав однос нити према њој има директних права. Због тога је сав интерес уговорних страна, а нарочито и у првом реду страног лица окренут уговору. Кроз уговор и његове одговарајуће одредбе оно остварује и обезбеђује своја права и интересе. Правни положај страног лица које улаже средства, мада је у основи одређен Законом о улагању, конкретно и дефинитивно се одређује уговором о заједничком улагању.

Уговорне стране треба у свом уговору да регулишу четири врсте питања. Једну групу питања представљају она која Закон о улагању императивним нормама регулише и која на исти начин морају на буду регулисана кроз одговарајуће одредбе уговора. Другу групу питања сачињавају она за која Закон о улагању одређује да их уговорне стране у свом уговору морају да регулишу, препуштајући њима садржинско регулисање тих питања. Трећу групу сачињавају она питања за која Закон о улагању предвиђа да их уговорне стране у свом уговору могу, ако желе, да регулишу. Последњу, четврту групу питања представљају она о којима Закон о улагању ништа не говори, али која уговорне стране треба да регулишу, с обзиром на приорду и карактер овог уговорног односа.

Мада нови Закон о улагању, за разлику од ранијег, набраја питања која се уговором о улагању треба да регулишу, мислимо да то нису сва питања која у уговору треба да се регулишу. Чак би, сматрамо,

било погрешно ако би се ово законско набрајање схватило као нека крута шема, мада, с друге стране, сва набројана питања треба у уговору и да буду регулисана. Закон о улагању предвиђа да се уговором о улагању уређују нарочито: (1) циљеви улагања средстава и намена, услови и начин коришћења тих средстава; (2) укупни износ средстава која се улажу за обављање заједничког пословања, и, од тога, износ средстава која улаже домаћа организација удруженог рада и износ средстава која улаже страном лице; (3) начин утврђивања дела дохотка домаће организације удруженог рада у коме страном лице учествује; (4) основи и мерила за утврђивање учешћа страног лица у дохотку домаће организације удруженог рада; (5) услови, начин и рокови исплате учешћа страног лица у дохотку домаће организације удруженог рада; (6) услови, начин и рокови враћања вредности уложених средстава; (7) међусобне обавезе саговорача за случај пословања са губитком, као и друге обавезе за сношење ризика; (8) састав и надлежност заједничког органа пословања и начин избора тог органа; (9) начин решавања међусобних спорова; (10) начин обезбеђивања девиза и других средстава за исплату страном лицу на име његовог учешћа у дохотку и повраћај вредности уложених средстава.

Бројност питања која у уговору треба да се регулишу и нужност да се она што потпуније и прецизније садржински регулишу, доводе у пракси до тога, да уговори о заједничком улагању по свом обиму далеко превазилазе друге уговоре који се закључују у међународним привредним пословним односима.

3. Назив

Поставља се питање како да се назове овај уговор. До сада је овај уговор различито називан. Тако у првом законском регулисању улагања страних средстава (Закон о изменама и допунама Закона о средствима привредних организација из 1967. године) овај уговор је назван „уговор о улагању средстава за заједничко пословање“. Закон о улагању средстава страних лица у домаће организације удруженог рада из 1973. године назива га „уговор о улагању средстава страних лица за заједничко пословање“, односно скраћено „уговор о улагању“. Нови Закон о улагању из 1978. године назива га „уговор о улагању средстава страног лица у домаћу организацију удруженог рада“, односно такође скраћено „уговор о улагању“. Мада је питање назива ствар конвенције, ипак би назив требало да изрази најбитније обележје овог уговора, пошто би било неубичајено да се у називу дају сви његови елементи. Мислимо да је за овај уговор најкарактеристичније и најбитније заједничко улагање средстава и то страних и домаћих средстава, тако да би овај именовани уговор требало да се зове „уговор о заједничком улагању домаћих и страних средстава“, односно скраћено „уговор о заједничком улагању“.

Назив „уговор о улагању“, ма колико био привлачан, не изражава у довољној мери суштину овог уговора. Пре свега због тога, што се

овим уговором не регулише само улагање средстава (капитала) страног лица. Њиме се предвиђа и регулише и улагање средстава домаћег партнера. Мада се у новом Закону о улагању могу да уоче извесни тонови у том смислу, да се целокупни однос своди на однос између страног лица које улаже средства и домаће организације у коју се та средства улажу, ипак има још довољно одредаба, углавном оних преузетих из Закона из 1973. године, које указују да се ради и о улагању домаћих средстава, односно о односу између страног и домаћег партнера који заједнички улажу средства. И сам Закон о улагању из 1978. године у члану 4 предвиђа да се „Међусобни односи саговорача из заједничког пословања уређују уговором о улагању средстава страног лица у домаћу организацију удруженог рада“. А заједничког пословања не може да буде без заједничког улагања средстава, бар не у нашем систему улагања страног капитала, где вредност страног уложеног капитала мора да буде мања од вредности домаћих средстава која се улажу за заједничко пословање.

4. Извори регулисања

Закон о улагању средстава страних лица у домаће организације удруженог рада од 30. марта 1978. године (Службени лист СФРЈ број 18/78), који је ступио на снагу 15. априла 1978. године, као и ранији законски прописи који су регулисали материју улагања страног капитала, предвиђа и регулише уговор о заједничком улагању. Овај Закон је основни и најважнији извор за регулисање овог уговора. Други извор за регулисање овог уговора је аутономија воље странака, и то како материјална тако и колизиона. Већ смо констатовали да су бројна питања остављена уговорним странама да их регулишу, тако да је њихова воља, на основу закона, извор регулисања. Трећи извор су Закон о облигационим односима и Закон о удруженом раду. Први се примењује на сва облигационоправна питања из овог уговорног односа, а други на статусна питања, као и на питања рада и пословања организације удруженог рада у коју су средства за заједничко пословање уложена, уколико нису од уговорних страна на одређен начин регулисана, али у складу са Законом о удруженом раду. Закон о облигационим односима примењиваће се ако је југословенско право надлежно. А оно ће бити надлежно ако уговорне стране уговоре његову надежност, или, у недостатку аутономије воље странака, на основу објективних одлучујућих чињеница као што је место закључења уговора и најближа веза уговора са одређеним правним поретком, а које чињенице у оба случаја доводе до примене нашег права. У погледу питања и односа на које се примењује Закон о удруженом раду не може доћи до примене страног права.

Можемо да констатујемо да је пропуст, што у савезном Закону о облигационим односима уговор о заједничком улагању није предвиђен и регулисан као именовани уговор. Мислимо да би законско регулисање облигационоправних питања овог уговора знатно допринело правној сигурности и потребама праксе.

5. Уговорне стране

Уговорне стране код уговора о заједничком улагању домаћих и страних средстава су најмање једна наша организација удруженог рада и једно страни лице.

Закон предвиђа и одређује ко може да закључи уговор о улагању са страним лицем. Као начело је прихваћено, да овај уговор закључује основна организација удруженог рада а предвиђа се да га може закључити и радна организација и сложена организација удруженог рада, у складу са самоуправним споразумом о удруживању. У овом другом случају мора се у уговору о улагању одредити једна или више основних организација удруженог рада које ће бити носиоци права и обавеза из уговора, као и права и обавеза радне организације, односно сложене организације удруженог рада која је закључила уговор. Закон не прави разлику између организације удруженог рада која закључује уговор о улагању и која улаже средства и оне која закључује уговор, а не улаже средства, већ се средства код ње улажу. Овакви случајеви постоје у пракси, нарочито када се изграђује ново предузеће и оснива нова радна организација или основна организација удруженог рада. Ово законско решење је потпуно оправдано и налаже страном лицу да прихвати као равноправног партнера и странку у уговору и основну организацију удруженог рада која не улаже средства, али која ће својим радом и пословањем, на основу средстава која су други уложили, непосредно реализовати циљеве због којих је уговор о заједничком улагању закључен и остваривати доходак из заједничког пословања.

Организација удруженог рада у коју се средства улажу може бити само из области привреде, у коју је дозвољено улагање страних средстава (капитала). Нови Закон о улагању сужава број области привреде у којима није дозвољено улагање средстава страних лица на свега три, и то су: осигурање, трговина и друштвене делатности, док за област банкарства предвиђа да ће се посебно регулисати савезним законом. Што се тиче пак наше организације удруженог рада која улаже средства, уколико она није истовремено и организација у коју се средства улажу, то може бити и организација удруженог рада из области у којој није дозвољено улагање, као што је то до сада био случај са банкама и спољнотрговинским организацијама.

Као страни партнер може се појавити страни физичко или правно лице. С обзиром на природу и карактер овог уговора, као и на досадашњу праксу, ова лица треба да су привредници. Поред тога, потребно је да страни партнер буде у могућности да активно учествује и конкретно доприноси уговореном заједничком пословању, с обзиром на његов предмет и циљеве, као и да обезбеди пословну сарадњу и помоћ југословенској организацији удруженог рада код које су заједнички уложена средства за заједничко пословање. Страни партнер треба, дакле да је у могућности да испуни ове захтеве, у ком погледу су од значаја карактер и природа пословне делатности којом се он бави.

6. Закључење и пуноважност

Закон о улагању прави разлику између закључења уговора и пуноважности уговора, предвиђајући посебне услове за једно и друго.

У погледу закључења уговора закон прописује само да уговор о улагању мора да буде закључен у писменој форми. У свему осталом у погледу закључења овог уговора важе општа правила облигационог, односно привредног права.

За закључење уговора потребно је да га потпише лице овлашћено за закључивање оваквих уговора. За југословенску организацију удруженог рада овај уговор може да потпише генерални директор. Друга лица могу да буду овлашћена, и то било статутом организације удруженог рада, било *ad hoc* датим овлашћењем од стране његових органа управљања. У уговору се може предвидети да је за закључење овог уговора неопходно да га претходно или накнадно одобри раднички савет или други највиши орган управљања југословенског партнера. Ово ће најчешће бити случај када се у статуту наше организације удруженог рада предвиђа да овакве уговоре треба да одобри неки од органа управљања, а што се по правилу предвиђа. Уговорна страна чији статут садржи овакву одредбу треба да на ово скрене пажњу осталим партнерима, а посебно страном партнеру. Ово без обзира на њихову могућност да се увидом у регистар организације удруженог рада упознају са обимом овлашћења и условима за закључивање оваквих уговора. Корисно је у оваквим случајевима у уговор о заједничком улагању унети одредебе које јасно и детаљно регулишу ово питање.

Пошто Закон о улагању предвиђа да уговор мора бити сачињен у писменој форми, то никакви усмени споразуми и договори међу партнерима, уколико нису унети у уговор у писменој форми, немају правну снагу и партнери се на њих не могу позивати нити их доказивати. Претходна кореспонденција, усмене или писмене изјаве појединих партнера могу имати само значај материјала из кога је могуће лакше утврдити вољу и намеру партнера приликом закључења уговора, али само у погледу оних питања која су кроз одговарајуће одредебе уговора писмено регулисана.

Иначе, сам уговор не мора бити сачињен у једном писменом документу. У пракси су веома чести анекси уговора, у којима се прецизно и детаљно регулишу поједина, по свом карактеру или за партнера битна питања. Но у основном уговору мора се назначити постојање овог анекса, вршити упућивање на њега и сваки такав анекс мора бити потписан и поднет, заједно са основним уговором, на одобрење.

За пуноважност уговора поред писмене форме, потребно је да га одобри надлежни државни орган, а то је Савезни комитет за енергетику и индустрију. Обим овог рада не омогућује нам да изложимо услове и поступак овог одобравања, као и регистрације уговора, па упућујемо на чланове 40 — 51 Закона о улагању.

У погледу пуноважности уговора Закон о улагању је установио један доста компликован систем. С једне стране произилази да је уговор

пуноважан кад га одобри Савезни комитет за енергетику и индустрију, који је дужан да у року од 60 дана од дана пријема захтева за одобрење донесе решење, које се доставља подносиоцу Захтева (чланови 4, 40 и 45 Закона). С друге стране Закон изричито предвиђа да „Уписом у регистар, уговор о улагању постаје пуноважан од дана његовог закључења” (члан 46 Закона), при чему се упис у регистар одобреног уговора врши по службеној дужности у року од 15 дана од дана кад је решење о одобрењу постало пуноважно. На ово само указујемо, не желећи да се на овом питању, као и на извесном броју других, бавимо противречностима, недореченостима, па и нелогичним решењима садржаним у новом Закону о улагању.

С обзиром да надлежни орган може да не одобри уговор, препоручљиво је да уговорне стране у свој уговор унесу одредбу којом се предвиђа да уколико Савезни комитет за енергетику и индустрију одбије да одобри уговор, партнери су сагласни да заједнички размотре питања и одредбе због којих је извршено одбијање одобрења, и уколико се сагласе, измене и допуне одговарајуће одредбе уговора и поново га поднесу на одобрење.

Пуноважност уговора је од значаја за уговорне стране, а посебно за страног партнера, јер је у Закону о улагању прокламована забрана ретроактивности касније донетих прописа о улагању. Тако је у члану 5 Закона предвиђено да „Права страног лица утврђена уговором, овим законом или другим прописом у погледу средстава која је уложило у домаћу организацију удруженог рада не могу се умањити законом или другим прописом, ако је уговор којим су та права утврђена постао пуноважан.”

У члану 6 Закона предвиђа се: „Ако се после дана кад је уговор о улагању постао пуноважан измени пропис који регулише то улагање, на права страног лица у погледу средстава која је уложило у домаћу организацију удруженог рада примењиваће се одредбе тог уговора и прописи који су важили на дан кад је уговор о улагању постао пуноважан, ако је то повољније за страног лице, или ако сауговорачи одређена питања споразумно не уреде друкчије, сагласно одредбама измењеног прописа.” Ово се не односи на пореске обавезе и друге дажбине које организације удруженог рада плаћају друштвено-политичким заједницама и на доприносе који се плаћају самоуправним интересним заједницама (члан 6 став 2).

7. Циљеви улагања

Нови Закон о улагању предвиђа да уговорне стране треба у уговору да предвиде циљеве због којих врше улагање средстава (капитала). Сам Закон, са овоје стране, одредио је циљеве и мотиве због којих се предвиђа и регулише улагање страних средстава. Као циљеви и мотиви су наведени: шире и дугорочно укључивање у међународну поделу рада, прибављање савремене технологије, повећање извоза, снабдевеност домаћег тржишта, смањење увоза и унапређење рада и пословања домаћих

организација удруженог рада. Ово су циљеви од значаја за нашу земљу, дакле у макро аспекту, а поједини од њих могу и треба да буду од значаја и за нашу организацију која закључује уговор о заједничком улагању, односно и у микро аспекту. При чему за наше организације то нису једини циљеви због којих се врши заједничко улагање, мада су сигурно најзначајнији. За страном лице које улаже средства циљеви и мотиви улагања могу бити и јесу и други. У досадашњој уговорној пракси се сматрало пожељним и корисним да се неки од циљева због којих се уговор закључује у овај и унесу. Партнери приликом преговора саопштавају један другом циљеве које желе да остваре кроз заједнички посао (што не значи да саопштавају све циљеве, а нарочито не мотиве). Ово се нарочито чини да би се одредио предмет заједничког пословања и евентуалне његове измене, будућа политика у заједничком пословању, оквири и правци за рад и пословање наше организације удруженог рада у коју се средства за заједничко пословање улажу, итд. Да би ови циљеви могли имати правног значаја за односе између партнера, неопходно је да буду назначени у уговору. На тај начин партнери показују не само зашто су ушли у конкретан уговор, већ ови циљеви представљају путоказ за будуће споразумевање партнера у одлучивању о заједничком пословању, као и за рад и пословање организације удруженог рада у коју су средства за заједничко пословање уложена.

Поред циља који је несумњиво заједнички за све partnere, а наиме остваривања кроз заједничко пословање, што већег дохотка, сваки партнер може имати и своје, посебне циљеве, од којих неки могу за њега да буду исто толико значајни као и овај који је по природи ствари заједнички. На свакој уговорној страни је да кроз уговор изрази ове своје циљеве и мотиве које сматра релевантним за изражавање и обезбеђење својих интереса у заједничком пословању, у овој уговорној „заједници интереса“. За страног партнера ти циљеви би могли бити, примера ради да наведемо, следећи: пласирање свог слободног капитала (у новцу, роби или нематеријалним вредностима); коришћење југословенских привредних ресурса; коришћење домаће радне снаге, посебно ако је јевтинија него у његовој земљи специјализација његове производње; обезбеђење дугорочног снабдевања одређеним производима за његове потребе; освајање тржишта страних држава „југословенским“ производима, итд. За југословенског партнера ти циљеви би могли бити: уклапање у међународну поделу рада и излазак на међународно тржиште; обезбеђење средстава за проширење постојећих капацитета или изградњу нових; отпочињање вршења одређене производне делатности; повећање продуктивности рада; коришћење савремене технологије, организације рада, лиценци; запошљавање наших радника; обезбеђење модерних машина, повећање извоза и прибављање девизних средстава; већа конкурентна способност на страном и домаћем тржишту; специјализација у производњи и прелазак на производњу у великим серијама; интензивније коришћење сировинске базе; итд.

8. Предмет

Предмет уговора је заједничко улагање домаћих и страних средстава за заједничко пословање ради остварења циљева због којих је уговор закључен. Овако одређен предмет овог уговора захтева да се у њему регулишу две области односа уговорних страна. Једну област односа сачињавају сва питања, права и обавезе који се међу партнерима постављају и регулишу у вези улагања средстава. Другу област односа обухвата заједничко пословање. У овој области односа регулишу се положај, права, обавезе и одговорности свих и сваког партнера у реализовању заједничког пословања. Посебно место у томе има регулисање положаја, права, обавеза и одговорности оног партнера, код кога су средства уложена и чијим радом се непосредно и реално остварује заједничко пословање; од тога са којим успехом ради и послује овај партнер зависи и успех заједничког пословања. С обзиром да његов рад и пословање имају одлучујућу улогу, то су партнери веома заинтересовани да у уговору унапред одреде што прецизније елементе који усмеравају рад организације удруженог рада у коју су средства уложена према договореном предмету њеног рада и циљевима заједничког улагања.

Због тога је за партнере једно од кључних питања одређивање у уговору предмета рада и пословања организације удруженог рада у коју се средства улажу. Од начина на који је ово учињено умногоме зависи каснији међусобни односи партнера, а посебно и нарочито њихови односи са организацијом удруженог рада у коју су средства за заједничко пословање уложена. Предмет рада и пословања треба да буде што прецизније и детаљније одређен, са предвиђањем његовог прилагођавања промененим околностима и условима. Прецизно и детаљно одређени предмет заједничког пословања представља оквир и платформу за споразумевање партнера у њиховом одлучивању и старању о заједничком пословању. С друге стране, пословање организације удруженог рада у коју су уложена средства за заједничко пословање мора да буде у оквиру и у складу са овако утврђеним предметом. Он треба да буде тако одређен да се лако може констатовати да ли је понашање једног партнера, а посебно и нарочито оног код кога су средства уложена, у складу или не са одредбама уговора кроз које се регулише предмет заједничког пословања. С обзиром на начин и обим одступања од предмета заједничког пословања у уговору се могу предвидети и одговарајуће санкције.

9. Средства која се улажу

У уговору о заједничком улагању уговорне стране нарочито детаљно регулишу вредност и врсту средстава која сваки од њих улаже за заједничко пословање, као и динамика улагања и евентуална додатна улагања.

У погледу укупне вредности средстава која се заједнички улажу закон се прецизно не изјашњава. Употребљена је еластична формулација да укупан износ средстава који сауговорачи улажу у заједничко

пословање обезбеђује остварење циљева уговора. Међутим, на посредан начин одређен је минималан износ укупне вредности средстава која се улажу. Одуком Савезног извршног већа, која је донета на основу члана 11 Закона о улагању, предвиђено је да страно лице мора да уложи најмање пет милиона динара. Овом одлуком је такође предвиђено да страно лице мора да уложи најмање 10% од укупне вредности средстава уложених за заједничко пословање, али и у овом случају не испод пет милиона динара.

У погледу односа страних и домаћих средстава код заједничког улагања закон изричито одређује да износ страних средстава не може бити већи нити једнак износу домаћих средстава. Од овог правила могућ је изузетак. Савезна скупштина је овлашћена да својим актом утврди да постоји посебан интерес за улагање средстава страних лица ради развоја неке одребене привредне гране или делатности. У таквом случају вредност страних средстава која се улажу може бити већа од вредности средстава која улаже југословенски партнер, односно партнери. Није нам познато да је Савезна скупштина донела овакав акт.

Средства која се улажу могу бити у новцу, непокретности, опреми, роби, правима, услугама, извршеним радовима, што зависи од врсте и природе предмета заједничког пословања и договора партнера. Средства која се улажу у новцу домаћи партнер може унети у динарима, а страни партнер само у страним средствима плаћања, осим када врши реинвестирање свога дела добити. Сви остали улози морају бити процењени и изражени у новчаној вредности. Ову процену врше странке споразумно приликом закључивања уговора. Вредност средстава која улаже југословенски партнер исказује се у динарима, а вредност страних средстава у динарима или некој страниој валути, у овом другом случају прерачунатој у динаре по званичном курсу на дан закључивања уговора.

У погледу врсте средстава која улаже страно лице треба констатовати да оно, по природи ствари, не може да врши улагање у непокретностима. С друге стране, Закон о улагању предвиђа да страно лице може уложити опрему, репродукциони материјал или сировине само ако се у одговарајућем квалитету и одговарајућој количини не производе у Југославији. У погледу улагања у новцу, Закон о улагању предвиђа да страно лице може уложити девизе које су од посебног значаја за девизни биланс и платни биланс Југославије.

Вредност покретних ствари — опреме, машина, уређаја, сировина и друге робе процењује се према њиховој набавној цени на основу фактуре увећане за трошкове превоза и монтаже. На исти овај начин процењује се и вредност ових ствари када су произведене од стране југословенског партнера и представљају његов улог.

Вредност непокретности (земљишта, зграде) може да се утврђује било по књиговодственој вредности било по тржишној вредности. Пошто су ове вредности различите, то се препоручује посебна пажња нашем партнеру који ће за заједничко пословање уносити непокретности, да изврши претходну ревалоризацију средстава и то према њиховој стварној вредности.

Вредност улога у нефинансијским облицима (патентна права, лиценце, технологије, итд.) партнери слободно и споразумно утврђују. Да би се спречила нереална процена улога ове врсте једино је у погледу њихове процене од стране партнера предвиђена контрола која се врши приликом одобравања уговора. Ово због тога, што страни партнери веома често траже да се улози ове врсте нереално високо валоризују.

Закон захтева да се приликом подношења уговора на одобрење мора да наведе укупна вредност средстава која се заједнички улажу као и вредност средстава коју улаже сваки од партнера. Треба приметити да се укупна вредност не може увек тачно утврдити у тренутку закључења уговора, односно подношења на одобрење. Ово ће нарочито бити случај када је за потребе заједничког пословања потребно изградити извесне нове објекте за које се у тренутку закључења уговора може предвидети само предрачунска вредност. Ако би се ова узела као вредност заједничког улагања онда се поставља питање ко треба да сноси разлику између предрачунске и стварне цене изградње објекта у питању. Заго је потребно да партнери, ако су сагласни, у оваквим случајевима у уговору предвиде да ће ову разлику покрити додатним улагањима, увек поштујући законом утврђени однос учешћа домаћих и страних средстава, уколико не предвиде да ће се евентуално потребна додатна средства обезбедити путем кредита, што је такође једно од могућих решења у таквој ситуацији.

У уговору је корисно да се утврди динамика улагања средстава, као и предвиде санкције за случај неиспуњења превзетих обавеза. У погледу динамике улагања сматрамо да се не мора да поштује законски услов о односу вредности домаћих и страних средстава код заједничког улагања.

У погледу правног статуса уложених средстава Закон о улагању предвиђа и одређује да „средствима за заједничко пословање располаже на начин утврђен прописима и уговором о улагању, основна организација удруженог рада у коју су та средства уложена“ (члан 13 Закона). Ова одредба има вишеструки значај. Прво, њом се решава питање права својине страног лица које уложило средства, а што је до сада у нашој правној теорији, мада не и у пракси, изазвало контраверзна мишљења. Средства која уложи страног лице имају исти правни статус као и сва друга средства основних организација удруженог рада. Друго, располагање овим средствима може да се врши само на начин утврђен прописима (што укључује и Закон о улагању) и уговором о улагању. Ово друго је посебно значајно, јер страни партнер може инсистирати да се у уговору о улагању прецизно одреди начин располагања уложеним средствима, односно, унесу такве одредбе којима ће се обезбедити од нежељеног располагања средствима која је уложио.

Уговорно одређивање начина располагања уложеним средствима даје могућност партнерима да предвиде санкције за случај да организација удруженог рада у коју су средства уложена ова користи и њима располаже на начин супротан од оног уговором предвиђеног и утврђеног

10. Заједничко пословање

Страна и домаћа средства се улажу ради заједничког пословања. Ово је претпоставка и услов овог улагања, а посебно улагања средстава страног лица, што значи да страни партнер мора да има активан однос према заједничком послу, да доприноси кроз учешће у заједничком пословању остварењу пословних циљева због којих је улагање и извршено. Закон о улагању не предвиђа начине и форме остваривања овог заједничког пословања, остављајући то партнерима и њиховом уговору. Анализом Закона може се констатовати да он прави разлику између заједничког пословања и одлучивања о овом, и пословања наше организације удруженог рада у коју су уложена средства и управљања овом. У заједничком послу и одлучивању о овом на бази и у оквиру уговора о улагању, страни партнер учествује непосредно и равноправно, и ту долази до изражаја његов активни став и однос према заједничком пословању. Али у управљању организацијом удруженог рада у коју је уложио средства, он не може ни по ком основу да учествује. Мада је ово разликовање између заједничког пословања партнера, с једне стране, и пословања и рада организације удруженог рада у коју су средства уложена, с друге стране, у принципу јасно постављено, нису истовремено у Закону о улагању дати елементи, критеријуми неопходни за садржинско разграничење ова два појма, што у пракси ствара одређене тешкоће и неизвесности. Ово тим више, што се ради о уско везаним појмовима, које по природи ствари није лако у потпуности раздвојити.

Партнери заједнички и споразумно одлучују о заједничком пословању обично кроз орган који у том циљу образују. Учесће страног лица у заједничком пословању изражава се тако кроз учешће у раду овог заједничког органа пословања. Међутим, мислимо да би само то било недовољно да манифестује учешће страног лица у заједничком пословању и његов активан однос према овом. Страно лице које је уложило средства треба пословно да сарађује са организацијом удруженог рада у коју су средства за заједничко пословање уложена и која врши заједничко пословање. Закон о улагању предвиђа као један од услова за одобрење уговора да се у уговору „предвиђа пословна сарадња којом се обезбеђују повећања производње, продуктивности рада и извоза или изградња нових капацитета на основу савремене технологије и економике пословања, увођење и примењивање у домаћој организацији удруженог рада савремене технике, технологије и организације производње и пословања; заштита човекове средине, или се доприноси унапређивању научно-истраживачког рада“ (члан 42, т. 2 Закона о улагању).

Облици остварења пословне сарадње могу да буду разноврсни. Страни партнер може да се обавезе да уведе нову технику и технологију у нашу организацију удруженог рада и да се стално стара о њеној модернизацији; да уведе савремену организацију рада; да изради програм за повећање продуктивности рада; да обучава раднике предузећа код себе или да обезбеди њихово обучавање на другом месту; да купује, у целини или део производа, односно услуга предузећа; да организује

комерцијалну мрежу или да стави на располагање за пласман производа нашег произвођача своју комерцијалну мрежу; да обезбеђује и снабдева сировинама, полуфабрикатима и специјализованим деловима који су потребни за производњу; да обезбеди и стави на располагање стручне кадрове потребне за рад; да обезбеди нове лиценце, итд. Који ће вид пословне сарадње партнери предвидети зависи од конкретних услова уговора, потреба и могућности. Допринос страног партнера кроз одређене видове пословне сарадње чини садржајнијим и реалнијим заједничко пословање партнера, које се заснива на улагању средстава, али не може да се на томе и исцрпи. За неки облик пословне сарадње може да се предвиди да страни партнер добија посебну накнаду, на начин утврђен у уговору, а за друге облике пословне сарадње може се предвидети да представљају односно чине саставни део улога који партнер уноси за заједничко пословање. У уговору о заједничком улагању обично се наводе врсте, обим и природа пословне сарадње, а њена спецификација и начин реализовања се разрађују у посебном анексу.

11. Организација удруженог рада у коју се улажу средства

Средства за заједничко пословање улажу се у једну или више основних организација удруженог рада. Основна организација удруженог рада је једини статусни облик организације удруженог рада у коју се могу уложити средства за заједничко пословање. Она може постојати у тренутку закључења уговора, а може да буде основана од стране наших организација удруженог рада које улажу средства, у оквиру реализације уговора о улагању, односно у циљу вршења заједничког пословања.

Основна организација удруженог рада у коју се улажу средства има централно место у заједничком пословању и остварењу циљева због којих је извршено заједничко улагање. Она је главни носилац права и обавеза према партнерима који су уложили средства за заједничко пословање, а нарочито према страном лицу. Може се рећи да у фази закључења уговора и улагања средстава страни партнер је у односу са домаћим партнером, док је у фази реализације заједничког пословања, обављање пословне сарадње, учешћа у дохотку (остварењу добити) и повраћају уложених средстава он је у односу са организацијом удруженог рада у коју су средства уложена. Некад је та иста организација удруженог рада (која улаже и у коју се улаже), а некад, и то чешће, оне су различите, што је нарочито случај кад страном лице закључује уговор о улагању са радном организацијом или сложеном организацијом удруженог рада а средства се улажу у једну или више основних организација у њиховом саставу.

Организација удруженог рада у коју су уложена средства за заједничко пословање својим радом и пословањем непосредно реализује предмет и циљеве заједничког пословања утврђене у уговору о заједничком улагању средстава. Следствено оваквом свом положају, њена целокупна активност усмерена је на реализацији уговора о заједничком пословању

и креће се у границама и оквирима који су у њему утврђени. Стога партнери, а нарочито страни партнер, желе приликом закључивања уговора да утврде што је могуће ближе и конкретније елементе за будући рад и пословање организације удруженог рада у коју улажу средства. Тако се, на пример, у овом циљу може у уговору да утврди: основни и евентуално допунски, односно могућ предмет, односно област њеног пословања; обим или вредност годишње производње; проценат коришћења производних капацитета; број и квалификациону структуру радника; начин проширења производње и примања нових радника; квалитет производње; главни пословни партнери; проценат производње који ће се извозити; обавезу продаје одређеним лицима; начин утврђивања цене производа; услови и начин реконструкције, модернизација, увођење нове технологије, лиценци, организације рада, итд. Мада је сигурно да се све не може унапред предвидети у уговору, ипак што потпуније регулисање ових и других питања даје правац и платформу за доношење одлуке како у Пословном одбору партнера, тако и у органима управљања организације удруженог рада у коју су средства уложена. Ови елементи за будући рад и пословање су веома корисни за оцену и процену понашања сваког од партнера у извршењу одредаба уговора и утврђивању његове одговорности. Организација удруженог рада у коју су уложена средства за заједничко пословање ограничава, закључењем уговора, своју пуну слободу одлучивања о свом раду и пословању. Но ово ограничавање је релативно, пошто је уговорног карактера, и може се прекорачити или одбацити, али уз истовремено ступање у дејство одговорности за кршење уговора одн. појединих његових одредаба, ако се за ову испуне општи услови. Не би се могло сматрати да су се организација удруженог рада и њени органи управљања одрекли својих самоуправних права, него да су се кроз уговор само унапред определили у ком правцу ће радити и пословати и у складу с тим доносити своје самоуправне одлуке. Очување пуних самоуправних права радних људи у организацију удруженог рада у коју су уложена средства представља пуну афирмацију доминације рада над капиталом.

Улагање страних средстава у нашу организацију удруженог рада претпоставља одређени степен поверења страног партнера. Његова права и интереси су утврђени уговором, што представља само релативно обезбеђење, уколико се организација удруженог рада у коју су средства уложена не придржава одредаба уговора. Уговорна и законска одговорност делује а *posteriori*. Са овог разлога од наше организације удруженог рада у коју су средства уложена и њених самоуправних органа очекује се висок степен не само правне одговорности, него и моралне, јер се ради не само о односу поверења према домаћем партнеру, него и према нашем систему самоуправљања и угледу у целини.

Страно лице има право увида у пословне књиге основне организације удруженог рада у коју су уложена средства, у којима се исказује доходак из заједничког пословања. Ово право му припада по закону, а у уговору се може ближе утврдити начин и поступак вршења овог увида.

12. Заједнички орган пословања

Уговорне стране могу на основу Закона о улагању и у складу са овим да образују заједнички орган пословања. Уговором о заједничком улагању утврђује се начин образовања заједничког органа пословања, његова овлашћења и начин рада. Када и уколико партнери предвиде да образују заједнички орган пословања, а у пракси је то до сада било правило, онда Закон предвиђа и одређује следеће: (а) да основна организација удруженог рада која располаже уложеним средствима (у коју су средства за заједничко пословање уложена) и врши заједничко пословање, мора бити представљена у заједничком органу пословања, а ако су средства уложена у више основних организација удруженог рада, оне споразумно одређују своје представнике; (б) да се заједнички орган пословања образује у основној организацији удруженог рада у коју су средства уложена; (в) да страна лица не могу имати већи број представника од броја представника домаћих организација удруженог рада. У досадашњој уговорној пракси пословни одбори су формирани на паритетној основи, што показује да се ради о уговорном, паритетном односу, а не о односу заснованом на висини уложених средстава (капитала). Сматрам да се и убудуће овај орган може називати пословни одбор; у Закону о улагању употребљени израз заједнички орган пословања сматрамо да је има за циљ да покаже карактер овог органа.

У погледу надлежности и рада заједничког органа пословања Закон о улагању предвиђа да се он стара о извршавању одредаба уговора о улагању и доприноси успеху заједничког пословања (члан 16 Закона). Овако опште одређена надлежност нужно захтева да се приликом закључивања уговора о улагању ближе одреде надлежности и послови овог органа. Ово је и досада било једно од најтежих питања у преговорима са страним партнерима, који траже да се што више надлежности и послова предвиди за пословни одбор. Обично се приликом закључења уговора као његов анекс саставља Пословник о раду Пословног одбора.

У погледу одлука заједничког органа пословања Закона о улагању предвиђа да он може по одређеним питањима доносити одлуке, а по другим давати предлоге и мишљења. Заједнички орган пословања може да одлучује о питањима која се односе на организацију рада и пословања и на повећање продуктивности рада и о другим питањима из заједничког пословања, ако одлучивање о тим питањима не спада у неотуђива права радника по основу права рада друштвеним средствима. О свим питањима која су од значаја за заједничко пословање, а то значи о оним о којима није предвиђено да одлучује, односно не може да одлучује, заједнички орган пословања може да даје предлоге и мишљења. Самоуправни и други орган организација удруженог рада коме је дат предлог или мишљење дужан је да их размотри и о свом ставу извести заједнички орган пословања.

Ова законска решења у погледу заједничког органа пословања представљају несумњиво корисну платформу и оквир за ближе регулације питања његовог образовања, надлежности, рада, односа са другим

органима и дејства његових одлука, предлога и мишљења, а што је и до сада био предмет посебног интересовања и прецизног регулисања приликом закључивања уговора о улагању.

13. Учешће у дохотку

Закон установљава право страног лица да учествује у дохотку који је остварен заједничким пословањем. До сада је ово било препуштено уговорним странама, односно могло је се уговором о улагању да предвиди ово право за страног лице. Пракса је показала да је ово право имаментно улагању средстава, па је логично да је као такво унето у Закон.

Закон о улагању предвиђа и регулише само учешће страног лица у дохотку оствареном заједничким пословањем, не предвиђајући ништа у погледу домаћих организација удруженог рада које су као партнери такође уложили средства у основну организацију удруженог рада која врши заједничко пословање. Путање Закона може да се протумачи тако, да ово питање треба да се регулише кроз самоуправни споразум о удруживању рада и средстава који закључују домаће организације удруженог рада, што не значи да се и у уговору о заједничком улагању не може предвидети колики је део учешћа у дохотку сваког од партнера.

Закон о улагању предвиђа да кроз учешће у дохотку страног лице остварује накнаду за привређивање уложеним средствима и повраћај уложених средстава.

(а) Накнада за привређивање уложеним средствима је нова категорија, али мислимо да ће је страна лица схватити као добит. Закон одређује да се износ ове накнаде мора уговором о улагању ограничити. При утврђивању максималне висине накнаде за привређивање уложеним средствима морају се узети у обзир стопе акумулације које су остварене за протекле три године у домаћој организацији удруженог рада, у односној групи и грани привреде, у привреди Југославије, у светској привреди, да ли се улагање врши у делатности од посебног значаја за остварење договорене политике развоја Југославије, као и дугорочност улагања. Ово су несумњиво економски параметри. Правно, ово је обавеза коју морају поштовати партнери приликом закључења уговора. Закон посебно предвиђа да ће органи и организације који дају мишљење односно одобравају уговоре о улагању оценити да ли су при одређивању максималне висине накнаде за привређивање узети у обзир наведени критеријуми.

Закон не одређује да ли се максимални износ накнаде треба да утврђује за сваку годину или за цео период важења уговора. Опредељење за прво решење, ма колико да је оправдано, може у пракси да доведе до сложених ситуација. Познато је да добит код улагања капитала није иста у свакој години и даје у првим годинама мање, а касније се повећава. Такође се у некој години може пословати на ивици рентабилитета, да би се касније остварило много већи доходак. Максимално

одређивање накнаде за привређивање уложеним средствима може да има за последицу да се у једној години оствари минимална накнада, а да у наредној години због утврђеног максимума, страном лицу не припада оно што је остварено и чиме се компензирала неостварена или много мање остварена накнада у протеклој или претходним годинама. Зато нам изгледа природно и оправдано да се максимални износ ове накнаде утврђује као просек за све време трајања уговора и учешћа у дохотку, без обзира колико је остварена у којој години, а да се тек на крају, приликом коначног салда, оно што је евентуално примљено преко уговорног максимума, третира као повраћај уложених средстава.

(б) Страно лице кроз учешће у дохотку остварује и повраћај уложених средстава. То се реализује кроз онај део оствареног дела дохотка, који припада страном лицу, који преостане после максимално одређене накнаде за привређивање уложеним средствима.

У погледу времена трајања права страног лица на учешће у дохотку који се оствари из заједничког пословања, а који се остварује код организације удруженог рада у које су средства уложена, Закон предвиђа два случаја. Један је случај кад је страном лицу кроз учешће у дохотку, поред уговорне накнаде за привређивање уложеним средствима, враћена и вредност уложених средстава. Тада му престаје и право да даље учествује у дохотку. Други случај је кад истекне рок утврђен уговором о улагању. Нови Закон, за разлику од Закона из 1973. године, не обавезује изричито уговорне стране да у уговору о улагању одреде време трајања учешћа у дохотку страног лица, већ само предвиђа да се уговором о улагању не може да предвиди трајно учешће страног лица у дохотку домаће организације удруженог рада оствареном заједничким пословањем (члан 17 Закона). Овакво ограничење времена учешћа страног лица у дохотку је много неодређеније, без обзира што је законодавац вероватно имао у виду да ће се кроз учешће у дохотку временом извршити и повраћај уложених средстава па тиме по основу престати право страног лица на учешће у дохотку. Међутим, питање је како ће то изгледати у сваком конкретном послу. Поред тога, наша организација више нема законског основа да инсистира приликом закључивања уговора о улагању да се одреди рок учешћа страног лица у дохотку. Коначно, то временско ограничење учешћа страног лица у дохотку била је, по нашем мишљењу, једна од битних карактеристика и специфичности улагања страног капитала у нас, и представљала је позитиван допринос у борби за промену стања у међународним економским односима, које код улагања страног приватног капитала управо карактерише трајност учешћа у добити, односно њено перманентно извлачење по основу уложеног капитала.

У погледу самог дохотка (како његовог формирања тако и његовог распоређивања), Закон садржи неколико основних одредаба. Тако, предвиђа да се уговором о заједничком улагању могу да утврде стандарди материјалних трошкова и критеријуми за одређивање стопе амортизације који ће се примењивати у домаћој организацији удруженог рада у коју су средства уложена, у складу са прописима. И досадашња уго-

ворна пракса показује да су партнери предвиђали одређене параметре у циљу утврђивања трошкова заједничког пословања који се признају, а што се одржавало на исказивање и распоређивање дохотка, које је у формалном смислу било у складу са нашим прописима.

Закон о улагању предвиђа да организацији удруженог рада у коју су средства уложена из оствареног дохотка припадају средства за личну и заједничку потрошњу (у складу са заједничким основама и мерилима која важе за организације удруженог рада), за измирење обавеза из дохотка које су у вези са остваривањем дохотка из заједничког пословања утврђене уговором о улагању, и за проширивање материјалне основе рада према доприносу радника у остваривању дохотка у основној организацији удруженог рада. Мерила за утврђивање овог доприноса морају се утврдити у уговору о улагању. После издвајања наведених средстава из дохотка, која припадају по наведеним основама организацији удруженог рада у коју су средства за заједничко пословање уложена, остатак дохотка који је остварен заједничким пословањем расподељује се између страног лица и домаће организације удруженог рада. Начин за распоређивање партнери утврђују у уговору, обично према вредности, односно сразмери уложених средстава.

14. Ризик и одговорност

Партнери из уговора о улагању заједнички носе ризик из заједничког пословања и то према учешћу у дохотку који се оствари заједничким пословањем, а под условима и на начин који су предвиђени уговором о улагању. Закон сношење ризика везује за учешће у дохотку, а не за вредност уложених средстава. Ово је један нови и доследан приступ регулација овог питања, које до сада није било законски ближе регулисано, већ су то партнери уговором уређивали, по правилу везујући за уложена средства.

Закон садржи неколико значајних одредаба о губитку који настане из заједничког пословања и његовом покривању, као и његовом утицају на учешће страног лица у дохотку у таквом случају (видети ближе члан 22 Закона о улагању).

У погледу одговорности за обавезе из заједничког пословања закон предвиђа да страног лице одговара до висине уложених средстава, осим ако уговором о улагању није преузело већу одговорност. У погледу одговорности домаће организације удруженог рада Закон разликује две основне ситуације када је уговор о улагању закључила радна организација: (а) ако уговор о улагању закључи радна организација, за обавезе из заједничког пословања одговарају основне организације удруженог рада у њеном саставу, у складу са самоуправним споразумом о удруживању у радну организацију; (б) ако су на основу уговора о улагању, средства страног лица уложена у основну организацију удруженог рада, она одговара за обавезе из заједничког пословања средствима којима располаже, ако уговором о улагању, са којим су се сагласиле друге

основне организације удруженог рада у саставу исте радне организације, није предвиђено да за обавезе одговарају и те основне организације, преко вредности средстава основне организације удруженог рада у коју су уложена средства за заједничко пословање. Мада Закон не предвиђа ништа у погледу одговорности основне организације удруженог рада када она закључи уговор о улагању, по природи ствари може се закључити да она сама одговара за обавезе из заједничког пословања, до износа средстава којима располаже за заједничко пословање.

Средства која припадају страном лицу по основу учешћа у оствареном доходу из заједничког пословања могу му се исплатити, како Закон предвиђа, у три форме: (а) у девизама, у складу са Законом о улагању и Законом о девизном пословању и кредитним односима са иностранством. Познато је да девизна средства за трансфер средстава страном лицу обезбеђује домаћа организација удруженог рада у коју су средства уложена; (б) у динарима, ако је то предвиђено уговором о улагању или ако страном лице на то накнадно пристане (Закон одређује у којим случајевима и за које сврхе страном лице може да користи овако остварене динаре — члан 24 став 2 Закона), и (в) у испорукама дела производа произведеног заједничким пословањем. Овај трећи облик је могуће уговором о улагању предвидети за производе произведене на основу уговора о улагању у области истраживања, експлоатације и примарне прераде нафте, гаса, рудног и другог минералног блага, и за производе произведене на основу уговора о улагању у производњи и преради пољопривредних производа, узгој и тов стоке, узгој и улов рибе, прераду меса и рибе и других сточних производа и у гајењу плантажних шума и засада, или у преради тих производа. Закон овлашћује Савезно извршно веће да ово дозволи и за друге привредне делатности, ако сматра да ће то допринети бржем развоју одређене привредне делатности.

На средства која оствари по основу учешћа у доходу из заједничког пословања, страни саговорарач плаћа порез. Обавезник пореза је страном лице, а обрачун и уплату врши организација удруженог рада у којој је остварен доходак из заједничког пословања.

Прописе о овом опорезивању донели свака република односно покрајина. У регулисању висине овог пореза републике и покрајине су поступиле различито. Тако је у републикама Хрватској, Словенији и Србији (без покрајина) и покрајини Војводини стопа овог пореза 35%. У републици Македонији и Црној Гори и покрајини Косово ова стопа износи 14%.

Страна лица имају под одређеним условима право на следеће олакшице у СР Босни и Херцеговини, СР Хрватској и СР Словенији, СР Србији (ужој) и у САП Војводини:

- ако страном лице 25% добити остварене заједничким пословањем у току једне године уложи као повећање у исту или другу домаћу организацију, онда се порез смањује за 15%;
- ако уложи изнад 25% до 50%, порез који отпада на вишак добити изнад 25% смањује се за 30%;

— ако уложи изнад 50% добити, порез који отпада на добити изнад 50% смањује се за 50%.

СР Црна Гора је законом ову олакшицу регулисала тако, да се порез смањује за 90% на део добити изнад 20% остварене у току године, ако се уложи у исту или другу домаћу организацију на подручју Црне Горе. Ако се пак тај део добити депонује код једне пословне банке на подручју СР Црне Горе, онда се порез на тај део добити смањује за 80%, ако је депонување извршено на рок од најмање три године.

У републичким законима предвиђа се посебна олакшица за посебно основане међународне корпорације за инвестиције у Југославији у чијем капиталу суделују домаће организације и међународне организације које су по међународним уговорима ослобођене од плаћања пореза на добити.

Поставља се питање да ли ће се прописани порез обрачунавати на целокупну вредност оствареног учешћа у доходу страног лица или само на онај његов део који представља накнаду за привређивање уложеним средствима, а не и онај који представља повраћај уложених средстава.

15. Санкције за неизвршење обавеза

Уговор о улагању ради заједничког пословања представља заједницу интереса и пословних циљева. Сваки партнер преузима на себе извршење појединих обавеза и вршење одређених послова у склопу заједничког пословања. Иако је претпоставка да ће партнери извршавати обавезе и обављати послове на начин предвиђен у уговору, ипак је могуће да један партнер не испуни неку обавезу или се не придржава одредаба у обављању преузетих послова. Стога се поставља као потребно да приликом закључивања уговора партнери предвиде одговарајуће санкције. Ово тим више, што у извршењу уговора један партнер има доминантну улогу, а то је онај код кога су уложена средства за заједничко пословање и преко кога се реализују предмет и циљеви заједничког пословања. Стога ће се у највећој мери санкције односити на овог партнера, односно на обавезе које он треба да изврши и његово понашање у обављању послова за чији успех је други, односно остали партнери, битно заинтересовани.

Две су врсте санкција које партнерима приликом закључења уговора стоје на располагању да их унесу и предвиде у свом уговору. То су уговорена накнада штете и раскид уговора. Приликом уговорног одређивања и употребе ових санкција потребно је правити разлику између карактера обавеза и тежине њихове повреде.

Санкција би се могла предвидети за оног партнера, у првом реду организацију удруженог рада у коју су уложена средства, ако је он својом одлуком у извршењу уговором му поверених послова одступио од одредби уговора, повредивши тиме права и интересе других партнера, односно проузрокујући им штету (губитке или смањење добити), и то својом кривицом. При оцени поступка партнера може бити од значаја

да ли је он своју одлуку донео супротно предлогу, мишљењу или препоруци пословног одбора, односно, да ли су се представници једног партнера јасно и евентуално писмено, супротставили доношењу такве одлуке, издавајући своје мишљење и указујући на штетне последице такве одлуке и њену противност одредбама уговора.

Партнери могу предвидети обавезу накнаде штете за све случајеве кад један партнер претрпи штету услед поступања другог партнера, које му се може приписати у кривицу. Ова накнада штете може се предвидети и изразити у уговорној казни, паушалној накнади штете, накнади изгубљене добити, смањењу учешћа у добити за одређену годину, сношења губитака.

Међутим, кад би поступање једног партнера било такво, да не само што је проузроковао штету другом партнеру, него постоји озбиљна или очигледна опасност да се циљеви уговора услед тога не могу остварити, онда се може предвидети право на раскид уговора. Закон о улагању предвиђа и допушта да једна уговорна страна раскине уговор о улагању ако друга страна не извршава битне обавезе које је уговором преузела. Закон не даје ближе елементе за одређивање да ли је једна повреда битна или не. Било би стога веома пожељно да се приликом закључења уговора одреде повреде уговора које дају и у којим ситуацијама праго да се тражи раскид уговора.

У случају раскида уговора, ако је за овај одговоран један партнер, у уговору се може предвидети и накнада штете због престанка уговора и немогућности даљег учешћа у остварењу дохотку из заједничког пословања. Ова накнада штете се може предвидети као паушална накнада или као обрачунато изгубљено учешће у дохотку, односно накнада за привређивање уложеним средствима за одређени период времена, а на бази до тада просечно остварене добити.

Одредбе уговора у којима се предвиђају санкције несумњиво да су од посебног интереса за страног партнера. Ово стога, што му оне служе као једно од основних обезбеђења за остварење његових права утврђених у уговору и реализовању уговора, заједничког пословања и пословних циљева. Њиховим прихватањем од стране југословенског партнера а у првом реду од организације удруженог рада у коју су уложена средства за заједничко пословање, показује се његова намера и спремност да уговор и преузете обавезе извршава као добар и савестан привредник, да неће својом кривицом повредити одредбе уговора и оштетити страног партнера.

16. Пренос права и обавеза

Закон предвиђа да страном лице које је уложило средства за заједничко пословање може своја права и обавезе из уговора о улагању пренети на друго страном правно или физичко лице или на другу нашу организацију удруженог рада. Закон одређује услове и поступак за овај пренос, предвиђајући прече право преноса за организацију удруженог

рада у којој су средства за заједничко пословање уложена (чланови 29 и 30 Закона).

С обзиром на избор страног партнера и уговорену пословну сарадњу, мислимо да се у уговору о заједничком улагању може да предвиди да страно лице може да пренесе права и обавезе из уговора само на лице који може да испуњава све обавезе које је страни партнер уговором преузео. Сматрамо да би била ваљана и одредба уговора којим би се страно лице одрекло права на пренос својих права и обавеза из уговора о улагању на неко треће лице.

17. Престанак уговора

Уговор о заједничком улагању средстава за заједничко пословање престаје у случајевима који одговарају природи овог уговора, и у случајевима изричито предвиђеним Законом о улагању. Уговор може да престане у следећим случајевима: када истекне време за које је уговор закључен; када се остваре пословни циљеви због којих је уговор закључен; кад постане немогуће, правно или фактички, даље остварење уговора; у случају раскида уговора.

Престанак уговора о улагању путем раскида Закон изричито регулише, предвиђајући следеће разлоге за раскид: (а) ако су у току више година заједничког пословања настали губици или се не остварују тим уговором утврђени заједнички циљеви; (б) кад једна уговорна страна не извршава битне обавезе из уговора, и (в) кад су битно промењене околности које су постојале у тренутку закључења уговора о улагању. Мислимо да сваки од ових разлога треба уговорне стране у свом уговору о улагању да разраде и ближе регулишу.

18. Повраћај уложених средстава

Закон о улагању доста детаљно регулише право страног лица на повраћај уложених средстава. Прокламује се принцип да страно лице има право на повраћај уложених средстава, наравно под условом да заједничко пословање није било са губитком, у ком случају има право само на преостали део уложених средстава.

Право на повраћај уложених средстава, према Закону, настаје и постоји у следећим случајевима: (а) кад престане уговор о улагању (због истека рока на који је закључен или због раскида уговора), (б) у случају престанка домаће организације удруженог рада у коју су средства уложена, и (в) ако је уговором о улагању предвиђено да страно лице може уложена средства делимично повлачити и за време трајања уговора.

Из одредаба Закона о улагању произилази да се повраћај страном лицу средстава која је уложио може уговором на различите начине регулисати. Један је када се повраћај средстава страном лицу врши у току трајања уговора кроз његово учешће у дохотку оствареном заједничким

пословањем и то оним делом који преостане после накнаде за привређивање уложеним средствима. Ако на овај начин нису враћена уложена средства у целини или делимично, организација удруженог рада у коју су средства била уложена, врши повраћај средстава страном лицу из других средстава којима располаже. Други је кад се повраћај средстава страном лицу врши у току трајања уговора из пословних средстава домаће организације удруженог рада, независно од дохотка оствареног заједничким пословањем. Трећи начин је кад је повраћај уложених средстава предвиђен и везан за престанак уговора, у ком случају страном лицу припада на име дела учешћа у дохотку оствареном заједничким пословањем, само накнада за привређивање уложеним средствима.

У погледу вредности средстава која треба да се врате страном лицу Закон о улагању је прихватио два решења: (а) номиналну вредност средстава која су уложена, (б) повећани или смањени износ, на основу мерила утврђених у уговору о улагању, зависно од дохотка оствареног заједничким пословањем. У нашим досадашњим радовима залагали смо се за прво решење. Не желимо да овом приликом понављамо све аргументе. Што се тиче другог решења, које Закон допушта ако се партнери споразумеју, учињен је корак напред у односу на праксу неких уговора, јер се тражи да се утврде мерила за повећану вредност у односу на уложену вредност, а не дозвољава се аутоматско учешће у процењеној вредности имовине (средстава) наше организације удруженог рада, сразмерно иницијално уложеним средствима.

У погледу исплате вредности уложених средстава и трансфера девиза прихваћена су иста решења која важе и за исплату и трансфер средстава по основу учешћа страног лица у оствареном дохотку.

19. Решавање спорова

Код уговора о заједничком улагању уобичајено је да се предвиде одредбе о решавању евентуалних спорова. У њима се одређују како орган који ће да реши настали спор, тако и право које ће применити.

У погледу органа који може да решава спорове из уговора о заједничком улагању Закон о улагању предвиђа да то може бити или југословенски суд или арбитраже. Уговорне стране не могу уговорити надлежност страног суда, а у погледу арбитраже могу да уговоре надлежност Спољно трговинске арбитраже при Савезној привредној комори, друге домаће *ad hoc* арбитраже или стране сталне или *ad hoc* арбитраже. У пракси до сада закључених уговора по правилу се предвиђа надлежност стране арбитраже.

У погледу надлежног права већ смо констатовали да за облигационоправна питања и дејства уговора о заједничком улагању примењују се принципи и правила Међународног приватног права. То значи да уговорне стране могу да предвиде примену југословенског или неког страног права, а ако нису користиле аутономију воље странака, онда би требало применити југословенско право на основу већ изложених одлучу-

јућих чињеница. За форму и пуноважност уговора примењује се југословенско право, јер наши императивни прописи који ово регулишу имају међународно дејство, односно улазе у наш међународни јавни поредак. Наши императивни прописи о улагању страног капитала, као и они о раду и пословању наших организација удруженог рада примењују се и у погледу њих не може бити аутономије воље странака. Ово је у упоредном праву општеприхваћено. Исто важи и за наше девизне, пореске и царинске прописе, што је такође општеприхваћено.

У овом раду изложили смо и размотрили основна правна питања и проблеме у вези улагања страног капитала у наше организације удруженог рада. Обим рада није омогућио да обрадимо и нека друга питања, као и да размотрена шире анализирамо и да укажемо и предложимо уговорним странама решења и одредбе које би могле да користе приликом закључивања ових уговора. Верујемо да ћемо у књизи о улагању страних средстава, коју припремамо, ову материју комплетно и у потпуности обрадити.

др Добросав Митровић

СПРОВОБЕЊЕ ОДРЕДАБА ЗАКОНА О УДРУЖЕНОМ РАДУ И ДРУГИХ ОДНОСНИХ ПРОПИСА О РЕГИСТРАЦИЈИ ОРГАНИЗАЦИЈА УДРУЖЕНОГ РАДА ЗА ВРШЕЊЕ ПОСЛОВА СПОЉНОТРГОВИНСКОГ ПРОМЕТА

Према члану 454. став 3 Закона о удруженом раду, у судски регистар уписују се и подаци о другим чињеницама утврђеним законом.

Према члану 22. став 1 Закона о промету робе и услуга са иностранством („Сл. лист СФРЈ”, бр. 15/77) организација удруженог рада може вршење послова спољнотрговинског промета почети тек кад се за вршење послова спољнотрговинског промета упише у судски регистар.

Из овога произилази закључак да законодавац вршење послова спољнотрговинског промета робе и услуга условава уписом ових послова у судски регистар, што се потврђује и ставом 2 члана 22. Закона о промету робе и услуга са иностранством у коме изричито стоји да пре уписа у судски регистар организација удруженог рада не може предузимати предходне и припремне радње у вези са пословима спољнотрговинског промета (тражење и давање понуда, слање узорака, започињање и вођење преговора и др.).

За разлику од организација удруженог рада, које се баве искључиво унутрашњим прометом, наведени Закон о промету робе и услуга са иностранством у члану 23. прописује да је организација удруженог рада, која се бави пословима спољнотрговинског промета, дужна да о извршеном упису у судски регистар, као и о свим насталим променама у вези свог пословања и статуса, које се уписују у судски регистар обавести надлежни републички односно покрајински орган и Савезни секретаријат за спољну трговину уз обавезну доставу овереног преписа решења регистарског суда о извршеном упису вршења послова спољнотрговинског промета у судски регистар односно о променама у том регистру, и то у року од 30 дана од дана извршеног уписа.

С обзиром на чињеницу да организација удруженог рада мора да испуњава читав низ услова за вршење послова спољнотрговинског промета, који су изричито наведени у члану 16. Закона о промету робе и услуга са иностранством, законодавац у члану 24. истог Закона прописује још једну обавезу организација удруженог рада које се баве пословима спољнотрговинског промета роба и услуга, која се састоји у томе да, у случају да организација удруженог рада после уписа у судски регистар престане да испуњава неки од услова из чл. 16. овог Закона,

дужна је да у року од 8 дана од дана престанка испуњавања услова, обавести о томе надлежни републички односно покрајински орган и Савезни секретаријат за спољну трговину.

Услови за вршење послова спољнотрговинског промета роба и услуга

Услови за вршење послова спољнотрговинског промета роба и услуга од стране организације удруженог рада и других субјеката, који могу бити носници спољнотрговинског промета, прописани су у члану 72. Закона о удруженом раду и у чл. 8, 9, 13 и 16 Закона о промету робе и услуга са иностранством.

Из одредбе чл. 72. став 5 Закона о удруженом раду произилази да су организације удруженог рада, које се баве пословима извоза и увоза робе или другим спољнотрговинским пословима дужне да закључе самоуправне споразуме са производним и другим организацијама удруженог рада са којима послују у складу са Законом о удруженом раду. Ово упућује на закључак да те организације удруженог рада не могу да обављају послове спољнотрговинског промета ако нису закључиле напред наведене самоуправне споразуме.

Ово се потврђује и одредбом члана 8. став 1 Закона о промету робе и услуга са иностранством, који прописује да организације удруженог рада које се баве пословима промета робе и услуга могу вршити послове спољнотрговинског промета само ако су удружиле рад и средства са производним и другим организацијама удруженог рада за које врше послове спољнотрговинског промета трајније и у већем обиму, уз заједничко сношење ризика из тог пословања.

Други услов за обављање послова спољнотрговинског промета роба и услуга садржан је у члану 9. Закона о промету робе и услуга са иностранством.

Према ставу 1 овог члана производне организације удруженог рада врше послове спољнотрговинског промета у границама делатности коју обављају у Југославији и за коју су уписане у судски регистар и у складу са Законом о промету робе и услуга са иностранством. Оваква формулација могла би да изазове одређено тумачење да основна организација удруженог рада, која врши послове спољнотрговинског промета оних производа које сама производи, мора да буде уписана у судски регистар за вршење послова унутрашњег промета (трговина на велико) као своје споредне делатности уз основну делатност производње одређене врсте робе. Ово тумачење је погрешно, јер основна организација која производи одређене производе може те своје производе да продаје у земљи и иностранству, а да не буде уписана у судски регистар за трговину на велико у унутрашњем промету. Ово становиште заснива се на чињеници да се у конкретном случају не ради о класичном појму промета робе, који у себи садржи појмове куповине и продаје робе, већ о продаји робе сопствене производње. Аналогно томе и извоз робе сопствене производње сматра се као посао спољнотрговинског промета робе,

па основна организација која производи робу одређене врсте и ту робу сопствене производње извози у иностранство није дужна да у унутрашњем промету упише трговину на велико.

Према ставу 2 члана 9. Закона о промету робе и услуга са иностранством, организације удруженог рада које врше послове промета робе и услуга у Југославији могу вршити послове спољнотрговинског промета у границама делатности за коју су уписане у судски регистар и за коју су удружиле рад и средства са производним и другим организацијама удруженог рада и у складу са овим Законом. То практично значи да организације удруженог рада, које обављају трговину на велико у земљи, могу да обављају послове спољнотрговинског промета само ако су послове унутрашњег промета робе — трговину на велико — уписале у судски регистар, из чега произилази и закључак да је за прометне организације битан услов за обављање послова спољнотрговинског промета да буду уписане у судски регистар за обављање трговине на велико.

Трећи услов за обављање послова спољнотрговинског промета садржан је у члану 13 Закона о промету робе и услуга са иностранством, који изричито прописује да организација удруженог рада мора имати одговарајуће раднике са посебним овлашћењима и одговорностима у обављању послова спољнотрговинског промета.

Четврти услов за обављање послова спољнотрговинског промета, који у ствари представља синтезу свих напред наведених услова састоји се у чињеници, која има свој основ у члану 12. Закона о промету робе и услуга са иностранством, да организација удруженог рада мора да прибави сагласност надлежног координационог одбора при надлежном органу у републици односно покрајини за обављање послова спољнотрговинског промета. Ово је истовремено и битан услов за упис обављања послова спољнотрговинског промета одређене организације удруженог рада у судски регистар.

Носиоци спољнотрговинског промета

Пословима спољнотрговинског промета робе и услуга могу се бавити само правни субјекти који су наведени у члану 7. Закона о промету робе и услуга са иностранством.

Према овом члану, у носиоце спољнотрговинског промета убрајају се организације удруженог рада које врше привредну деланост, пословне заједнице, задруге, задружни савези и заједнице удруженог рада за међусобну, планску и пословну сарадњу, као и Савезни секретаријат за народну одбрану.

Закон у ставу 2 истог члана, под организацијама удруженог рада подразумева:

1. Основне организације удруженог рада које на основу самоуправног споразума о удруживању у радну организацију, сложену организацију удруженог рада, пословну заједницу организација удруженог рада или други облик удруживања организација удруженог рада, врши послове спољнотрговинског промета.

2. Радну организацију која у свом саставу нема основне организације удруженог рада; радну организацију која у свом саставу има основне организације удруженог рада и која, на основу самоуправног споразума о удруживању у радну организацију, врши послове спољнотрговинског промета и радну организацију која, на основу самоуправног споразума о удруживању у сложену организацију удруженог рада, пословну заједницу организација удруженог рада или други облик удруживања организација удруженог рада, врши послове спољнотрговинског промета.

3. Сложену организацију удруженог рада, ако је самоуправним споразумом о удруживању у сложену организацију удруженог рада предвиђено да сложена организација удруженог рада врши послове спољнотрговинског промета.

Указујемо на чињеницу да носилац послова спољнотрговинског промета може да буде и радна организација која у свом саставу има основне организације, из чега произилази закључак да и само радна организација може да буде уписана у судски регистар за вршење ових послова а да притом основне организације у њеном саставу немају уписане послове спољнотрговинског промета односно да се основне организације не баве пословима спољнотрговинског промета робе и услуга. То значи да само радна организација обавља послове спољнотрговинског промета.

Изнето је да пословна заједница може обављати послове спољнотрговинског промета ако је самоуправним споразумом о удруживању у пословну заједницу предвиђено да пословна заједница врши ове послове. Одредба члана 9. став 2 Закона о промету робе и услуга са иностранством, која важи за организације удруженог рада које се баве прометом робе и услуга у земљи, не односи се на пословну заједницу, јер она не спада у организације удруженог рада. Када пословна заједница обавља послове спољнотрговинског промета у своје име а за рачун удружених организација, тада се ради само о заједничком иступању удружених организација на тржишту ради продаје робе или ради набавке репроматеријала или друге робе за потребе удружених организација. Пословна заједница може извозити само робу удружених организација коју оне производе. Ово због тога што је заједничко иступање на домаћем и страном тржишту једно од разлога удруживања организација удруженог рада у пословну заједницу.

Интересантно је поменути да Закон о промету робе и услуга са иностранством у носиоце послова спољнотрговинског промета убраја и заједнице удруженог рада за међусобну планску и пословну сарадњу и задружне савезе, који се субјекти иначе не уписују у судски регистар.

Упис вршења послова спољнотрговинског промета у судски регистар

Вршење послова спољнотрговинског промета робе и услуга уписује се у судски регистар приликом конституисања радне организације, конституисања основних организација у саставу радне организације, организовања и конституисања сложене организације удруженог рада, удру-

живања у пословну заједницу, статусних промена радне организације и промене делатности односно послова радне организације, основне организације и сложене организације удруженог рада.

Под пословима спољнотрговинског промета подразумева се извоз и увоз робе и вршења привредних услуга, као и других облика спољнотрговинског промета.

У даљем излагању износимо ближе услове за упис у судски регистар појединих облика спољнотрговинског промета робе и услуга.

Упис вршења послова спољнотрговинског промета робе и услуга врши се на основу пријаве на комплету образаца ПООУР бр. 1 (за радне организације, сложене организације и пословне заједнице), односно на комплету образаца ПООУР бр. 1А (за основне организације удруженог рада) односно на комплету образаца ПП бр. 4 (за упис промене послова спољнотрговинског промета за радне организације и сложене организације удруженог рада, док се за упис промене послова спољнотрговинског промета за основне организације употребљава образац ПООУР број 1А). Ово је прописано чланом 67. Уредбе о уписима организација удруженог рада и других субјеката у судски регистар („Сл. лист СФРЈ”, бр. 21/77).

Уз наведене пријаве обавезно се подноси комплет образаца прилога број 2А.

У судски регистар уписује се и лице овлашћено за заступање организације удруженог рада у пословима спољнотрговинског промета. Пријава се подноси на исти начин како је то већ објашњено, а уз пријаву се обавезно прилаже комплет прилога број 4А.

Приликом сваког уписа вршења послова спољнотрговинског промета (конституисања, организовања и конституисања, промене послова спољнотрговинског промета) подносе се, на основу чл. 68. Уредбе о уписима организација удруженог рада и других субјеката у судски регистар, следеће исправе:

А) — сагласност координационог одбора при надлежном органу у републици односно аутономној покрајини да организација удруженог рада испуњава услове за вршење послова спољнотрговинског промета (члан 12 Закона о промету робе и услуга са иностранством);

Б) — решење надлежног органа да су испуњени услови у погледу техничке опремљености и заштите на раду, као и други прописани услови;

В) — текст огласа о објављивању уписа (на обрасцу ОУ бр. 37).

Када се врши упис лица, овлашћеног за заступање организације удруженог рада за вршење послова спољнотрговинског промета, уз пријаву се прилажу следеће исправе:

А) — одлука надлежног органа или извод из самоуправног општег акта о одређивању радника, овлашћеног за заступање у пословима спољнотрговинског промета;

Б) — оверени потпис лица овлашћеног за заступање организације удруженог рада за вршење послова спољнотрговинског промета (на обрасцу ОП бр. 36);

В) — текст огласа о објављивању уписа (на обрасцу ОУ бр. 37)

1. Упис послова извоза и увоза робе у судски регистар

Послови увоза и извоза робе од стране организација удруженог рада не категоришу се као делатности у смислу члана 409. и 410. Закона о удруженом раду, већ као послови, који се одређују посебним законом — конкретно Законом о промету робе и услуга са иностранством.

У одељку о условима вршења послова спољнотрговинског промета, истакали смо да организације удруженог рада, које се баве пословима увоза и извоза робе, морају претходно да буду уписане у судски регистар за вршење послова промета робе на велико у земљи, као и да имају закључене самоуправне споразуме из члана 72 Закона о удруженом раду односно члана 8. став 1 Закона о промету робе и услуга са иностранством, са производним и другим организацијама удруженог рада са којима трајније посљују.

То конкретно значи да су ове организације дужне да у судски регистар имају уписану трговину на велико одређеном робом, која се обавезно уписује у прилог уз пријаву број 2 и послове увоза и извоза робе (спољна трговина) која се уписује у прилог уз појаву број 2А. Ово упућује на закључак да ниједна организација удруженог рада, која обавља послове извоза и увоза робе не може да буде уписана само за вршење ових послова, већ мора да буде уписана и за послове унутрашњег промета робе на велико у земљи.

За упис послова извоза и увоза робе мора се у прилог уз пријаву број 2А обавезно унети шифра 070310 — спољна трговина прехранбеном робом из Одлуке о јединственој класификацији делатности („Сл. лист СФРЈ”, број 34/76), а у загради иза тога обавезно се уносе називи група производа из Одлуке о минимуму средстава којим поједине привредне организације морају располагати за вршење спољнотрговинског промета („Сл. лист СФРЈ”, бр. 32/66, 12/71 и 5/73) односно шифра 070320 — спољна трговина непрехрамбеним производима, уз навођење назива група производа из цитиране Одлуке.

Ово се заснива на одредби члана 6. Уредбе о уписима организација удруженог рада и других субјеката у судски регистар, по којој се у судски регистар уписују послови, по правилу, према називима и врстама из одлуке о јединственој класификацији делатности односно сагласно законима и прописима донесеним на основу закона.

У случају да у наведеној Одлуци о минимуму средстава којима поједине привредне организације морају располагати за вршење спољнотрговинског промета не постоје групе производа које организација удруженог рада увози или извози, могу се користити називи трговинских струка из номенклатуре роба трговинских струка, коју је 1956. године утврдио Савез трговинских комора Југославије.

Ради бољег тумачења ових ставова, дајемо следеће примере:

а) — 070310 спољна трговина прехранбеним производима (живина и прерађевине, месне прерађевине, поврће, воће и прерађевине, житарице и млинске прерађевине, алкохолна и безалкохолна пића).

б) — 070310 — спољна трговина прехранбеним производима (стока, живина, месне прерађевине, житарице и млинске прерађевине, животне намирнице и предмети за кућне потребе, деликатесни производи, производи на бази шећера и какаоа, млечни производи).

в) — 070320 спољна трговина непрехрамбеним производима (боје, лакови, хемикалије, каучук и шибнице, нафта, нафтни деривати, мазива, пољопривредне машине и алати вештачка ђубрива и средства за заштиту биља).

г) — 070320 спољна трговина непрехрамбеним производима (медицински и фармацеутски производи и медицински инструменти, пољопривредне машине и алати, акустички апарати и електротехнички материјал, научни и лабораторијски инструменти, рибарски материјал и прибор, спортски прибор, сатови и израђевине од племенитих метала, парфимеријска и козметичка роба, намештај).

Из изнетог произилази закључак до основна организација удруженог рада, као и радна организација која у свом саставу нема основне организације, мора утврдити као основну делатност вршење послова промета робе и услуга на велико у земљи и ову делатност уписати у судски регистар, да би могла поднети захтев да се у судски регистар упише право обављања послова спољнотрговинског промета. Ово предпоставља да су за обављање послова спољнотрговинског промета испуњени и други законом прописани услови.

Ако се радна организација, која у свом саставу има основне организације, на основу члана 386 Закона о удруженом раду организује у сложену организацију удруженог рада, мора да прибави сагласност координационог одбора при надлежном органу у републици односно аутономној покрајини за обављање послова спољнотрговинског промета на нивоу сложене организације, без обзира што је радна организација, која се организовала у сложену организацију, својевремено била носилац послова спољнотрговинског промета.

2. Упис заступања страних фирми у судски регистар

Одредба члана 8. став 1 Закона о промету робе и услуга са иностранством, по којој организације удруженог рада, које се баве пословима промета робе и услуга, могу вршити послове спољнотрговинског промета само ако су удружиле рад и средства са производним и другим организацијама удруженог рада за које врше послове спољнотрговинског промета трајније и у већем обиму, уз заједничко сношење ризика из тог пословања, не односи се на послове заступања страних фирми. Ово је одређено у ставу 2 члана 8. Закона о промету робе и услуга са иностранством, што практично значи да организације удруженог рада које врше ову врсту услуга у спољнотрговинском промету не морају да закључују споразуме који се помињу у чл. 8. став 1 Закона о промету робе и услуга са иностранством.

Приликом уписивања података о пословима заступања страних фирми, којима се искључиво бави основна организација, односно радна организација која у свом саставу нема основне организације, у судски регистар не уписују се послови заступања у земљи са разлога што ове организације нису обавезне да закључују самоуправне споразуме са производним организацијама или другим организацијама, са којима трајније послују, како је изнето, нити су дужне да послове овог заступања обављају у земљи у унутрашњем промету.

Закон о промету робе и услуга са иностранством познаје четири облика у којима се јавља заступање страних фирми (члан 65. став 1) и то:

1. — вршење у име и за рачун стране фирме послова који претходе закључивању уговора о куповини и продаји робе или уговора о вршењу услуга, довођење у везу стране фирме са организацијама удруженог рада ради закључивања тих уговора, као и вршење послова који се односе на извршавање тих уговора;
2. — закључивање уговора о куповини или продаји робе или уговора о вршењу услуга у име и за рачун стране фирме;
3. — држање консигнационог складишта стране робе ради продаје;
4. — вршење сервисне службе за одржавање увезене опреме и трајних добара за личну потрошњу и пружање техничких и других услуга.

Закон о промету робе и услуга са иностранством у ставу 6 члана 65 одређује да се послови заступања страних фирми могу вршити у оквиру свих трговинских струка, а у ставу 7 истог члана да организација, која се бави пословима заступања страних фирми може, без посредне регистрације за вршење послова извоза и увоза робе, увозити робу, коју јој је страна фирма поверила у консигнацију ради продаје и извозити робу за потребе стране фирме коју заступа.

У судски регистар, у прилог уз пријаву број 2А, послови заступања страних фирми — уписују се под шифром 0703 — послови заступања страних фирми, а испод тога се наводе један, више или сви облици заступања из чл. 65. ст. 1 Закона о промету робе и услуга са иностранством. Прилог уз пријаву број 2 не допуњава се нити се подноси суду.

3. Послови посредовања у спољнотрговинском промету

Послови посредовања у спољнотрговинском промету наведени су у члану 66. Закона о промету робе и услуга са иностранством и у Одлуци о пословима посредовања у спољнотрговинском промету („Сл. лист СФРЈ”, бр. 56/77).

Закон под овим пословима подразумева:

1. — увоз робе ради поновног извоза у непромењеном или битно непромењеном стању;
2. — куповину робе у иностранству и увоз те робе из иностранства и извоз робе у иностранство у истој количини и из истог тарифног става Царинске тарифе (рам пласман);

3. — куповину робе у Југославији и иностранству, њено смештање у домаћа царинска складишта и продаја у иностранству у непромењеном стању;

4. — куповина робе у иностранству и њена непосредна продаја у иностранству;

5. — посредовање у пласирању стране робе на страном тржишту;

6. — куповину робе у иностранству ради индустријске прераде, дораде и обраде у домаћим производним организацијама удруженог рада, као и плаћање услуга дораде, прераде и обраде те робе и извоз те робе;

7. — вршење трансакција у вези са остваривањем послова посредовањем у спољнотрговинском промету као што су: конверзија, арбитража, преузимање наплаћивања у одређеним девизама уз одговарајуће плаћање у девизама које су од значаја за одржавање ликвидности у међународним плаћањима и сл.

Ако основна организација, односно радна организација која у свом саставу нема основне организације, обавља само послове посредовања у спољнотрговинском промету у смислу чл. 66. Закона о промету робе и услуга са иностранством, а не и у унутрашњем промету, може се уписати у судски регистар за вршење ових услуга посредовања у иностранству, ако испуњава и остале услове. То практично значи да се попуњава само прилог уз пријаву број 2А, у који се уписују један, више или сви облици посредовања у спољнотрговинском промету из чл. 66. став 1 овог Закона. У том случају не попуњава се прилог уз пријаву број 2.

4. Извођење инвестиционих радова у иностранству

Закон о промету робе и услуга са иностранством, под извођењем инвестиционих радова у иностранству подразумева:

1. — израду експертиза и студија и инвестиционих програма, инвестиционо-техничке документације, лицитационих елабората (тендерске документације) и друге инвестиционе документације за објекте и радове;

2. — вршење геодетских и других истражних радова, извођење мелиорационих радова, оплемењивање земљишта и привођење земљишта култури;

3. — извођење свих врста грађевинских, геолошких, рударских, хидротехничких и других сличних радова, као и извођење радова унутрашњег уређења и декорације;

4. — извођење свих врста инсталационих, монтажних и демонтажних радова, као и извођење радова на одржавању и ремонту индустријских и других постројења;

5. — стављање у погон постројења или опреме изграђених објеката и руковођење радом изграђених постројења, објеката и погона у гарантном року;

6. — изградњу комплетних објеката и испорука комплетне опреме за такве објекте;

7. — вршење надзора над извођењем објеката и радова;
8. — пружање стручне помоћи у току градње и у радовима на изграђеним објектима;
9. — вршење других послова у вези са извођењем инвестиционих радова у иностранству.

Према члану 4. Уредбе о извођењу инвестиционих радова у иностранству („Сл. лист СФРЈ”, бр. 8/78), организације удруженог рада које врше послове промета робе и услуга са иностранством могу се уписати у судски регистар за извођење инвестиционих радова у иностранству, ако су, поред услова прописаним законом, закључиле самоуправни споразум о извођењу инвестиционих радова са организацијама удруженог рада које испуњавају критеријуме у погледу опште подобности прописане овом Уредбом и ако су тим самоуправним споразумом овлашћене за закључивање уговора о извођењу инвестиционих радова у иностранству. То значи да ове организације морају да закључе самоуправне споразуме о извођењу инвестиционих радова са другим организацијама у земљи, што упућује на закључак да се, приликом уписа у судски регистар, попуњавају прилози уз пријаву број 2 и 2А. Према томе, у прилог уз пријаву број 2А уписују се један, више или сви облици извођења инвестиционих радова у иностранству, наведени у чл. 62. став 1 Закона о промету робе и услуга са иностранством.

Организације удруженог рада које изводе инвестиционе радове у иностранству, а које су удружене у пословну заједницу ради заједничког иступања у иностранству за извођење инвестиционих радова, морају бити уписане у судски регистар надлежног суда за извођење одређених инвестиционих радова у иностранству, на основу одредаба чл. 3, 5 и 6. Уредбе о извођењу инвестиционих радова у иностранству.

5. Друге привредне услуге у спољнотрговинском промету

У судски регистар надлежног суда уписују се и друге привредне услуге у спољнотрговинском промету, према одредбама чл. 54 и 67. Закона о промету робе и услуга са иностранством.

У члану 54. овог Закона изричито се наводи које су то привредне услуге у спољнотрговинском промету: послови међународне шпедиције, послови међународног транспорта робе и путника, међународни саобраћајно-агенцијски послови, туристички послови са иностранством, послови уговорне контроле квалитета и квантитета робе у међународном промету, док су у чл. 67. наведене лучке услуге, послови јавног складиштења, поштанске, телеграфске и телефонске услуге, послови тегљења, спасавања и вађења бродова, аеродромске услуге и послови међународних сајмова.

О пословима заступања страних фирми, посредовања у спољнотрговинском промету и извођењу инвестиционих радова у иностранству говорили смо опширније у овом одељку под тачкама 2, 3 и 4.

Закон о промету робе и услуга са иностранством даје ближа објашњења о томе шта спада у поједице врсте привредних услуга и то:

- послови међународне шпедиције (члан 55),
- послови међународног транспорта робе и путника (члан 56),
- међународни саобраћајно-агенцијски послови (члан 57),
- туристички послови са иностранством (члан 58),
- послови уговорне контроле квалитета и квантитета робе у међународном промету (члан 61).

У прилог уз пријаву број 2А уписују се ови послови према називу, одређеним у Закону о промету робе и услуга са иностранством у чл. 54 -- 67., с напоменом да је допуштено навести и објашњења у овим члановима и то у загради.

6. Представништва у иностранству

Представништва организације удруженог рада у иностранству не уписују се у судски регистар, већ у регистар сталних јединица у иностранству који води Савезни орган управе надлежан за послове спољне трговине према члану 65. став 1 Закона о обављању привредних делатности у иностранству.

Љубомир Новаковић

ПРЕГЛЕД ОСТАЛИХ РЕФЕРАТА

Реферат Инг. *Милана Драговића* „Удруживање рада и средстава производних и прометних организација удруженог рада као услов повећања извоза“ није само „снимак“ постојећег стања доходне повезаности производње и трговине на основама Устава и Закона о удруженом раду, већ темељна анализа проблема и противуречности које стоје на путу успостављања нових односа на релацији производња—трговина. Полазећи од чињенице да се у самоуправном систему привређивања превазилази класична улога трговине на максимирању профита на трговачки капитал, те да она добија нову друштвену функцију у којој ће радници, радећи друштвеним средствима, обезбеђивати неопходну везу и међусобни утицај потражње и производње, аутор указује да је самим тим сасвим јасно зашто трговина не може деловати самостално, без сарадње са производњом и са организацијама потрошача.

Устав СФРЈ, подвлачи аутор, налаже да се односи између производних и прометних организација морају заснивати на два начела: прво, на међусобној сарадњи и равноправности у тој сарадњи и друго, на удруживању рада и средстава у оквиру те сарадње. Уставни концепт развијен је већ у хиљадама самоуправних споразума о удруживању рада и средстава производних и прометних организација. И поред нормативно јасног концепта, констатује аутор, до битних промена у положају трговинских организација није дошло. Разлози томе, по његовом мишљењу, су вишеструки. Пре свега, трговина је дуго у нас измицала „оку“ и контроли производње претварајући се у искувише осамостаљену сферу удруженог рада, која се својом објективно монополском позицијом и високом акумулацијом надкривљавала над производњом „гутајући“ је све више развијеним инструментима капитал-односа. Аманџмани из 1971. год. имали су за циљ да у овој области, изврше номинацију „анонимног капитала“ крупних трговинских организација и да трговинску сферу „интегришу“ у производну сферу путем самоуправног удруживања рада и средстава. Положај трговине, истиче се, овим није у бити измењен пошто је основна карактеристика њеног дохотка остала и даље да се он стиче „коришћењем посебних погодности које на тржишту и у систему уживају ове организације“.

Констатујући да се превазилажење старих односа између производних и трговинских организација одвија врло споро, како због објективних тешкоћа тако и због разних отпора и дилема, аутор инсистира на

прецизнијем самоуправном нормативном уређењу одређених питања која се у овим односима постављају: међусобни утицаји на пословну и развојну политику, заједнички ризик, обезбеђење раста продуктивности рада, јачање материјалне основе рада, учешће у заједнички оствареном доходу.

Уставно је опредељење, које разрађује Закон о удруженом раду, да се организације које се баве пословима извоза и увоза организују и послују на начелима обавезне сарадње са производним и другим организацијама удруженог рада за које обављају извоз или увоз, промет робе на велико или друге спољнотрговинске послове. Као најопштији облик сарадње и удруживања рада и средстава производних и прометних организација предвиђено је заједништво на принципима учешћа у заједничком приходу. Аутор, међутим, закључује, да то не мора бити једини начин заједничког остваривања дохотка. Проблем се на пример ствара код оних случајева кад се прометна организација не јавља као почетна фаза процеса производње или инвестирања. У овим односима тешко се могу реализовати принципи заједничког рада и пословања, те треба ићи, констатује се, на успостављање специфичних односа учешћа у заједничком приходу, који су слични онима које треба развијати у односима између потрошача и организација које се баве малопродајом. Код спољнотрговинских организација поставља се и проблем што у стварању дохотка ових организација видну улогу игра инострани партнер (он даје заступничку провизију и слично). Међутим, сматра аутор, и у овом случају треба заузети став да се приходи остварени пословима увоза, заступања и посредовања имају сматрати заједничким приходом тих организација и оних организација и грађана који су кроз цену платили те производе и накнаде.

У реферату се аутор затим бави принципима сарадње производних и прометних организација у процесима удруживања рада и средстава. Свакако као најважнији принцип треба утврдити принцип трајности ове сарадње. Та трајност обезбеђује се пре свега кроз заједничко планирање, како дугорочног развоја, тако и текућих оперативних планова производње и продаје. Заједничко планирање је, по речима аутора, први и незаобилазан услов заједништва у стицању дохотка. То значи да „сва значајнија питања заједничког развоја треба да буду предмет заједничке анализе и заједничког одлучивања свих повезаних основних организација. То су, пре свега, детаљне анализе тржишта и питање избора заједничког производа као и утврђивање његових основних карактеристика, а затим у даљем раду то су питања развоја и усавршавања заједничког производа као и бројна питања из области пласмана заједничког производа. Путем заједничког планирања остварује се и међусобни утицај на заједничку пословну и развојну политику.

Трајност сарадње производних и прометних организација на бази заједништва у остваривању дохотка подразумева не само заједничко планирање, већ и заједничко сношење ризика у најширем смислу речи, као и заједничку одговорност. У том смислу аутор подвлачи да би и ова питања требало што прецизније разрадити у међусобном самоуправном

споразуму о удруживању рада и средстава производних и прометних организација удруженог рада.

Други општи принцип који карактериште удруживање рада и средстава производних и прометних организација је отвореност те сарадње, што би значило да све организације могу под једнаким условима приступити закљученим самоуправним споразумима. Указујући на бројне тешкоће у остварењу овог принципа аутор се залаже за одвајање оних тешкоћа које се могу окарактерисати као објективне од оних које су израз субјективних тенденција ка монополизму, указујући истовремено да један од инструмената обезбеђења отворености ових самоуправних споразума може бити и њихова друштвена евиденција.

Закључујући аутор подвлачи да је успостављање нових доходовних односа између производних и прометних организација новија појава нашег самоуправног друштвеног развитка, те да је стога тешко доносити чврсте закључке. Међутим, извесно је да у овим односима мора јачати све више утицај удруженог рада, како би се оптимизирали интереси и потребе радника у удруженом раду, а тиме и интереси и потребе наше привреде и друштва у целини, које се једино на таквој организованој основи може супротставити светским монополима са којима се у међународној подели рада среће: на Западу — монополи крупног капитала, на Истоку — држава.

Реферат Др Милутина Мијатовића, „Заједнички укупан приход и доходак производних и прометних организација удруженог рада у наступању на иностраним тржиштима” обухватио је поред уводних напомена следећа питања:

- 1) Инострана тржишта — ослонац југословенске привредне динамике,
- 2) Иницијатори и субјекти југословенске спољне размене,
- 3) Заједничко наступање производних и прометних организација на иностраним тржиштима,
- 4) Заједнички приход и доходак.

У целини посматрано овај реферат је покушај осветљавања неких питања која се појављују у проблематици заједничког укупног прихода и дохотка производних и прометних организација удруженог рада у наступању на иностраним тржиштима у условима традиционално доминантне увозне компоненте у југословенској спољнотрговинској размени, која одређује и нашу опште спољнотрговинску коњуكتуру. Јер, југословенска привреда је у светској трговини постала позната као увозник и де facto са увозном компонентом се укључује у светску привреду. Пошто учесници спољнотрговинске размене нису само извозници и увозници робе, већ и посредници, прометне организације које организују спољнотрговински и платни промет са иностранством као и орган државе и самоуправних привредних асоцијација, ангажованих на изради и спровођењу система економских односа са иностранством, с правом се указује на потребу веће синхронизације активности ових агенаса спољне размене.

У завршном делу аутор указује да су односи у стицању заједничког прихода били и до сада присутни у заједничком наступању производних и прометних организација на иностраном тржишту и да у суштини представљају нижи облик међусобног заједништва. Односи у стицању заједничког дохотка представљају „ново подручје удруживања средстава производних и прометних организација којем досадашња пракса није дала довољно конзистентну основу за веће импулсе”. При том се указује да ће односи у стицању заједничког дохотка између производних и прометних организација водити напуштању до сада преовлађујућег кредитног односа ових организација, а имаће и за своју неизбежну последицу интензивну специјализацију (напуштање пословања са великим бројем партнера) прометних организација и везивање њихових пословних резултата за производњу, продуктивност, економичност, обим и услове за развој одређених производних организација.

Љубомир Секулић је поднео реферат „Нови међународни економски поредак у вези са могућностима унапређења економских односа са иностранством”. У овом реферату осветљен је само један део проблематике формирања новог међународног економског поретка, чији је концепт уобличен на Алжирској конференцији несврстаних земаља (1973. год.) а који је иначе резултат свестране активности несврстаних и осталих земаља у развоју у читавом послератном периоду. Истина, констатује аутор, форме деловања су се мењале, али поједини основни принципи стално су се потврђивали и испољавали у све развијенијим и доследнијим видовима. Активношћу несврстаних земаља концепт започет у Алжиру добио је своју целовиту физиономију на конференцији шефова држава и влада несврстаних земаља у Коломбу (1976. год.). И на Министарској конференцији несврстаних земаља у Београду (1978. год.) недвосмислено је истакнута „витална потреба очувања интегритета концепта новог међународног економског поретка”. Следећа фаза у уобличењу новог међународног економског поретка била је шесто специјално заседање Генералне скупштине УН кад је усвојена Декларација (која садржи принципе на којима се овај концепт заснива) и Програм акција за успостављање новог међународног економског поретка (који садржи мере и акције које треба предузимати у циљу његовог успостављања).

Међу принципима истакнутим у Декларацији, на којима треба да се заснива нови међународни економски поредак аутор посебно појави следеће:

- принцип права на национализацију који је израз права на пун и стални суверенитет над сопственим природним богатством;
- принцип регулисања и контроле активности транснационалних корпорација;
- принцип правичних односа цена у размени између развијених земаља и земаља у развоју;
- принцип о обавези међународне заједнице на пружање помоћи земаљама у развоју;
- принцип преференцијалног и нерестишног третирања;

— принцип унапређења трансфера технологије у земље у развоју;
— принцип јачања међусобне економске, трговинске и финансијске сарадње земаља у развоју.

Први следећи корак у правцу успостављања новог поретка било је седмо специјално заседање Генералне скупштине ОУН (1975. год.), а највише је у том правцу учињено на четвртој конференцији ОУН о трговини и развоју — IV UNCTAD (1976. год.).

У другом делу реферата аутор је изнео најзначајније резултате остварене у конкретизацији опште поставке и принципа новог економског поретка постигнуте на IV UNCTAD у области трговине сировинама. Аутор истиче да је на овој Конференцији постигнут крупан корак у елиминисању колонијализмом успостављених односа цена и на тој основи ничим оправданог преливања дохотка из земаља у развоју у развијене земље. Усвајањем интегралног програма за сировине, којим ће се решења тражити за 18 производа и то у оквиру усаглашених циљева, принципа механизма и преговарачке процедуре. Најважнији циљеви овог интегралног програма су побољшање услова размене за земље у развоју произвођаче и извознике сировина и елиминасње оштрих флукуација сировинских цена. Аутор закључује да су досадашњи резултати у спровођењу интегралног програма испод очекивања, наглашавајући истовремено да иако су проблеми извоза сировина од прворазредног значаја за земље у развоју, то не значи да концепт новог поретка претпоставља да њихове привреде треба да се заснивају на производњи и извозу сировина, без обзира на повољне перспективе које овај концепт отвара тој привредној активности. Напротив, ова оријентација треба да послужи као главна полуга трансформације њихових привреда у правцу индустријализације.

Као други значајни резултат IV UNCTAD аутор истиче одлуку о изради једног скупа принципа и правила за контролу и елиминисање рестриктивне пословне праксе, која негативно утиче на међународну размену, а посебно на размену и привредни развитак земаља у развоју. Иначе, израда нових принципа и правила се одвија током последње три године веома интензивно, тако да по речима аутора постоје добри изгледи да ће се ове године усвојити. Истовремено са радом на изради принципа и правила за контролу рестриктивне пословне праксе разматрају се модалитети оснивања једног сталног међународног механизма који би администрирао многе активности нужне за доследно спровођење тих принципа и правила, по њиховом усвајању.

Пошто проблем трансфера технологије и технолошког развоја представља главно подручје напора у индустријализацији земаља у развоју, то је зато природно — каже аутор — што је том посвећена изванредна пажња у оквирима акција на успостављању новог поретка. Јер, услови по којима земље у развоју прибављају потребну технологију су крајње неповољни. У том циљу у оквирима UNCTAD формирана је једна група експерата, која је после трогодишњег рада припремила нацрт Кодекса понашања за трансфер технологије. Шесто специјално заседање Гене-

ралне скупштине УН утврдило је следеће главне циљеве у овој области: прво, побољшање услова прибављања модерне технологије; друго, повећање помоћи земаљама у развоју у истраживачком раду; треће, прилагођавање комерцијале праксе у трансферу технологије потребама земаља у развоју; четврто, унапређење међународне сарадње у истраживачком раду. Паралелно са изградом овог Кодекса одвија се активност и на ревизији система индустријске својине, укључујући патенте и Париску конвенцију за заштиту индустријске својине из 1883. године. На овоме је ангажован како UNCTAD тако и Светска организација за индустријску својину.

Аутор даље наводи да се паралелно са трансфером технологије одвија и активност на изради Кодекса понашања за транснационалне корпорације. На томе ради посебно формирана Комисија УН за транснационалне корпорације, а такође, и UNCTAD. У реферату се наводе и принципи које регулатива у овој области треба да оствари.

Следеће подручје од фундаменталног значаја за успостављање новог међународног економског поретка, по речима аутора, обухвата финансијске и монетарне проблеме међународне економске сарадње. Јер, светски монетарни систем је практично престао да функционише као кохерентан систем и уступио је место *ad hoc* решењима, што наравно, не може пружити потребну подршку успешном функционисању светске привреде. Аутор наводи да су се несврстане земље још на Конференцији на врху у Коломбу изјасниле против претераних флукуација девизних курсева, те је на шестом Специјалном заседању Генералне скупштине УН услаглашено да треба предузети мере за „елиминисање нестабилности светског монетарног система, а нарочито неизвесности у погледу девизних курсева“. Сматра се да је једна од значајних одлука која је усвојена као циљ који треба постићи, одлука која се односи на „пuno и ефикасно учешће земаља у развоју у свим фазама доношења одлука о формулисању једног правичног и постојаног монетарног система“. Сличан закључак је усвојен и у погледу учешћа земаља у развоју у процесу доношења одлука у Међународној банци и Међународној асоцијацији за развој.

Посебна пажња Специјалног заседања Генералне скупштине била је посвећена проблематици креирања додатне међународне ликвидности, као и проблему спољних дугова земаља у развоју и препоручено је да се предузму хитне мере за решавање ових питања.

Закључујући аутор констатује да је тежиште концепта новог међународног економског поретка на реструктурирању међународних економских односа, а не само на помоћи и на инструментима за трансфер финансијских средстава. С друге стране, с правом се примећује да овај концепт не би био ни реалан ни потпун без пуне спремности несврстаних и других земаља у развоју на максимално развијање међусобне сарадње. Јер, ова сарадња „представља једну од најбитнијих димензија концепта новог поретка и основну претпоставку његовог успешног спровођења у живот“. Сарадња несврстаних земаља и других земаља у развоју на институционалном плану значајно је одмакла јер је већ основано више таквих

институција (ОРЕС, ИССЕС, Информациони центар несврстаних земаља, Међународни центар за предузећа у јавном власништву у земаљама у развоју и слично), а поред институционалног повезивања несврстане земље су и на бројним састанцима израдиле опсежне програме сарадње у следећим областима: сировине, рибарство, транспорт, телекомуникације, здравство, техничка сарадња и консултантске услуге, запошљавања и образовања кадрова, туризам, мирољубива употреба атомске енергије и спорт.

Анализа еволуције принципа и политике међусобне сарадње ових земаља, по речима аутора, афирмише у први план принцип индивидуалног и колективног ослањања на сопствене снаге, као и два принципа формулисана на Конференцији несврстаних у Алжиру. Први, истиче право сваке земље „да усвоји друштвено-економски систем који сматра најповољнијим за сопствени развој”, као и „неотуђиво право земаља на суверенитет над сопственим природним богатством и свим унутрашњим економским активностима”. Други принцип се залаже да „ниједна земља у развоју неће дати развијеним земаљама повољнији увозни третман од третмана који даје земаљама у развоју”.

Општа карактеристика наведених и других мера за унапређење међусобне сарадње несврстаних и других земаља у развоју лежи у томе што су оче, констатује се, претежно дугорочног карактера и што се остварују у веома сложеним, а често и тешким условима.

Реферат Сретена Џвијовића има за предмет тему „Самоуправно интересно организовање у области економских односа са иностранством”. Самоуправно интересно организовање удруженог рада у економским односима са иностранством уведено је Законом о девизном пословању и кредитним односима са иностранством. На основу овог закона све републике и покрајине су донеле своје законе. На основу Савезног, републичких и покрајинских закона при крају 1977. године, организоване су републичке и покрајинске самоуправне интересне заједнице и Интересна заједница Југославије.

Анализирајући искуства праксе у оживотворењу основних решења Закона о девизном пословању аутор констатује да је управо пракса потврдила оправданост таквих опредељења и решења. Овде се пре свега мисли на одредбе Закона по којима се платни и девизни биланс доноси за целу земљу и у њима утврђују платнобилансне и девизнобилансне позиције република и покрајина. Јер, тиме се обезбеђује јединство девизног система у Југославији, уз истовремено јасно одређено и активно место република и покрајина у систему, које уз увећана права добијају и увећане обавезе за положај Југославије у међународној размени.

Аутор посебно подвлачи значај измењеног положаја организација удруженог рада у области девизног система, које су у новом систему дужне да донесу своје планове о економским односима са иностранством. На тај начин, како каже аутор, права организација удруженог рада у договарању међу собом, око остварења девиза и њиховог коришћења су неупоредиво већа али, такође и обавезе за платни биланс и девизни биланс су далеко веће и јасније и конкретније утврђене. Тиме се одба-

цјују сви приговори да ће у новом систему односа организације удруженог рада бити заинтересоване само за права, односно како да побољшају свој положај, али не и за обавезе како да се побољша положај Југославије у међународној размени. Јер, „да би се могло увозити мора се све што се увози платити, а да би се платило морају се имати девизе. То очигледно говори да право на увоз се не може друкчије схватити већ и као обавеза за извоз. Уверен сам да ће у овом садашњем систему све организације удруженог рада и радни људи то далеко пре схватити, јер се већ зна да се могу утврђивати права на увоз само ако има извоза”. Потврда оправданости новог система, сматра аутор, може се најбоље видети у резултатима постигнутим у реализацији извоза и увоза у протеклом периоду. Чињеница, наиме, да је остварен извоз у Србији са 117,90% за 7 месеци прошле године, уз смањење увоза за 5,30%, речито говори о вредности новог девизног система.

На крају аутор се залаже, прво, за остварење стабилности позиције у систему оних организација удруженог рада које постижу добре резултате у економским односима са иностранством; друго, за обезбеђење бољег места за ОУР-е „активце” (који више извозе него што увозе) у закљученим самоуправним споразумима, и треће, да сви учесници у новом систему економских односа са иностранством: републике, покрајине и организације удруженог рада у својој пракси дају свој пуни допринос да систем самоуправног интересног организовања што пре потпуно заживи. Ако се све ове претпоставке обезбеде, сматра се, то би омогућило да удружени рад дође стварно у позицији да самоуправно одређује своје економске односе са иностранством.

Др *Миодраг Зечевић* је поднео реферат „Организациони облици привредне и финансијске сарадње Југославије са иностранством”. У уводном делу реферата аутор се задржава на значају економске сарадње са иностранством за нашу земљу, као земљу у развоју, уз навођење доста статистичких показатеља о обиму те сарадње, видовима сарадње, институционалним облицима и слично. Међутим, констатација је аутора да је финансијска сарадња наше земље са иностранством до сада знатно заостајала, те је зато новим законским прописима (Закон о обављању привредних делатности у иностранству из 1977. године) знатно проширен фронт финансијске сарадње са иностранством. Аутор се истовремено задржава и на Законом опредељеном појму привредне делатности у иностранству, као и циљу обављања привредне делатности у иностранству од стране организације удруженог рада.

Централни део овог реферата задржава се на детаљном анализирању свих статусних облика за обављање привредне делатности у иностранству, пошто се аутор не задовољава само њиховим набрајањем. Овај део реферата може се поделити на два дела. Први део, који је и знатно опширнији, обухвата разматрање институционалних видова „наступа” наших организација удруженог рада и њихових асоцијација у иностранству, и други део, који је по обиму знатно мањи, обухвата оснивање представништва страних фирми, банака и других финансијских организација у Југославији.

У првом делу реферата аутор је обрадио следеће организационе облике обављања привредне делатности у иностранству.

1. Оснивање предузећа у иностранству, која могу бити сопствена (само средства домаћих организација) и мешовита (оснивају се средства домаћих и страних организација или физичких лица). Обрађен је детаљно и поступак оснивања, обавезе током обављања делатности, као и начин престанка.

2. Оснивање осигуравајућих и реосигуравајућих организација у иностранству, које могу бити исто сопствена и мешовита.

3. Улагање средстава у страна предузећа, које исто може бити улагање само од одмаћих организација удруженог рада или пак заједно са страним правним или физичким лицима. И овде се аутор задржава нешто више на поступку и циљевима оснивања, делатности, обавезама и одговорностима, као и начину престанка.

4. Обављање привредних делатности у иностранству преко пословних јединица, које могу бити: стална представништва и стална делегатска места, привремена представништва и привремена делегатска места, складишта (консигнациона и сопствена), продавнице, сервисне службе и сличне пословне јединице. Сталне пословне јединице у иностранству могу оснивати и сопствена или мешовита предузећа основана у иностранству.

5. Оснивање заједничких привредних представништава у иностранству — оснивају се ради сарадње и усклађивања међусобних односа организација удруженог рада, других самоуправних организација и заједница у обављању привредних делатности у иностранству, а може их оснивати Привредна комора Југославије за једну или више земаља.

6. обављање привредних делатности од стране страних фирми (заступање, продаја робе са консигнационог складишта и вршење сервисне службе).

7. Оснивање радних јединица у иностранству (погони, градилишта и друге радне јединице).

8. Оснивање банака и других финансијских организација у иностранству — домаће банке (основне и удружене) могу оснивати банке и друге финансијске организације у иностранству саме или пак заједно са страним правним или физичким лицима. Аутор се и овде задржава на условима за оснивање, делатности, обавезама, одговорностима, статусним променама и посебно начину престанка ових организација у иностранству.

9. Оснивање пословних јединица у иностранству, које могу бити стална представништва и стална делегатска места, привремена представништва и привремена делегатска места, експозитуре и информативни центри.

На крају овог дела реферата аутор посебно подвлачи значај установљене обавезе за организацију удруженог рада и друге самоуправне организације и заједнице које обављају привредне делатности у иностранству, да воде посебно књиговодство, као и обавезе да о обављању тих делатности подносе годишње извештаје надлежној народној банци републике, односно народној банци аутономне покрајине.

Други део реферата је осврт на оснивање и делатност представништва страних фирми, банака и других финансијских организација у Југославији, а што је регулисано Уредбом о оснивању и раду представништва страних фирми у Југославији. Код оба случаја — и оснивања представништва страних фирми и оснивања представништва страних банака и других финансијских организација у Југославији — реферат приказује поступак, услове и циљеве оснивања, начин и услове регистрације, органе представништва, посебне обавезе и слично.

мр Мирко Васиљевић

ПРЕГЛЕД ДИСКУСИЈЕ

Рад *Саветовања о актуелним питањима правно-економских и пословних односа са иностранством* организован је по радним групама чији је задатак био да укажу на основне проблеме из ове области и питања која се у вези њих постављају.

Прва група имала је за задатак да размотри правна питања која се појављују у вези са повезивањем рада и средстава, у спољнотрговинском пословању. Радом ове групе руководио је проф. др *Владимир Јовановић*.

Код питања повезивања рада и средстава у центру пажње присутних био је однос између производних и прометних организација и решавање доходних односа који настају као последица стварања заједничког дохотка. При томе је посебан значај указао једном броју проблема. Прво, да ли се према прометној организацији као партнер може појавити ОУР из фазне производње? Закључено је да се на страни производног партнера могу појавити ОУР које се баве фазном производњом било као самостални партнери било у оквиру радне, односно сложене ОУР. Затим, да ли се између две прометне организације које се јављају као извршиоци посла морају успоставити односи удруживања рада и средстава путем самоуправног споразума? С обзиром да ови односи могу да буду веома различити закључено је да се између две прометне организације не заснивају односи обавезног удруживања рада и средстава те ни обавезног закључивања самоуправног споразума.

Питање које из овог произилази је питање заједничког дохотка прометне и производне организације. У дискусији је истакнуто да су правни прописи који регулишу ову материју углавном неодговарајући. Како се формира, утврђује и расподељује доходак који оствари прометна организација на бази увоза а који се фактички реализује тек код крајњег произвођача је једно од значајних питања из ове области. Закључено је, да је учешће прометне организације у заједничком приходу остварено увозом, оправдано само у оној мери у којој прометна организација учествује у увозу својим средствима. Доношење ближих прописа из ове области би сигурно решило многе дилеме пред којима стоји наша привреда.

Следећи проблем представљало је питање одређивања обима сарадње односно основице од 50% као основа за успостављање сарадње

путем удруживања рада и средстава. При томе, постојање сопствене мреже код произвођача носи опасност да се ова мрежа претвори у конкуренца прометној организацији поготову у условима коњуктурне ситуације на тржишту. Као крајња могућност је настојање произвођача да се ослободи прометне организације као сувишне пошто је присвојио знања и искуство те организације у погледу маркетинга, извоза и др.

Изнето је мишљење да би спољнотрговинска делатност требало да буде третирана као посебна делатност и да се у складу са тим посебно региструје. У погледу шпедитерских организација с обзиром да се оне повезују са низом организација, тешко је одредити да ли се и у којим случајевима ради о трајном облику сарадње што би налагало удруживање рада и средстава.

На крају у дискусијама које су се одвијале у првој радној групи чуло се мишљење да прометне организације долазе у лошији положај у овој фази усаглашавања прописа због тога што је законом предвиђено да је пререгистрација прометне организације условљена регистрацијом, те да би што скорије доношење прописа из ове области много помогло поменутиим организацијама.

Друга радна група бавила се проблемом регистрације а њеним радом је руководио друг *Миодраг Прица*, потпредседник Привредне коморе Београда.

Реч је о основним, радним и сложеним организацијама које врше спољнотрговинску делатност и регистрацији основних, радних и сложених организација и инжињеринг организација које изводе инвестиционе радове у иностранству. При томе су учесници идентификовали три групе питања. Прва група односи се на регистрацију основних и радних организација које обављају спољнотрговинску делатност. Ради се о техничком и производном делу радника с једне стране и правницима и економистима с друге стране при чему се први налазе у основним организацијама а други у радној организацији. Требало би да и основна и радна организација имају групу стручњака која може да се бави спољнотрговинском делатношћу мада би то вероватно довело до дуплирања послова.

Друга група питања односи се на један део посредовања у спољнотрговинском промету — репласман робе. Питање је да ли основна организација чија је делатност репласман, може да закључује самоуправне споразуме и ако може, са којим организацијама. На ово питање није нађеч задовољавајући одговор већ је оно остављено отворено.

Трећа група питања која такође остаје отворена везана је за питање рада и предходних услова које треба да испуне заступничке организације. Као на пример да ли заступничке организације морају да имају самоуправне споразуме са производним организацијама као предуслов за поновну регистрацију или не.

Трећа радна група имала је за предмет рада улагање страног капитала и повезивање рада са улагањем капитала. Радом групе руководио је проф. др Д. Митровић.

У дискусијама које су вођене у оквиру ове групе углавном су разматрана питања и проблеми око примене новог Закона о улагању страних средстава као и питања која се јављају у пракси а у вези су са закључивањем уговора о улагању. То је питање законског регулисања начина одређивања накнаде у максималном износу. Затим, питање да ли је могуће улагање у један погон основне организације. На ово питање дат је потврдан одговор под условом да је могуће исказати доходак из заједничког пословања за тај погон. У случају стечаја излучном тужбом би се из стечајне масе основне организације издвојила средства уложена за заједничко пословање у тај погон.

Код оснивања нове радне организације на основу закљученог уговора о заједничком улагању, оснивач — југословенски партнер, има право да повуче акт о оснивању ако новооснована радна организација не показује да ће моћи да преузме права и обавезе из уговора о улагању. Такав пропис који има одређена оправдања истовремено уноси неизвесност и несигурност код страног партнера.

Одређивање надлежности заједничког органа пословања представља у пракси доста озбиљан проблем. Припрему када се има у виду да заједнички орган има право одлучивања а да радници имају неотуђива права у погледу управљања својом организацијом. Затим, код повраћаја средстава постоји у пракси неслагање да ли треба да се врши ревалоризација средстава страног партнера или повраћај номиналне вредности уложених средстава. При томе интересима страног партнера више одговара ревалоризација мада се у највећем броју случајева врши повраћај номиналне вредности.

На питање да ли уговором о заједничком улагању треба да се обавезно предвиди и извоз производа дат је негативан одговор. Даље, ако партнери у заједничком улагању узму кредит за заједничко пословање, формални носилац кредита је југословенска организација али се кредит отплаћује на терет трошкова заједничког пословања а средства за обезбеђење овог кредита су средства уложена за заједничко пословање.

Учесници у дискусији изнели су да постоје непотребна отежавања у поступку одобравања уговора која доводе до одуговлачења реализације уговора а код страног партнера и до неизвесности у погледу нашег правног система. На крају дат је предлог да би било корисно када би привреда и наука заједнички утврдиле најважније типске одредбе за регулисање појединих питања из области заједничког улагања које би биле вишестрано корисне и за југословенског и за страног партнера.

Пошто су известиоци радних група обавестили присутне о питањима о којима се расправљало у оквиру ових група пружена је могућност представницима радних организација да дају одређена саопштења која се односе на спољнотрговинско пословање њихових организација.

На крају Саветовања проф. Благојевић је узео реч и указао на неколико основних теза — закључака које произилазе из вођених дискусија а које имају општи значај.

Основни допринос овог Саветовања лежи у састављању „листе питања” и доношењу решења за нека од тих питања на основу заједнички

изражених ставова. Питање спољнотрговинског промета и пословања уопште као и његовог односа према производњи је окосница читаве дискусије и оно захтева даља разматрања. То је случај и са „микро“ проблематиком правног пословања односно спољнотрговинског пословања. Одредбе уговора, тумачење уговора, решавање евентуално насталих спорова, извршење уговора — за сва ова питања изузетно је значајан поред практичних решења и допринос правне теорије или науке. С друге стране, имамо макро аспект, услове у којима послују наше организације удруженог рада што укључује пре свега правно-институционалне предуслове и улогу органа друштвене заједнице. На крају проф. Благојевић је указао на предности и отворио перспективу организовања оваквих стручних скупова и то нарочито у области спољнотрговинског пословања.

др Весна Бесаровић

САВЕТОВАЊЕ О ПРАВНОМ СИСТЕМУ СФРЈ

Институт за упоредно право у Београду је, у оквиру рада на интердисциплинарном пројекту „Држава и право у самоуправном социјалистичком друштву“, организовао Саветовање о правном систему СФРЈ које је одржано у Београду 15. децембра 1978. године. За ово Саветовање позвани су представници свих правних факултета у земљи. Том приликом реферате су поднели следећи научни и стручни радници: 1) Јединство правног система Југославије с обзиром на постојање а) самоуправног права и б) правних поредака република и покрајина — др Антон Перенич, Правни факултет, Љубљана; 2) Јединствена и основна начела и установе у правном систему СФРЈ — др Бранислава Јојић и др Здравко Гребо, Правни факултет, Сарајево; 3) Самоуправно право — шта је и његово место у систему права Југославије — др Никола Висковић, Правни факултет, Сплит; 4) Право удруженог рада као основа систематике правног система (или) као посебна грана права у систему права Југославије — др Леон Гершковић, Загреб; 5) Критеријуми који одређују груписање правних норми у одређене гране права и правне области — др Будимир Кошутин, Правни факултет, Београд; 6) Правни системи социјалистичких земаља и доктринарне систематизације — др Стеван Врачар, Правни факултет, Београд; 7) Место привредног права као правне гране у правном систему СФРЈ — др Владимир Јовачовић, Правни факултет, Београд. На основу реферата, у присуству око четрдесет позваних, у дискусији је узео учешћа веома велики број присутних научних радника заинтересованих за изучавање ове области.

Потреба оваквог саветовања изазвана је чињеницом да се последња шира теоријска расправа о овој теми водила 1950. године, а да је у међувремену југословенско друштво доживело читав низ дубоких промена које су захватиле целокупни постојећи систем друштвених односа. Пошто су се ове промене неминовно одразиле у нашем праву, преовлађујуће питање и у рефератима и у дискусијама је да ли су те промене такве и толике да захтевају реорганизацију правног система СФРЈ, односно нову класификацију елемената правног система.

Др Антон Перенич — *Неколико општих примедби о идеолошким и теоретским видовима систематизације права.* У свом реферату др Перенич је поставио неколико актуелних питања везаних за систематизацију права у нас. Једно од првих је — да ли је, и у којој мери дошло до новог

поимања правног система и методологије систематизације? Затим, коме припада задатак изградње правног система? На ово питање даје се одговор да је то правна наука уз сарадњу праксе, имајући у виду да свака систематизација права мора произилазити из суштине наших друштвено-економских односа.

Изградња правног система би морала остварити најмање три значајне функције: прво, упозоравати на недостатке, противуречности и нелогичности до којих долази код стварања неких општих правних аката и које могу угрозити ефикасност и правну сигурност; друго, треба да омогући правилно доношење индивидуалних одлука које веома зависе од правилно схваћених општих апстрактних правних норми; треће, научно стварање правног система морало би имати одлучујући значај за правилно и чврсто постављање наставних планова и програма на нашим правним факултетима.

Следећа питања о којима др Перенич расправља су: да ли наша наука може обавити тако амбициозан и сложен задатак и да ли уопште неко очекује да ће она тај задатак обавити? Излажући неке критике упућене нашој правној теорији с обзиром на њену ефикасност праћења квалитативних промена у нашем друштву, на методологију коју користи, као и на њен однос према емпиријском истраживању права, др Перенич констатује да би стваралачки допринос којег друштво очекује од правне теорије морао бити у њеном учешћу у стварању таквог правног система који ће бити реалан израз самоуправних друштвених односа у производњи и друштвено-економској основи нашег друштва.

Предмет правне науке су, по др Переничу, — норме као усклађени изрази односа и идеологија која имплицитно или експлицитно уоквирује норме”.

Потребно је градити правни систем тако да он полази из реалних друштвених односа. Циљ правне науке, за сада, мора бити да створи такву систематизацију која ће у целини доказати кохерентност правног система у односу на идеолошку концепцију основних друштвених односа и развојних путева друштва и да се зато овог пута одриче свих осталих задатака систематизације.

На крају свог излагања др Перенич се задржава на проблему самоуправног права, истичући да теорија о проучавању самоуправног права не би смела избећи суочавање самоуправних норми са односима и вредностима, јер баш самоуправно право настаје као последица квалитативно промењених друштвених односа и вредности. По питању конституисања самоуправног права у самосталну правну грану др Перенич, наводећи да је у теорији усвојен став да стварност и пракса условљавају постојање или непостојање једне правне гране, истиче да наша пракса до сада то није потврдила. За сагледавање битних нормативних особина самоуправног права и за његово разврставање у оквиру правног система битна је улога коју системски закони додељују самоуправној нормативној делатности.

У реферату др Браниславе Јојић и др Здравка Грeba — *Јединствена и основна начела и установе у правном систему СФРЈ*, обрађена

су и класификована начела у Правном систему СФРЈ односно учињен је покушај да се да одговор на следећа питања: 1) које опште норме обухвата правни систем СФРЈ; 2) која су начела правног система СФРЈ и 3) која су јединствена, а која основна начела правног система СФРЈ.

При одговору на прво питање аутори полазе од одређених сопствених методолошких предпоставки и садржине одредби Устава СФРЈ, републичких устава и устава Социјалистичких аутономних покрајина, и закључују да Правни систем СФРЈ обухвата све опште норме које конкретизују начела у којима се огледа социјалистички карактер нашег права. Утврђују, такође, да садржина ових начела представља критеријум за систематизацију општих норми у области и правне гране. Како је основно обележје нашег права да је социјалистичко, то треба истражити у којим се начелима изражава ово обележје. Основна таква начела су сувереност радног народа, односно радничке класе и награђивање према раду.

Битно обележје Правног система СФРЈ, као социјалистичког, изражава се у расподели надлежности у стварању општих норми између државе, друштвених организација и самоуправних органа између којих се не успоставља хијерархијски однос. Овакав плурализам субјеката је претпоставка за усклађеност садржине правних норми којима се конкретизују основна начела правног система СФРЈ. У вези са овим аутори разматрају и питање термиолошке оправданости назива правни систем СФРЈ „који се употребљава за означавање формалних извора југословенског права, односно, за означавање начела, општих норми и осталих елемената”. Аутори као најпогоднији предлажу израз „самоуправни правни систем СФРЈ” који би обухватао све опште норме којима се конкретизују основна начела, сувереност радничке класе и награђивање према раду, без обзира на то ко их доноси и ко примењује санкцију за њихов прекршај.

Садржина основних начела социјалистичког права је основни критеријум за разврставање у елементе правног система. Други критеријум је специфичност друштвене структуре и система вредности нашег друштва, а трећи је правни субјективитет човека и организационих јединица.

На основу овога предложене су четири области правног система СФРЈ и у оквиру њих одређене правне гране. Прва област, обухвата опште норме које регулишу статус човека у удруженом раду, друштвено-политичким заједницама и самоуправним организацијама и заједницама. Правне гране које би и обухватала ова област су: а. опште норме којима су регулисана права, дужности и одговорност човека као учесника у удруженом раду и политичка права; б. опште норме којима се регулишу организационе јединице удруженог рада; в. опште норме којима се регулише статус друштвено-политичких заједница, самоуправних и друштвених организација и заједница као субјеката политичког система; г) опште норме које регулишу статус самоуправних организација и заједница са становишта њиховог места у привредном систему и на тржишту.

Друга област правног система СФРЈ обухвата опште норме којима је регулисан статус човека као личности и обухвата следеће правне гране:

а. опште норме које регулишу статус човека као личности (лична, породична, родитељска права); б. опште норме које регулишу права, дужности и одговорности везана за личну својину и наследна права; в) опште норме које регулишу ауторска и проналазачка права.

Трећа област, која делимично залази у остале, садржи опште норме које регулишу друштвене односе који подразумевају друштвену својину. Аутори сматрају да ова група норми представља целину коју је, из садржинских и методолошких разлога, подесније систематизовати у област него у грану права.

Четврта област обухвата опште норме којима се штити човек као појединац, поједине друштвене заједнице и друштвена заједница као целина и садржале би следеће гране права: а. опште норме кривичног материјалног права; б. опште норме кривичносудског поступка; в. опште норме којима је регулисан парнични и ванпарнични поступак; г. опште норме којима се регулишу административни прекршаји и управни поступак; д. опште норме које се односе на организацију и поступак судова, судова удруженог рада и органа правосуђа.

За систематизацију општих норми у установе претходни метод не би био подесан. Аутори предлажу да се класификација врши према врсти друштвених односа.

У одговору на друго питање предлаже се класификација општих начела савремених правних система, па и правног система СФРЈ, у три групе и то: начела која су везана за субјективитет човека, начела којима се одређују субјективитет државе као организације друштва и начела која се односе на субјективитет државе у међународном праву. Поред ове, опште или прехтодне класификације, начела правног система СФРЈ могу се поделити на основна и јединствена. Ово разликовање по мишљењу аутора има основа с обзиром на садржину као и с обзиром на формална обележја и израз је сложености структуре друштва и структуре права. Јединствена начела су начело самоуправљања, начело социјалистичког хуманизма, начело несврстаности и начело самозаштите система. Основна начела су сувереност радног народа и награђивање према раду и представља правнотехнички израз социјалистичких обележја југословенског права.

У реферату др Николе Висковића — *Самоуправно право — Шта је и његово место у систему права Југославије*, разликују се два дела. У првом делу разматра појмове правни систем и правни поредак као и различита значења која им се придају, затим утврђује називе или изразе за основне проблемске појаве или области, да би у другом делу изложио решење о односу самоуправног права и Правног система СФРЈ.

У нашој научној и стручној правној пракси исти изрази често имају различита значења. Тако је и са изразима правни поредак и правни систем. Зато др Висковић прво предлаже „језичко-аналитичко рапчишћавање“. Постоје две основне области или појаве које се најчешће означавају изразима правни систем и правни поредак. Прва појава која се назива правни систем или правни поредак јесте „скуп правних норми

које чине једно објективно јединство услед тога што стоје у посебним и релативно трајним односима међусобне овисности како с неким другим друштвеним појавама тако једне према другима." Ове релације, односи међузависности, тичу се настанка, примене, промене и престанка правних норми и објективно постоје. Због природе оба ова типа односа др Висковић предлаже назив „генетичко-функционални правни систем" или „вертикални правни систем". Друга појава која се назива правни систем је „укупност општих правних норми које правна *знаност* сређује у једну кохерентну целину према неким обиљежјима њихова садржаја, тј. према неким обиљежјима друштвених односа који су тим нормама квалифицирани". Овај систем др Висковић назива „знанствени систем права или хоризонтални правни систем". Ове две појаве, које се називају истим именом, су битно различите. Но, поред тога, међу њима постоје и значајни односи међузависности. Закључујући ово разликовање појава и појмова, аутор нам даје следећи приказ размартаних појава, значења и њихових односа: I. Генетичко-функционални правни систем и у њему правни поредак као међузависност различитих друштвених процеса и правних норми и нормативни правни систем као садржинска и формална међуусловљеност правних норми веће и мање правне снаге. II. Научни систем права. Оба система се могу проучавати на нивоу националних права и на нивоу опште теоријске проблематике. Овде ћемо се задржати само на његовом разматрању националне проблематике научног система права. Правна наука овде има задатак да све норме националног генетички-функционалног правног система уреди у јединствену целину полазећи од битних обележја њиховог садржаја, односно битних својстава друштвених односа које нормирају и да их разврста у правне установе, правна начела, правне гране, правне области или групе. При томе аутор нарочито истиче да не постоји једна једина могућа шема, основ, критеријум за изградњу националних научних система права. Ово не важи само за различите националне системе права, већ је и један исти правни систем могуће научно систематизовати на различите начине полазећи од различитих својстава друштвених односа као основа разврставања. Промене у друштвеним односима изазивају промене у нормативним решењима, ове изазивају промене у научним критеријумима, а сви заједно доводе до промена у јединицама научног система права.

Уважавање вишеслојности термина правни систем и правни поредак, односно диференцирање различитих проблемских области које се означавају истим изразом, др Висковић поставља као захтев и у расправи о Правном систему СФРЈ. Он констатује да југословенско савремено право садржи елементе самоуправности у свим својим димензијама. Сва питања која се постављају о самоуправним елементима нашег права треба решавати у оквирима теорија о правном поретку, о нормативном правном систему и о научном систему права.

У оквиру националне проблематике генетичко-функционалног правног система наводе се, сумарно, следећа питања о самоуправном праву: услови настанка самоуправног права у СФРЈ; друштвени односи који

су обухваћени овим нормама и њихов утицај на те друштвене односе; декларативни и стварни класни карактер; однос самоуправног права и политичког система СФРЈ; однос самоуправног права и морала и обичаја; творци, облици, састав, поступци стварања и примене самоуправног права; однос самоуправних и државних нормативних аката као и однос самих самоуправних аката; ефикасност самоуправних аката.

У оквиру опште теоријске проблематике аутор сматра да се на основу мишљења о могућем постојању плуралитета правних поредака и система може закључити о постојању државног и аутономног права као два подсистема односно подпоретка у сваком до сада постојећем друштву. Тако је и самоуправно право настајућа врста аутономног права којим радничка класа остварује своје интересе, односно своју класну хегемонију у социјалистичком друштву.

У оквиру научног система права мора се поћи од тога да у Југославији постоје самоуправни односи као посебна врста друштвених и правних односа и самоуправне норме као посебна врста правних норми. Аутор поставља питање како укључити у наш национални научни систем права самоуправне норме из нормативног правног система и даје следећа решења, у смислу „радних поставки“, која му изгледају логички најисправнија: 1. У нормативно-правном систему СФРЈ, с појавом самоуправних норми, настају нове правне установе и начела самоуправног карактера, а постојеће правне установе и начела се непрекидно преображавају. 2. Самоуправне правне норме не би требало окупљати у посебну правну грану јер се правне гране састављају првенствено према критеријуму основних врста друштвених односа или интереса који су предмет правног нормирања, а не према било коме критеријуму друштвених односа и поступака којим се то нормирање остварује. Супротно решење по аутору не би било ни логично ни научно корисно, а такође би угрожавало јединство научне класификације. 3. Правне норме и друштвени односи које регулишу из више правних грана или њихових делова могу се систематизовати по неком другом критеријуму у шире јединице — правне области или групе.

Тако др Висковић закључује да је област аутономног права најпогоднији оквир за окупљање свих правних норми, установа и начела са самоуправним карактером у социјалистичком друштву, независно од тога којим правним гранама те норме припадају.

Главна хипотеза од које др Леон Гершковић полази у свом реферату — *Право удруженог рада као нова основна грана права (теза)*, је чињеница да правни односи међу људима данас у битним односима не произилазе из односа на основу власништва ствари него посредно из рада и то, у тенденцији удруженог рада. То изазива потребу за ревизијом постојећих правних грана и њихових основних института. Пошто у нашим самоуправним односима правни институт и из тога формулисане правне одредбе не произилазе само из нормативних одредаба политичке власти, него и из самоуправних одредаба, следи да самоуправно право није посебна грана права, него самоуправни правни институти

постају и све више треба да буду део појединих грана права према свом карактеру. У смислу горе изложених напомена др Гершковић је поставио неколико теза које би могле послужити за дискусију о овим проблемима.

Полазећи од социјалистичких самоуправних правних односа међу људима на основу рада, основни правни институт нашег социјалистичког самоуправног права јесте право удруженог рада из чега произилази да је право удруженог рада основна грана права у нашем социјалистичком правном систему. Аутор на основу тога истиче да је самим тим неопходно да се и теоријски и у систему законодавног правног образовања и првеној пракси установи нови систем права према гранама и подгранама правног система. Да би се установио цео систем правних грана др Гершковић сматра неопходним да се у самој правној грани удруженог рада установи систем правних института према појединим подгранама права удруженог рада и предлаже да се као израз друштвено-економских односа установе следећи основни правни институти као основица одговарајућих подграна права: право рада друштвеним средствима (уместо досадашњих имовинско-правних односа), право доходовних односа, право самоуправног организовања удруженог рада (делимично по појединим системима организација удруженог рада), право друштвеног планирања, право међусобних односа у раду, споразумско право и уговорно и облигационо право.

У закључку аутор је истакао да је „тенденција социјалистичког самоуправног права да основни правни односи између субјеката права све више постају међусобни самоуправни договорни и споразумски односи како у друштвено-економским тако и у друштвеним, наполе социјалним односима тако да је норма политичке власти нужна само ради разјашњавања противречности у самом друштву, а нарочито у класним и другим односима потребних друштвених слојева” и да „стога правни институти све више треба да произилазе из самоуправног права, а све мање из нормативних акта политичке власти”.

Др Будимир Кошутић у своме реферату — *Критеријуми који одређују груписање правних норми у одређене гране права и правне области*, такође разматра значење израза правни систем. Прво значење које наводи је да је то скуп позитивно-правних норми једне државе прожет „јединственим, класно условљеним принципима”. Како у оваквом систему има неусклађености и противречности, пред субјектима који примењују право или га научно објашњавају стоји задатак да групишу ове правне норме у непротивречне, логички сребене целине према извесним критеријумима. То би било друго значење овога израза. Ови критеријуми за груписање правних норми у гране и области права могу бити различити, али ипак сродност нормираних друштвених односа има „готово универзални карактер”. Др Кошутић, даље, констатује да свака држава и право пролазе кроз многобројне промене, тако што многи друштвени односи нестају, други настају, што се одражава у промени садржине, нестајању и настајању норми. Такве промене, нарочито дубоке и значајне, постоје и код нас. Питање је да ли су те промене

толике и такве да утичу на систематизацију правних норми. После излагања најзначајнијих промена које су настале у нас, аутор предлаже као могући критеријум деобе нашег права на правне области врсте субјеката који стварају правне норме. Тако је могуће, у оквиру јединственог правног система СФРЈ, разликовати два подсистема, државно и самоуправно право која су по својој крајњој суштини истоветна, јер остварују исте циљеве, ипак у довољној мери различита да се ова подела сматра оправданом и корисном.

Први део реферата др Стевана Врачара — *Тезе о правном систему Југославије*, односи се на проблеме везане за одређивање следећих појмова: правног система Југославије, југословенског права и права уопште. Сматрајући досад најприхваћенију дефиницију права (право је укључност оних друштвених норми које су заштићене државном принудом и које изражавају вољу и интересе одређене класе) конвенционалном и оптерећеном бројним слабостима, аутор износи да се под правом може подразумевати „примерен регулацијски механизам успостављен у свим основним друштвеним процесима, под контролом властодржачких снага, непосредно ослоњен на државу и обезбеђен, у крајњој анализи, облицима принудне интервенције”.

Проблем дефинисања правног система изазван је првенствено различитошћу дефинисања права (шта оно представља и које појаве обухвата), а мање тешкоћама везаним за појам „систем”. Право се ствара као систем и оно опстаје као систем, функционишући као целовита творевина кроз функцију сваког свог већег или мањег дела и кроз све делове. Тако је системност права једно од његових битних и карактеристичних својстава, с тим што степен системске изграђености и одговарајућег функционисања права није увек и свуда исти.

„Југословенско право је”, по аутору „примаран регулацијски механизам под контролом (непосредном или посредном) радних људи, који се ослања, у крајњој анализи, на државну принуду, а дејствује у правцу изградње социјалистичког друштва”. Следи да је правни систем Југославије „целокупност и целовитост југословенског права у његовом историјском развоју и актуелном постојању”.

Аутор сматра неодрживим схватања да систем права сачињавају само, опште правне норме које важе, тј. припадају одређеном позитивном праву, разврстане у одговарајуће деоне јединице, почевши од правне установе па завршивши с целим правним системом, и наводи разлоге оваквог свог става. Конституисање правног система је резултанта дејства разнородних чинилаца. Оно што га чини системом, првенствено његова целовитост и јединственост, као његово битно својство проистиче и спонтаним објективним кретањем и свесним деловањем. Југословенски правни систем данас се оправдано означава као самоуправљачки, показујући се у високом степену као оригинална и оригинална творевина, одликујући се комплементарношћу државности и друштвености. Знајући да данас у претежном броју социјалистичких земаља превагу има егитиван облик правног система нужно је истаћи да је наш правни систем усмерен на стварање што више простора за моменте друштвености.

На крају свог излагања др Врачар истакао је неколико карактеристика југословенског правног система. Као прво, реч је о максималној сложености која представља резултат федерализма, успостављања и развоја система самоуправљања — последица чега је афирмација правног система не само на терену државног већ и на пољу друштвеног регулација. Полицентричност нашег правног система манифестује се појавом „правостваралаштва“ у низу центара. Стварни основ полицентризма је у постојању истакнутих економских, историјских, културних и других разлика између разних делова друштвеног живота. Следећа карактеристика састоји се у великој диверзификацији облика, саставних делова, инструмената и метода, битних елемената и спореднијих састојака. Та разноврсност облика у нашем систему указује на његову отвореност. Затим хипердинамичност која се испољава много више у доношењу нормативних аката него кроз стварне правне односе. При томе се мора водити рачуна о врсти и домашају промена (временске, стварне и саме друштвене промене), из чега следи да се југословенски правни систем интензивно преображава формално и садржински у свим фазама свога развоја. Као последица наведеног низа карактеристика јавља се изванредна разуђеност и мноштеност правног система. „Његови састојци јављају се у свим оним појавама друштвеног живота у којима се правност испољава, у било ком степену и облику. Тај систем се значи поклапа са целокупном правном структуром, што је заиста широко подручје друштвених односа.“

Свој реферат — Место „Привредног права“ као празне гране у правном систему СФРЈ, др Владимир Јовановић започиње констатацијом да је Привредно право грана права о којој је у низу дискусија изречено много различитих мишљења и међу нашим и међу страним правним писцима. Као спорно се јавља име, предмет и садржина привредног права, као и њен однос са другим правним гранама.

Измене у нашем правном систему које су уследиле доношењем Устава од 1974. године довеле су до заговарања нових прерасподела правног система на гране и до предлога неких нових грана права — „Самоуправно право“ и „Право удруженог рада“. Реч је о новој концепцији распореда правне материје у научне гране, а не о покушају замене назива за предмет „Привредно право“.

Пошто наводи да је оспоравање „Привредног права“ као посебне гране права у нашем правном систему уследило у више наврата аутор не оспоравајући потребу и корисност стварања нових грана права истиче да не дели мишљење о сувишности Привредног права (Права организација удруженог рада) као посебне гране права, нити види целисходност у стварању једне свеобухватне гране права која би обухватила све правне аспекте самоуправљања и удруженог рада.

У свом даљем излагању др Јовановић излаже критеријуме на основу којих би требало вршити поделу правног система на гране. Један је предмет правног регулација (као основни елемент при подели права на гране), док је други метод регулација односа у некој области права

Проучавање Привредног права као посебне гране права оправдано је и по једном и по другом критеријуму што аутор потврђује навођењем низа разлога.

У заључку реферата се истиче да „постојање Привредног права не само да не негира, већ и олакшава увођење нових грана права као што су „Самоуправно право“ или „Право удруженог рада“, али не са тенденцијом једне свеобухватне гране која би обухватила све могуће односе који се појављују у удруженом раду, већ као гране права која би са макро аспекта односа у удруженом раду објединила и заокружила правну проблематику коју удружени рад намеће у разним сферама правног живота”.

Пошто су референти у нешто скраћеном обиму приказали своје радове припремљене за ово Саветовање, отпочела је дискусија кроз коју је дошао до изражаја читав низ различитих ставова и схватања актуелног проблема везаног за правни систем СФРЈ и захтева за његову евентуалну измену, проузроковану променама нашег друштва последњих година. Иако је покренут веома велики број питања, за мало њих се може констатовати да су кроз несумњиво занимљиву, живу и сигурно плодну дискусију добила и одговор. По неким питањима учесници у расправи су изнели најразличитија схватања о чијој се оправданости дискутовало, док су поједина само постављена добијајући већ тиме одређену тежину јер је сама потреба њиховог стављања на дневни ред захтевала образложење њиховог значаја.

Једно од основних питања које је разматрано на овом Саветовању било је везано за појам правног система, његову унутрашњу структуру, тј. поделу на области и гране. На ово питање покушало је да да одговор неколико учесника поводом чијих излагања је вођена веома занимљива дискусија. При том заузети ставови су веома различити. Од мишљења да је целокупно питање правног система технички а не научни, суштствени проблем (док је једино битна сама суштина права, шта је право уопште), до става да је питање правног система дубоко научно, онтолошко и методолошко питање.

Мада по овом питању није формиран јединствен став ипак је констатовано од стране већине учесника да систем права ма колико био техничко питање има знатне и битне одлике садржинског питања.

У расправи која се на Саветовању водила о подели правног система на гране права неколико учесника је покренуло питање важности промена до којих је дошло у нашим основним друштвеним односима последњих деценија и с тим у вези, да ли су те промене толико битне да условљавају и траже прерасподелу и реорганизацију елемената система права.

Иако је било изречених мишљења да трансформације кроз које је наше друштво прошло немају значај промена које неизоставно изазивају битније промене правног система, и да у нашем праву данас има истипа у мањој или већој мери самоуправних али и веома много етатизованих института, може се извести закључак да је већина учесника другачијег

мишљења. Не само у сфери друштвено-економских односа (у којој су можда успостављене трансформације најочигледније), већ и у односима друштвене наградње дошло је до суштинских, свеобухватних и крупних промена које се не могу занемаривати, а још мање негирати. Ново у нашим друштвеним односима постоји и не може се оспоравати, али је питање да ли то ново у нашем поретку пружа основ за нове критеријуме систематизације. Другим речима, да ли је дошло до другачијег предмета и метода.

Неки учесници Саветовања, присталице става да битно промењена друштвено-економска основа тражи своју специфичну правну наградњу, изнели су и предлоге нове систематизације правног система. О овим пројектима учесници у расправи су имали различито мишљење. Од става да се предлози нове систематизације одликују неплодним критеријумима јер су хетерогени и јер из њих не произилазе неке последице које су од значаја, па до мишљења да су запажања у њима изнешена занимљива и вредна расправе и размишљања.

За разлику од дискусије, вођене по питању појма правног система и његове структуре, током које су дискутантанти, у крајњој линији, изнели у мањој или већој мери блиске ставове, расправа о самоуправном праву показала је да се овај проблем у науци данас одликује веома малим степеном сагласности. Самоуправно право је, истина, једнодушно оквалификовано као појава проузрокована увођењем, применом и развијањем самоуправљања, али се сама његова суштина различито схвата.

У појединим излагањима самоуправно право третирано је као право нашег прелазног периода, које се јавља, расте и јача у оној мери у којој одумири држава, али да је на данашњем степену развоја оно још увек право у класичном схватању овог појма. Као чињеница која ово схватање потврђује изнето је да и у самоуправном праву има сукоба и супротности интереса, а очигледан пример је у односима који настају између радне организације и основне организације удруженог рада.

Друга група излагања указивала је на промењену бит самоуправног права. Наиме, самоуправно право се и даље назива првом, мада оно као нови друштвени и правни феномен, израз процеса одумирања права, више то није и не може бити у правом смислу речи. То не значи и нестајање потреба за друштвеним нормама којих ће бити и у комунистичком, друштву, само ће регулисање бити другачијег квалитета, јер је на том степену развитка друштвених односа потребна мера принуде много мања и промењеног квалитета.

На Саветовању је такође разматрана и потреба и могућност конституисања нове гране права у нашем правном систему — самоуправног права. И поред тога што се на основу прегледа и проучавања Устава из 1974. године, Закона о удруженом раду и других системских закона види изузетно велика улога самоуправног права (што у дискусији није ни било оспоравано) као закључак се намеће став да самоуправно право не може бити нова грана права по самој дефиницији и појму права (с обзиром да је подела на правне гране извршена према областима друштвених односа које се правом регулишу), јер самоуправно право улази

више или мање у све гране права. С тим у вези је већина дискутаната заузела став да је често помињана подела на самоуправно и државно право тешко прихватљива и да нема реалног оправдања. Прожимања државног и самоуправног права је свуда, те су везе између њих чврсте и сложене, што производи немогућност њиховог одвајања у две засебне области.

Ово Саветовање није имало за циљ да за сва ова многобројна питања донесе коначне закључке и успостави дефинитивна решења, већ да на основу различитих и аргументованих ставова и мишљења допринесе разјашњењу ове комплексне области и подстакне њено даље изучавање.

Р. Павловић и О. Егић

XVI РЕДОВНО ГОДИШЊЕ САВЕТОВАЊЕ САВЕЗА УДРУЖЕЊА ЗА КРИВИЧНО ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЈУ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Савез удружења за кривично право и криминологију Југославије организовао је XVI редовно годишње саветовање које је одржано на Бледу 26, 27. и 28. октобра 1978. год. Саветовање је обухватило три тематска подручја:

- I КРИМИНАЛНА ПОЛИТИКА У САМОУПРАВНОМ СОЦИЈАЛИСТИЧКОМ ДРУШТВУ
- II ПРОБЛЕМИ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА СА СТАНОВИШТА ПРАКСЕ
- III ПРОБЛЕМИ ОБРАЗОВАЊА КАДРОВА ЗА ПОТРЕБЕ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА

Саветовање је отворио председник Савеза удружења за кривично право и криминологију др Брачко Петрић, председник Врховног суда Војводине.

У оквиру првог тематског подручја главни реферат је подено др Љубо Бавцон, професор Правног факултета у Љубљани.

На почетку излагања проф. Бавцон је истакао да циљ Саветовања види, не у формулисању основних принципа криминалне политике социјалистичког самоуправног друштва, већ првенствено у разматрању како се ови принципи спроводе у пракси органа унутрашњих послова, јавног тужилаштва, судова, органа за извршавање кривичних санкција као и у опште политичкој и законодавној пракси. У анализи овога питања неопходно је нагласити сву сложеност реализовања основних принципа криминалне политике, што произилази и из чињенице да су поменути органи државне репресије, са једне стране, носиоци политичке власти, а са друге стране, гаранти поштовања човекових права и слобода, законитости, правне сигурности и демократије, истакао је др Љ. Бавцон. У вези са овим референт је нагласио да се заштита ових врхунских вредности може обезбедити само у условима када су они уопште прихваћене вредности датог друштвено-политичког система одакле се преносе на план криминалне политике. Такве могућности су у пуној мери присутне у нашем социјалистичком самоуправном систему у коме су, поред осталог, афирмисаче и две основне идеје, идеја о друштвено-економском и политичком положају радног човека као самоуправљача и идеја о друштвеном самоорганизовању, чиме се остварују услови за повлачење државе као посредника између човека и друштва у уређивању друштвених односа.

Истичући позитивне аспекте наше криминалне политике, проф. Бавцон се критички осврнуо на неке појаве етатистичког и бирократског карактера које се даљим развојем и афирмисањем прогресивних принципа наше криминалне политике морају превазићи. Као услов оства-

рења прогресивног, референт је подвукао, не заоштравање репресије и јачање државног апарата за спровођење репресије, већ даље кораке ка остварењу идеала о ослобађању човека кроз развој политичког система друштвеног самоуправљања. Систему самоуправљања морају бити страни државна репресија, насиље и застрашивање као методи у борби против криминалитета. Овај систем у пуној мери омогућава афирмисање идеје о друштвеној самозаштити, истакао је проф. Бавцон. Он је подвукао да идеја о друштвеној самозаштити живи у југословенској криминолошкој мисли већ дуго, и исправно указао да је та идеја „делила судбину“ идеје о развоју социјалистичког самоуправљања. У данашњим условима пуног замаха у развоју самоуправних односа ова идеја добија пун значај и актуелност. Референт даље наводи потребу бржег напредовања процеса претварања државног апарата у специјализоване јавне службе.

Говорећи о друштвеној самозаштити као антиподу државне репресије, др Љ. Бавцон је нагласио њен велики значај за криминалну политику. Када говори о препрекама остварењу идеје о друштвеној самозаштити он у први план ставља опасност од претеране институционализације и тиме потчињавања друштвене самозаштите органима државне репресије.

Посебан део излагања проф. Бавцон је посветио улози и значају органа правосуђа у спровођењу позитивних принципа криминалне политике. Он је нагласио потребу зависности ових органа од дугорочних развојних перспектива нашег социјалистичког самоуправног друштва и независности од свега што је тренутни интерес и израз дневно политичких и практицистичких директива произашлих из економских, политичких или других потешкоћа.

У току даљег излагања, а у вези питања о критеријумима и границама зоне кажњавања и криминалности као и питања декриминализације и депенализације, референт се критички осврнуо на поплаву прописа о прекршајима, привредним преступима па и кривичним делима.

Говорећи о политици кривичног гоњења, као сегменту криминалне политике, др Љ. Бавцон посебно подвлачи питање да ли органи кривичног гоњења виде своју функцију пре свега у заштити опште друштвених вредности или је бар толико значајна и њихова улога у заштити права и слобода нашег човека. У вези са тим он је подвукао речи друга Едварда Кардеља да су поједини наши органи понекад у заштити права и слобода човека превише пасивни, па чак и толерантни, када се ова права крше или оптерећују бирократизмом.

Посебан део излагања референт је посветио казненој политици, и истакао да је ова политика, глобално посматрано, адекватна и да се не могу прихватити приговори да је наша казнена политика неоправдано умерена.

Говорећи о политици извршења кривичних санкција проф. Бавцон је подвукао бројна отворена питања а као посебно значајно, указао на проблеме постепенадне помоћи бившим осуђеним лицима.

Др Жељко Хорватић, доцент Правног факултета Свеучилишта у Ријеци, у кореферату под називом „Појам криминалитета“ (криминолошки аспект) централно место даје проблему одређивања појма криминалитета у социјалистичком друштву, наглашавајући значај који се у томе погледу мора дати особеностима друштвено-економских односа који у нашем друштву почивају на самоуправном систему.

Посебан део излагања референт је посветио бројним чиниоцима који условљавају постојеће разлике у одређивању појма криминалитета уопште. Он је подвукао утицај који код овога питања имају различита идеолошка опредељења.

Наводећи да се под појмом криминалитета првенствено схватају она понашања која одговарају опису бића неког кривичног дела, др Хорватић подвлачи питање да ли је криминалитет само оно што је у кривичним законима, и наводи понашања која нису кривична дела али су по оцени законодавца такве друштвене опасности да се за њих предвиђају санкције које су готово идентичне кривичним санкцијама.

Поћи од политичких, културних, социјалних, идеолошких и других прилика у одређеном друштву, значи утврдити друштвене узроке криминалитета и сходно томе одредити правце криминалне политике, нагласио је референт и додао да одговарајуће место у томе припада и истраживању индивидуалних фактора криминалитета. Одређујући појам криминалитета у социјалистичком самоуправном друштву (са криминолошког аспекта) др Хорватић је приступио излагању његових појавних облика, структуре и динамике, као и узрока.

У даљем излагању он се критички осврнуо на ставове појединих криминолога у социјалистичким земљама у којима се оспорава теза да је криминалитет законита и нужна појава и у социјалистичком друштву. Референт је, сасвим исправно, подвукао да социјализам, а пре свега самоуправни, пружа огромне могућности за превазилажење онога што погодује појави криминалитета, али да и у таквом друштву постоји низ противуречности, застарелих и других негативних односа, који се тек даљим напорима могу превазићи, што је процес који захтева време.

„Друштвена самозаштита и криминална политика“ била је тема у којој се као референт представио проф. др Јанез Печар, са Института за криминологију из Љубљане.

На почетку излагања др Печар је истакао да се друштвена самозаштита често упоређује са криминалном политиком, и покушао да одреди њихов међусобни однос полазећи од сличности и разлика. Говорећи о сличностима референт је, између осталог, навео да и друштвена самозаштита и криминална политика не траже решење у казненом праву већ пре свега ван њега; и за једну и за другу класична репресивна криминална политика неефикасна је у борби са девијантношћу; обе су средство владајуће класе у борби са ексцесивношћу која угрожава друштвено-политичко уређење које девијантности и раба; обе се ослањају на ширу јавност, и сл.

Говорећи о разликама, истакао је да се, под одређеним углом, криминална политика схвата као наука или струка, док је друштвена

самозаштита пре свега идеологија, политика и пракса заштите од опасности и угрожавања; ако друштвена самозаштита садржи идеје о томе кошта треба да ради у друштвено-политичком смислу сузбијања негативних појава и процеса, онда криминална политика обухвата (пре свега у оквиру казненог права) стручна упутства и норме о томе како то треба чинити, и сл.

Полазећи од изнетих сличности и разлика, проф. Печар је поставио питање могућности да се у нашим условима криминална политика укључује у концепт друштвене самозаштите, и дао позитиван одговор. У закључку излагања о овоме питању референт је указао на резолуције X Конгреса СКЈ и подвукао део у коме се говори да се криминална политика у оквиру друштвене самозаштите подруштљава а друштвена самозаштита треба све више да постаје саставни део целокупног сплета друштвених односа.

Посебан део излагања проф. Печар је посветио ограничавању и смањивању репресије и истакао какву улогу у томе имају друштвена самозаштита и криминална политика. Код овога питања је посебно указао да је нарочито друштвена самозаштита усмерена на смањење државне репресије, што се остварује кроз процес подруштљавања безбедносних делатности. Остварење овога процеса, исправно је указао др Печар, у директној је вези са јачањем самоуправљања.

Посебно је интересантан био онај део излагања референта у коме је дао критички осврт на још увек неадекватну примену науке и истраживачких делатности у политици сузбијања девијантности.

Говорећи о томе да је физичка принуда све мање присутна, он је указао да то не гарантује аутоматски и хуманизацију односа према девијантима. Основна опасност је у томе да се физичко насиље замени психичким.

У закључку излагања проф. Печар је истакао да криминалну политику и друштвену самозаштиту не треба одвајати једну од друге, већ их треба усклађивати и развијати ради заједничких циљева који су јасни.

Др Јован Павлица, судија Врховног суда Србије своје излагање посветио је Систему кажњивих радњи.

У почетку излагања је навео да су кажњиве радње у нашем правном систему сврстане у четири групе — дисциплинске кривице, прекршаји, привредни преступи и кривична дела, а затим се критички оспрнуо на критеријуме који су база за груписање кажњивих радњи а који често не пружају довољно основа за сврставање противправних понашања у категорију којој припадају.

У даљем излагању др Ј. Павлица се задржао на свакој од категорија кажњивих радњи, изнео њихове основне поставке и указао на нека питања која се у вези са тим постављају.

Тако, на пример, говорећи о дисциплинским кривицама подвукао је да код регулisaња дисциплинске одговорности радника у удруженом раду радне заједнице и организације удруженог рада често различито поступају и да се у вези са тим намеће питање да ли принцип легали-

тета, који је и један од врхунских уставних принципа, важи и у погледу, дисциплинских кривица. У одговору на ово питање референт је указао на судску праксу која је ту сасвим одређена.

Посебан део излагања др Павлица је посветио проблематици разграничења дисциплинских кривица и других категорија кажњивих радњи и критички се осврнуо на неке појаве у пракси. Истовремено је као позитивне изнео примере како су тешкоће око разграничења превазиђене уношењем нових елемената, односно, допунама законских описа.

У излагању о прекршајима др Павлица је подвукао нека спорна питања и тешкоће у одређивању самога појма ове категорије кажњивих радњи. Говорећи о одговорности за прекршаје, референт је истакао као неприхватљив став да је сваки прекршај друштвено опасно понашање и указао на потребу разликовања друштвено штетног од друштвено опасног понашања, имајући у виду како се друштвена опасност схвата у кривичном праву. Као посебно значајно др Ј. Павлица је подвукао неприхватљиве ставове да се као заштитни објекат код прекршаја јављају само односи који нису од суштинског, виталног значаја за друштвено-политичке односе. У том смислу је указано на прекршајне одредбе у Закону о удруженом раду.

У закључку излагања о овој врсти кажњивих радњи изложио је које су тешкоће, а где није спорно питање разграничавања прекршаја од других кажњивих радњи.

Говорећи о привредним преступима др Павлица је истакао специфичности ове категорије кажњивих радњи, а затим указао на извесна питања код одређивања појма привредних преступа. Одређујући разлике између привредних преступа и осталих кажњивих радњи, референт се задржао на појединачној анализи општих и посебних елемената привредних преступа, и у вези са тим указао где су проблеми око разграничења а где то није актуелно.

Последњи део излагања др Ј. Павлица је посветио кривичним делима указујући на разлике и сличности са осталим кажњивим радњама.

На крају, сматрамо да треба подвући речи др Павлице да суштинска карактеристика која повезује све кажњиве радње у један систем представља јединство заштитног објекта, јер се свим кажњивим радњама нарушавају одређени друштвени односи, само у различитим облицима и са различитим интензитетом, а све санкције које се изричу имају заједнички циљ да допринесу очувању друштвених односа који су у интересу владајуће класе.

Иван Керн, заменик јавног тужиоца СР Хрватске, поднео је реферат на тему „Политика кривичног гоњења и јавно тужилаштво“.

Први део излагања референт је посветио питању постојања и стварања политике кривичног гоњења у нашем друштву. Пошто је указао да је наш оптужни систем у складу са принципима и правцем развоја нашег политичког система, изнео је мишљење да је најновија реформа кривичног законодавства донела пуно позитивног, али да у области кривичног гоњења остаје потреба за даљим озбиљним истраживањима и про-

менама које би се на томе заснивале. Питање коме у првом делу излагања референт даје централно место јесте, чиме је омеђено јавно тужилаштво у остваривању своје основне функције, где се налази и колики је простор у коме се ствара политика кривичног гоњења, којим путевима на њу делују различити друштвени интереси, какав је садржај, значај и домет тако створене политике у њеним реалним димензијама. У одговору на изнето, полазне основе су који све друштвени субјекти, поред јавног тужилаштва, учествују у стварању политике кривичног гоњења и какав је ефекат њиховог утицаја и — шта за политику кривичног гоњења значи свакодневно остваривање правних овлашћења датих јавном тужилаштву.

У вези са овим, он је централно место дао питању утицаја скупштина друштвено-политичких заједница на јавно тужилаштво, полазећи од уставних и законских одредби о јавном тужилаштву, и наводећи које су то области у којима се такав утицај огледа.

Пошто је изнео извесне опсаности које могу да произађу из утицаја скупштина на рад јавних тужилаштва, и подвукао да у четворогодишњем раздобљу (од последњих уставних реформи) у СР Хрватској није донет ни уочен ни један општи акт скупштине који је садржао норме о поступању јавног тужилаштва које су директно противне Уставу или законима, Иван Керн је истакао значај утицаја друштва, представљеног скупштином организованом на делегатском принципу, у борби против негативних појава.

Конципирање најадекватније политике кривичног гоњења претпоставља повезаност скупштина и јавних тужилаштва. Тај однос не сме да буде, нити га тако треба схватити, однос у коме је јавно тужилаштво „служавка” или свакодневни техничко-практички додатак у раду скупштинама, нагласио је И. Керн.

Посебан део излагања референт је посветио односу јавног тужилаштва и органа унутрашњих послова. Он је нагласио да тај однос не сме да буде заснован на формализму који би угрожавао ефикасност, али се мора водити рачуна да не дође до таквог повезивања које би доводило у питање аутономност овлашћења.

У закључку овога дела излагања референт је оценио као неприхватљиве ставове да јавно тужилаштво искључиво и потпуно независно остварује политику кривичног гоњења, те да је та независност, уз поштовање принципа легалитета у поступању, увек довољна гаранција квалитетног понашања у сузбијању криминалитета.

Посебан део излагања Иван Керн је посветио питању какав утицај реализација прваних овлашћења јавног тужиоца има на политику кривичног гоњења. Пошто је истакао нека питања која се у вези са овим постављају, нагласио је да креативно коришћење овлашћења која тужилаштво има значи добро функционисање у формалном кривичном поступку, од његовог почетка до правоснажне судске одлуке. Критички се осврнуо на извесне неуједначености које су присутне у раду јавних тужилаштва, о чему говоре поједини подаци.

Посебне делове излагања И. Керн је посветио питањима активности јавног тужилаштва у преткривичном поступку као и проблемима који су присутни у вези са питањем постојања основане сумње као претпоставке за покретање кривичног поступка.

На тему „Казнена политика судова у СФРЈ” референт је био др Драгољуб Атанацковић, професор Правног факултета у Београду.

Пошто је у уводном делу изнео неке ставове који казнену политику наших судова оцењују као благу, у даљем излагању се задржао на основним аргументима који се наводе како у прилог, тако и против благе казнене политике.

Посебан део референт је посветио оцени изнетих аргумената за и против благе казнене политике судова. Он истиче да се квалитет казнене политике не огледа у њеној благости, односно строгости, већ је суштина у томе да ли је казнена политика наших судова реална.

Када говори о слабостима казнене политике наших судова, др Атанацковић истиче стереотипан начин решавања савремених проблема борбе против криминалитета, недовољно коришћење широких могућности које су законима дате, зашта, као примере, наводи судску опомену и мере безбедности које се ретко изричу.

У закључку, референт наводи да се не може законодавцу пребацити да није у току са захтевима савремене криминалне политике, већ да судска пракса нема довољно слуха да прихвати нове могућности које јој савремена научна достигнућа нуде.

После ових критичких оцена, проф. Атанацковић је посебан део излагања посветио предлозима који би омогућили излаз из овакве ситуације. Између осталог, говорио је о патреби напуштања рутинског решавања кривичних предмета, о нерешеним кадровским и организационим проблемима у нашим пенитенсијарним установама, у недостатку стручњака-вештака одређених профила, незадовољавајућим образложењима судских одлука о казни и, у вези са тиме, дао критеријуме који, по његовом мишљењу, судовима могу да користе као оријентација приликом одмеравања казне.

Последњи референт првога дана Саветовања био је дипломирани социјални радник Марко Пејовић, Управник затвора у Новом Саду, са интересантном темом „Политика извршења кривичних санкција и политика постпеналне активности”.

Говорећи о принципима који су уткани у извршење кривичних санкција, референт је истакао да су они логичан израз криминалне политике и класне идеологије. Марко Пејовић је указао да је положај осуђених лица у нашој социјалистичкој заједници потпуно промењен у односу на стање у бившој Југославији. Није у питању само измена услова извршења казне лишења слободе, премда је и то од примарног значаја, већ је свакако најзначајнија промена у односу према преступнику као човеку, истакао је М. Пејовић. Пошто је истакао позитивна обележја нашег система извршења кривичних санкција, указао је на постојеће проблеме који су кочница успешнијем спровођењу, и већој ефикасности, политике извршења кривичних санкција.

У вези са тиме, посебно је истакао проблем великих „мамутских“, казнено-поправних установа, и тешкоће које одатле произилазе. То су, пре свега, тешкоће у организовању радне терапије, у уочавању индивидуалних манифестација осуђених лица и у опште њиховог понашања, што су полазне претпоставке за одређивање адекватног третмана осуђених лица.

Посебан део излагања референт је посветио тешкоћама у институционалном третману над повратницима, проблему стручног кадра за рад са повратницима, што су, такође значајна питања.

У наставку излагања М. Пејовић је говорио о сарадњи судова са установама за извршење казни, и указао на недовољно изграђену и институционализовану повезаност ових органа што, такође, ствара тешкоће. Није адекватна сарадња ни са структурама социјалне заштите и социјалног рада, што се нарочито испољава у тренутку када осуђени изађе на слободу. Политика постпенадне активности има пуно слабости од којих неке могу бити брже превазиђене, истакао је М. Пејовић и дао конкретне предлоге у том правцу. У вези са овим правилно је нагласио да је прихват бивших осуђених пресудан моменат и „крунска фаза“ у укупном процесу ресоцијализације личности осуђеног.

Посебно је било интересантно излагање у вези са напорима који се чине у казнено-поправним установама како би се осуђена лица припремила и оспособила за живот на слободи. Референт је подвукао позитивна искуства у својеврсним облицима самоуправног потврђивања и испољавања личне и колективне одговорности из домена живота и рада у овим установама, што је посебно значајно за наше услове живота и рада на самоуправним основама. Образовање осуђених лица и неки аспекти система погодности, такође су били предмет излагања Марка Пејовића.

Не само актуелност и значај тематике којој је посвећен први дан Саветовања, већ и излагања референата по појединим темама, била су повод веома плодних дискусија. Поред научних радника из бројних научних установа у Југославији, у дискусији су учествовали и стручњаци чија је делатност везана за рад правосудних органа. Како је преко десет учесника Саветовања учествовало у дискусији, издавајемо као посебно интересантна излагања др Петра Кобеа, професора Правног факултета у Љубљани, др Вука Гоце Гучетића, Савезног јавног тужиоца, др Звонимира Шепаровића, професора Правног факултета у Загребу, Шпира Вуковића, заменика јавног тужиоца СР Србије, Боривоја Никшића, судије Савезног суда и др Фрање Бачића, професора Правног факултета у Загребу.

Проф. П. Кобе је своју дискусију ограничио на питања кривично правне репресије и превенције, на политику кривичног гоњења и казнену политику, као делове криминалне политике.

Говорећи о политици кривичног гоњења, др П. Кобе је нагласио да јавно тужилаштво добро користи овлашћења која има по Уставу и законима, али, да више пажње треба посветити селективности код одлу-

чивања која ће се девијантна понашања гонити, а где нема места кривичном гоњењу.

У излагању о казненој политици, указао је на појаве утицаја разних органа на казнену политику судова. Посебно се осврнуо на критике које су упућиване судовима да је велики број условних према безусловним осудама, што је резултирало смањењем условних осуда. Професор Кобе је истакао да је прави критеријум број опозваних условних осуда а не формално посматрани однос броја условних према безусловним осудама.

Др В. Г. Гучетић, савезни јавни тужилац, тежиште излагања је ставио на питање политике кривичног гоњења као сегмента криминалне политике. Он је подвукао значају улогу и допринос јавног тужилаштва у ублаживању могућих раскорака између постојећих друштвених односа и правних норми које одговарају друштвеним односима какви су били у тренутку када је норма донета. Док несугласност не исправи законодавац, значајну регулативну улогу има јавно тужилаштво, подвукао је др Гучетић. Он је указао да уставни и правни прописи не само да омогућавају јавном тужилаштву да води одређену политику кривичног гоњења, већ је то и њихова дужност која произилази из њихове функције. Тужилаштво је лимитирано законом који спречава сваку самовољу и субјективизам. Лимитирано је и тиме како друштво у датом тренутку цени друштвену опасност појединих радњи, истакао је савезни јавни тужилац.

Посебно интересантно било је излагање др Гучетића о политици кривичног гоњења када је у питању политички криминалитет. Он је, полазећи од одређених категорија лица (они који су непријатељски расположени и користе сваку прилику да то испоље, они који су до тада били позитивни а негативно реаговање је последица неког њиховог личног незадовољства и лица без икаквог личног угледа, пијанци, пропалице и сл.) указао на критеријуме о којима треба водити рачуна приликом оцене да ли је у питању кривично дело или прекршај.

Код питања декриминализације појединих вербалних деликата, др Гучетић је нагласио да, када је у питању вербални атак на братство и јединство, постоји велики степен друштвене опасности и да у нашим условима још увек не може бити говора о декриминализацији ових деликата.

Др З. Шепаровић, професор Правног факултета у Загребу, своју дискусију је започео критиком самога назива криминална политика и предложио, као адекватнији, термин политика спречавања и сузбијања криминалитета. Полазећи од ставова изнетих у реферату проф. Љ. Бавцона да је криминална политика део целокупне политике нашег друштва, др Шепаровић је своје излагање базирао на питањима шта је објект политике спречавања и сузбијања криминалитета, и које су правне мере у борби против криминалитета. Проф. Шепаровић је нагласио потребу проучавања која су све подручја у којима се кривична дела врше, што је предуслов за уклањање једностраности и деловања само у једном делу криминалитета. Он је посебно нагласио да се превише делује у репресији

а да се превенција запоставља. Проф. Шепаровић је посебно указао да се питању ресоцијализације код нас још увек не поклања пажња у оном степену у коме то питање заслужује.

Шпиро Вуковић, заменик јавног тужиоца СР Србије, своје излагање је посветио улози судова у остваривању казнене политике. Он је подвукао да је законитост у изрицању кривичних санкција предуслов реалне казнене политике. Закон пружа широке могућности за индивидуализацију кривичних санкција, што никако не значи да судија може да спроводи неку своју, посебну индивидуализацију, истакао је Ш. Вуковић. Он се критички осврнуо на појаве у пракси да се код одмеравања казне изоставља, или само фрагментарно даје, оцена околности на које законодавац код одмеравања казне нарочито упућује. Такође је указао на недостатке појединих судских одлука из чијих се образложења не може видети да ли су се стекли услови за ублажавање казне. Најчешће се набрајају и сабирају околности без дубљег анализирања које би осветлиле конкретан случај, истакао је Ш. Вуковић.

Боривоје Никшић, судија Савезног суда, већи део свога излагања посветио је критичкој оцени извесних ставова изнетих у реферату проф. др Драгољуба Атанацковића „Казнена политика судова у СФРЈ“. Б. Никшић је изнео аргументе којима пориче закључке дате у реферату. Посебно је подвукао, да се из реферата не види који су подаци послужили проф. Атанацковићу приликом формирања критичких ставова о казненој политици судова у СФРЈ.

Др Фрањо Бачић, професор Правног факултета у Загребу, је у почетку излагања говорио о „багателим“ кривичним делима. Он је навео да код нас још увек не постоје задовољавајућа решења на плану ових деликата. Постојеће одредбе у закону не дају довољно простора за превазилажење свих проблема који се у вези са овим постављају, и указао на извесна решења у иностраним правима.

Др Ф. Бачић је истакао да наше кривично законодавство треба да се развија полазећи од јединства нашег друштвено-политичког система и Уставног поретка. Исто тако, оно се мора развијати и јачати на концепту слободног и одговорног човека и грађанина.

Посебан део излагања проф. Бачић је посветио превентивној сфери у борби против криминалитета. У вези са тиме указао је да је у закону томе посвећена довољна пажња, али да то није и случај са судском праксом.

II

Други дан саветовања био је посвећен проблемима кривичног поступка са становишта праксе.

На тему „Притвор у кривичном поступку“ референт је био др Бранко Петрић, председник Врховног суда Војводине.

У почетку излагања, др Б. Петрић је нагласио да лишење слободе-притварање, задира у једно од основних и неприкосновених уставних

права човека и грађанина, право на слободу. Полазећи од значаја овога права, сасвим је разумљив став Устава и закона који детаљно и прецизно регулишу услове и могућности одређивања притвора. Закон о кривичном поступку детаљно регулише основе одређивања притвора, рокове трајања, а као посебно важно, предвиђа да се притвор као мера обезбеђења присуства окривљеног у кривичном поступку, може применити само ако се блажом мером не може остварити иста сврха. Заштита права човека на слободу остварена је и тиме што је незаконито притварање предвиђено као кривично дело у КЗ СФРЈ.

Полазећи од разлога због којих се одређује притвор, референт је посебне делове излагања посветио проблематици притвора као мере обезбеђења присуства окривљенога, притвора као превентивне мере, притвора као мере принуде, а такође, задржао се и на мерама сличним притвору.

У веома исцрпном излагању референт је обрадио сва значајна питања притвора и посебно указао на извесне недоречености у Закону које се могу одразити на рад органа који Закон примењују.

Први део излагања др Б. Петрић је посветио притвору као мери обезбеђења присуства окривљеног, како у редовном поступку, скраћеном поступку, поступку према малолетницима, тако и у поступку екстрадиције.

Код излагања о притвору у редовном поступку, др Петрић је изложио значајна питања у вези са овлашћењима органа унутрашњих послова да одређују притвор. У закључку излагања по овоме питању, он је оценио да је пракса потврдила оправданост ове мере, и да органи унутрашњих послова користе своја овлашћења у границама закона.

У погледу притвора у току истраге, др Б. Петрић је подвукао да у пракси није довољно поштована интенција законодавца који је дао могућност да се не одреди притвор у случају из чл. 191 ст. 1, ако околности указују да се ради о случају у коме се применом одредби чл. 42 ст. 1 КЗ СФРЈ, може изрећи блажа казна. Референт се критички осврнуо на устаљену праксу да се и у овим случајевима одређује притвор, без испитивања могућности примене чл. 42 ст. 1 КЗ СФРЈ, и указао на начин превазилажења овога недостатка.

Др Б. Петрић је указао на потребу превазилажења субјективних слабости које утичу на рокове трајања притвора, и истакао да предмете код којих је окривљени у притвору треба решавати са нарочитом хитношћу.

Посебан део излагања референт је посветио обезбеђењу присуства оптуженог на главном претресу. Како је у ЗКП унето више новина чији је циљ да поступак учине ефикаснијим и да га убрзају, то притвор у овоме случају има посебну улогу. Тако чл. 300 ст. 2 ЗКП-а предвиђа да се према оптуженом који очигледно избегава да дође на главни претрес може одредити притвор. Референт се посебно осврнуо на недореченост закона у томе шта обухвата израз „очигледно избегава“, а и судска пракса није ту дала детаљнија и шира решења. Изузетак је ситуација када оптужени дође на главни претрес у алкохолисаном стању што се сматра

„очигледним избегавањем”, пошто није довољно само физичко присуство већ и способност да прати главни претрес.

Код излагања проблематике притвора након изрицања првостепене пресуде, референт је посебно указао на питање да ли се време проведено у притвору пре изрицања казне, која повлачи обавезан притвор, може обрачунати, па обавезност притвора ценити према остатку казне коју оптужени још треба да изржи. Др Б. Петрић је истакао да интенцији законодавца не одговара ово урачунавање притвора, и да је став судске праксе по овоме питању исправан.

Посебни делови излагања били су о притвору у другостепеном поступку и поступку пред судом трећег степена.

Говорећи о притвору у скраћеном поступку, референт се задржао на трајању притвора, основима одређивања притвора и говорио о сличностима и разликама.

Део излагања др Б. Петрића био је посвећен притвору у поступку према малолетницима. Поједине одредбе ЗКП-а које регулишу ову материју оценио је као штурне и недовољне и дао конкретне предлоге за отклањање тих недостатака.

Референт је говорио и о притвору у поступку екстрадиције и нагласио да одредбе ЗКП-а обезбеђују да се притвор одређује само када се не може блажим мерама обезбедити присуство странца пре доношења одлуке о издавању.

Други део излагања др Б. Петрић је посветио проблематици притвора као превентивне мере, и указао да се одређује због колузионе опасности, опасности од новог кривичног дела, опште превенције.

Трећи део излагања референт је посветио питањима притвора као мере принуде. Нагласио је да је примена притвора због одбијања издавања предмета и при неоснованом одбијању сведочења, стриктно ограничена, временски обрабена и предвиђена само када се новчаном казном не може остварити иста сврха.

Последњи део излагања био је посвећен мерама сличним притвору, за које је референт нагласио да фактички замењују притвор према малолетним и неурачуњљивим извршиоцима кривичних дела, али су блаже, искључују негативне последице које би притвор могао да остави на таква лица, и због тога више одговарају сврси.

Улога председника већа у новом кривичном поступку, била је тема у којој се као референт представио Обрад Цвијовић, председник Окружног суда у Београду.

Пошто је у уводном делу излагања указао који су то квалитети који су претпоставка за успешно обављање дужности судије уопште, а посебно председника већа, О. Цвијовић је нагласио да изменама и допунама ЗКП-а није битно промењен положај и улога председника већа, и подвукао које су то области у којима његова улога долази до пуног изражаја.

У томе смислу референт је посебне делове излагања посветио улози председника већа у припремама за главни претрес, току главног претреса,

изради судских одлука као и у другостепеном поступку, наглашавајући да су то фазе кривичног поступка у којима је његова активност најзначајнија. У вези са овим, О. Цвијовић се задржао на новинама у ЗКП-у

Референт је нарочито подвукао да је активност председника већа од непосредног значаја за ефикасност поступка и указао на новине у Закону којима је циљ убрзање кривичног поступка.

Обрад Цвијовић се посебно задржао на питањима која проистичу из могућности да и председник већа постави питање основаности и законитости оптужнице коју подиже оштећени као тужилац, на основу истраге која је спроведена по захтеву јавног тужиоца. Поред позитивних, изнете су и неке слабости ове могућности. Полазећи од тога да ће председник већа, по правилу, предлагати да веће испита основаност и законитост оптужнице само онда када је стекао убеђење да треба обуставити кривични поступак, референт је истакао да ће се слабости одредбе испољити у случају када веће заузме став да није основан захтев председника већа за обустављање кривичног поступка, и одлучи да се по поднетој оптужници одржи главни претрес. Поставља се питање изузећа председника већа од суђења на главном претресу. У вези са тим референт сматра да би било оправдано да се у овим случајевима председник већа изузме од даљег поступања по томе предмету.

Указујући на нову одредбу (чл. 281 ст. 1 ЗКП) којом су проширена права председника већа да оцењује које сведоке и вештаке треба позвати и саслушати на главном претресу, О. Цвијовић је истакао њен значај за убрзање и ефикасност кривичног поступка. Овакав значај има и одредба којом се обавезује председник већа да закаже главни претрес најкасније у року од два месеца од дана пријема оптужнице.

Пошто је подвукао значај који за законито и правилно вођење поступка има председник већа у руковођењу главним претресом, референт се задржао на најважнијим питањима тога руковођења.

Посебан део излагања О. Цвијовић је посветио улози председника већа у поступку доношења и израде пресуде. У вези са тиме, истакао је да је претпоставка успешне израде пресуде прописно спроведен поступак на главном претресу и истинито утврђивање одлучних чињеница. Без тога је немогуће сачинити задовољавајуће образложење пресуде. Посебно је интересантан онај део излагања у коме је референт указао на правила која би могла користити приликом писања образложења првостепене пресуде, не претендујући, како је то подвукао, да понуди рецепт.

Завршни део излагања О. Цвијовић је посветио овлашћењима и дужностима председника већа у другостепеном поступку.

За закључак излагања О. Цвијовића сматрамо да треба нагласити речи које је изрекао у уводу излагања, да од председника већа, пре свега у првостепеном поступку, у многоме зависи да ли ће бити остварено начело законитости прокламовано у чл. 181. Устава СФРЈ.

„Овлашћења органа унутрашњих послова при одређивању притвора по одредбама ЗКП-а”, била је тема излагања мр Дарка Лончаревића, заменика општинског јавног тужиоца у Загребу.

У уводном делу излагања референт је навео да су овлашћења органа унутрашњих послова при одређивању притвора претрпела више битних измена, и укратко их изложио.

Затим је указао на чл. 196 ЗКП-а према коме орган унутрашњих послова може у одређеним случајевима одредити притвор у трајању до три дана у предкривичној фази поступка а такође, може притвор до три дана одредити и у току истраге. Услови су: потреба да се утврди истовестност, провера алибија или је из других разлога потребно прикупити податке за вођење поступка, а постоји оправдана бојазан да ће то лице уништити трагове кривичног дела. Закон је регулисао и обавезу органа унутрашњих послова да о одређивању притвора обавести јавног тужиоца, односно истражног судију, а такође, предвиђена је и обавеза да се притворенику обезбеди стручна помоћ за израду жалбе. Пошто је указао на ове законске одредбе, мр Д. Лончаревић је своје излагање посветио неким актуелним питањима у вези са овим овлашћењима органа унутрашњих послова.

Једно од тих питања јесте и могућност да особа притворена по чл. 196 ЗКП-а узме браниоца. Референт је указао на различите ставове који су се по овом питању формирали.

Мр Д. Лончаревић се у даљем излагању критички осврнуо на извесне недоречености и контрадикторности у тексту Закона, за које је нагласио да су извор различитих тумачења и да их се, с тога, Закон мора у највећој мери клонити. Ту, пре свега, мисли на оне одредбе које се односе на могућност да органи унутрашњих послова одреде притвор и „из других разлога“ (пored разлога утврђивања идентитета и провера алибија).

Референт се критички осврнуо и на одредбу чл. 196 ст. 3 ЗКП-а која се односи на право притвореника да се жали на решење о притвору у року од 24 часа од када му је уручено решење. И у најбољим условима жалбени поступак може бити довршен по протеку рока од три дана, па се овима заштитна права притвореника чини неефикасном, истакао је мр Лончаревић.

У посебном делу излагања он је, полазећи од одређених статистичких података, приказао како се ове одредбе којима су дата овлашћења органима унутрашњих послова да одреди притвор, примењују на подручју Окружног и Општинског суда у Загребу. Подаци се односе на 1977. годину.

Референт се критички осврнуо на извесне формално-техничке и садржинске пропусте којих има у примени прописа од стране органа унутрашњих послова и које треба отклонити. И поред тога, мр Дарко Лончаревић је у закључку излагања истакао да органи унутрашњих послова у потпуности следе интенцију законодавца и користе своја овлашћења изузетно, у случајевима када друга решења нису могућа.

На тему „Положај адвокатуре у друштву“ референти су били Бранислав Тапушковић, председник Основне адвокатске коморе у Београду и др Јован Вукчевић, адвокат у Београду.

Први део излагања референти су посветили одредбама Устава и закона на основу којих је конституисан одговарајући положај адвокатуре у друштву.

Посебан део односио се на питање места и улоге адвоката у кривичном поступку. Изречено је доста критичких примедби на појаве обезвређивања и ометања браниоца у обављању његове улоге у поступку. Са друге стране, референти су указали и на негативне појаве присутне код самих бранилаца, што у одређеној мери доприноси таквом ставу према њима. Самоуправна уставна адвокатура као друштвена служба има пута и начина да пронађе средства за потпуно активирање браниоца у поступку, истакнуто је у излагању референата.

Адвокатура има својих унутрашњих слабости и проблема, многе може да превазиђе сопственим напорима, а за поједине је потребан већи степен разумевања друштва, нагласили су референти. Затим су указали на неке негативне појаве које отежавају положај и рад бранилаца и заложили се за њихово отклањање.

На крају излагања референти су истакли да је адвокатура сарадник Устава и закона, и да, као такв, мора да се бори за човека, за његово право, јер је човек највећа вредност нашег друштва.

Питања покренута од стране референата била су повод веома плодне дискусије другог дана Саветовања.

Лудвиг Видмар, судија Окружног суда у Цељу, подржао је предлог мр Д. Лончаревића да се прецизирају одредбе ЗКП-а које се односе на овлашћења органа унутрашњих послова код одређивања притвора. Тежиште његове дискусије било је на правима притворенога и неким дилемама у вези са тиме.

Маркићевић Аранђел, председник суда из Младеновца, говорио је о положају оштећенога у покретању кривичног поступка.

Владимир Ракочевећ, судија Окружног суда у Скопљу, своје излагање је посветио питању изнуђивања исказа од окривљенога и сведока у смислу ЗКП-а,

Хоџић Сеад, судија Општинског суда у Травнику, у дискусији је изнео нека питања притвора у скраћеном поступку.

Др Бранко Петрић, председник Врховног суда Војводине, говорио је о улози председника већа у кривичном поступку. Он је указао да је побијање пресуде због битне поврде закона, чиста грешка председника већа и, као што у привредним организацијама има шкарт робе, тако је оваква пресуда шкарт производ судије. Такође је указао и на значај улоге председника већа у кривичном поступку.

Професор П. Кобе је изнео да се слаже са критикама упућеним чл. 196 ЗКП-а, а такође, заложил се да се случајеви где је притвор продужен до крајње могуће границе, третирају као хитни. Говорећи о положају адвокатуре, др Кобе је подвукао да се слаже са ставовима референата да је адвокатура важан чинилац криминалне политике. Такође, слаже се и са тиме да су бројне тешкоће у њиховом раду. Међутим, не слаже се са оним деловима реферата где су неки појединачни случајеви

дигнути на степен општости. Такве генерализације су неприхватаљиве, било да се чине у позитивном или негативном смислу, нагласио је др Кобе.

Слободан Шошкић, адвокат из Београда, говорио је о положају браниоца у кривичном поступку. Сматра оправданим примедбе дате на реферат који је третирао ово питање. Посебан део излагања он је посветио кадровским проблемима који су присутни у адвокатури, и указао да и из овога проблема произилазе негативни односи према адвокатури.

Аркудински Павле, адвокат, такође је упутио критике референтима о положају адвокатури у друштву. Сматра недозвољеним да се из појединачних негативних појава изводе општи закључци. Непоштовање права окривљеног је изузетак, никако не појава, нагласио је П. Аркудински. Он је истакао да је сарадња на релацији суд—бранилац добра, негде боља, у неким срединама лошија, али је и на суду и на адвокатима да се залажу у правцу побољшања те сарадње.

Др Владимир Бајер, професор Правног факултета у Загребу говорио је о ефикасности судова у кривичном поступку и новим проблемима на подручју жалбе које је донео нови ЗКП.

Трећи дан Саветовања имао је пред собом задатак да укаже на најважније проблеме образовања кадрова за потребе кривичног поступка. У оквиру овога тематског подручја основни реферати су се односили на Питање образовања кадрова за кривично правосуђе на правним факултетима, образовање кадрова у систему друштвене самозаштите и на Проблеме допунског образовања правосудних кадрова на раду.

Први референт по овој изузетно актуелној и значајној тематици био је др Момчило Грубач, доцент Правног факултета у Новом Саду.

Др М. Грубач је као основна подвукао питања која знања, правна и ванправна, и у коме односу, правосудни кадар треба да стекне да би његово образовање одговарало захтевима позива којим се бави, и који су путеви за стицање таквог образовања. Он је указао на низ значајних момената који условљавају потребу за све ширим знањима из разних области, пре свега, правне логике, криминалистике, судске психологије итд. Оно што је референт посебно истакао јесте нова друштвена функција коју, поред класичне функције суђења, има суд. Она се састоји у праћењу и проучавању друштвених односа и појава од интереса за остваривање датих функција, и у давању скупштинама друштвено-политичких заједница и другим органима, предлога за спречавање друштвено опасних и штетних појава, у циљу јачања законитости, друштвене одговорности и социјалистичког морала. Ова сложена функција претпоставља посебна знања и оспособљеност правосудног кадра, нагласио је др Грубач.

Посебан део излагања, референт је посветио средствима путем којих је могуће остварити шире образовање кадрова у правосуђу. У првом реду, подвлачи да су у заблуди они који сматрају да се потпуна стручност стиче само студирањем на правним факултетима. У образовању правосудног кадра студирање је само прва, никако не једина и завршна фаза. Циљ универзитетске наставе је да створи критичан и

отворен ум који заснива свој суд на доказима, способан да мисли јасно и самостално и да сам стиче даља знања, а не да створи стручњака који потпуно познаје област за коју се припрема, истакао је др М. Грубач. Многобројна и разноврсна знања која су претпоставка успешног обављања правосудних функција, не стичу се у довољном обиму у току студија. Посебан проблем је различита стручна спрема која се у овој области стиче на разним факултетима у нашој земљи.

Полазећи од стања наставних програма на поједицим факултетима код нас, референт је истакао да се одређени напредак уочава, али да још увек образовање правника није у складу са потребама правосуђа. Затим је указао на извесне проблеме који се постављају када је реч о усмеравању, специјализацији, у току студија. Свакако да се путем специјализације не могу решити сви проблеми образовања правосудних кадрова, али се могу свести на мању меру, указао је др М. Грубач.

Питања наставних програма кривично-правних дисциплина и повезивање факултетске наставе са праксом нису решени на задовољавајући начин, истакао је референт и указао које су предности овога повезивања и где су тешкоће у реализацији.

У закључку излагања, др М. Грубач је истакао да се процес образовања правосудних кадрова никако не може закључити факултетским школовањем, већ су неопходне нове форме и садржине после студија.

За сагледавање проблема и изналажење правих путева у образовању кадрова за правосуђе, корисно ће послужити идеје које су у својим излагањима изнели доцент Јордан Спасески, директор центра за образовање кадрова за безбедност и друштвену самозаштиту „Елесе Поповски-Марко“ из Скопља, као и Владо Танце заменик републичког секретара за правосуђе и општу управу СР Словеније. Тема чијем су обрађивању веома исцрпно и аналитички приступили наведени референти, побудила је жив интерес и довела до садржајне и богате дискусије у којој су учествовали др Аленка Шелих, професор Правног факултета у Љубљани, мр Д. Модли, директор завода за криминалистичка вештачења СУП-а Загреб, проф. др В. Бајер и проф. др Љ. Бавцон.

После завршне речи др Бранка Петрића XVI Саветовање Савеза удружења за кривично право и криминологију Југославије, завршило је са радом.

Љиљана Дороњски

САВЕТОВАЊЕ О ОДГОВОРНОСТИ О ИНФОРМАТИВНОЈ ДЕЛАТНОСТИ

Правни факултет у Загребу — Центар за стручно усавршавање и сарадњу са удруженим радом, Правни факултет у Сплиту — Семинар за самоуправљање, у сарадњи са Секретаријатом за информације Извршног вијећа Сабора СР Хрватске, под покровитељством Републичке конференције ССРНХ, организовао је 19, 20. и 21. октобра 1978. године, у просторијама Дома ЈНА у Сплиту, Саветовање о одговорности у информативној делатности.

На Саветовању се окупило више од 200 учесника, међу којима више истакнутих правника, новинара и политичких радника из целе земље који су на пленарним седницама и у току рада појединих секција расправљали о темама: информисање у удруженом раду, правна одговорност у информативној делатности, друштвена функција информације (социолошко-политички аспект), одговорност новинара, међународна размена информација, и информатика. На Саветовању је поднето шездесетак реферата који ову проблематику третирају са врло различитих аспеката — правног, политичког, социолошког — и који су објављени у Зборнику Саветовања о одговорности у информативној делатности (Загреб 1978.), а очекује се и објављивање Зборника II који би обухватио накнадно поднете реферате и радове.

Тематика одговорности у информативној делатности и у вези информисања уопште, сигурно је једна од најактуелнијих тема када је реч о изградњи и развијању нашег самоуправног социјалистичког политичког система, посебно када се има у виду да само субјект који је благовремено и објективно информисан може слободно одлучивати о свим питањима која су му од интереса као појединцу, грађанину и радном човеку. Отуда свака расправа или озбиљнији разговор о информисању и одговорности свих фактора у овом процесу не може, а да у мањој или већој мери, не дотакне поједина питања о неким појавама, односима и кретањима нашег друштва. У том смислу је, мада се у полемикама и „оштријим“ дискусијама није оскудевало, Саветовање у Сплиту потврдило да је процес информисања битни и саставни део самоуправних друштвених токова и да се у овим процесима у великој мери рефлектују, не само позитивна кретања и трендови, већ и одређене недоследности и слабости нашег развојног динамизма.

Друштвена, политичка и идеолошка функција информисања изражена је, пре свега, у томе коме су одређене информације намењене и у којој мери је субјект у стварној могућности да њима делотворно располаже. Отуда се поред питања права на информисаност и на информисање, поставља и питање одговорности оних субјеката и фактора који се налазе у ситуацији да „контролишу“ изворе информација, било као радници у информативној делатности (новинари, извештачи), било као субјекти који располажу посебним овлашћењима у погледу селекције и презентирању информација.

У дискусијама и разговорима дотакнут је велики број разних питања. Тако, на пример, било је мишљења да проблеми у информисању настају, између осталог, и због тога што се ово значајно и сложено подручје није у довољној мери нормативно регулисало, па долази до појава субјективизма у почашању појединих учесника у информационом процесу (тако се, рецимо, пословна тајна протеже на врло широка подручја и служи као параван за скривање и манипулацију информацијама, а што би се могло избећи нормативним прецизирањем). Са друге стране, питања везана за информативну делатност су релативно касно постала предмет законског интересовања, па поједине републике нису регулисале ове односе посебним прописима.

Као питање од посебног значаја истакнуто је и питање „подруштвљавања“ средстава масовних комуникација и информисања, као процес чија пуна реализација тек предстоји, па је борба за подруштвљавање средстава информисања истовремено и борба против „приватизације“, односно, превеликог или одлучујућег утицаја појединаца или група у овом домену.

Кључно, истакнуто је да се процеси информисања треба све више да развијају као део самоуправног политичког система, као процеси који ће допринети даљем развијању самоуправних и демократских односа, а да истовремено не буду у „надређеној“ нити „подређеној“ позицији у нашем друштву, већ да објективном и критичком информацијом, и анализама у пуној мери преузму свој део задатака и одговорности у даљем развоју и изградњи нашег самоуправног социјалистичког друштва.

др Стеван Лилић

ПРИКАЗИ

Проф. др Миодраг Трајковић, ПОМОРСКО ПРАВО, Београд 1977, Службени лист СФРЈ, стр. 270.

Свака правна монографија уопћеног наслова у себи има увијек нешто и од теоретске расправе и од законског коментара и од школског уџбеника. То јест: чини се да нема правног дјела у којем нема нечега теоретског, практичног и поучног. Истина, једног састојка може бити више него другог и трећег, наиме у појединој књизи може тежиште бити више у поучи него у теорији или пак практичној анализи, али је готово немогуће наћи књигу која неби имала у себи у одређеној мјери та три елемента. Писци теоретизирају да би поучили, или поучавају да би теоретизирали или пак износе практичне примјере у облику теоретских засада и предавачких поука.

„Поморско право“ београдског професора Миодрага Трајковића које се нашло на књижарским полицама свега неколико мјесеци иза проглашења Закона о поморској и унутрашњој пловидби, а готово пола године прије његовог ступања на снагу (1. I 1978) замишљено је у првом реду као уџбеник. Та књига треба студентима олакшати приступ тој специфичној грани права о којој се много говори, а заправо мало зна. Јер иако стоји тврдња да је Југославија земља поморске оријентације, која као једна од ријетких у свијету има и своју Поморску енциклопедију, досада је управо на подручју систематске уџбеничке обраде постојала велика празнина (уз изузетак дјела проф. Цигоја на словеначком језичном подручју). Један од разлога за такву ситуацију ваља тражити у чињеници да је посао на доношењу Закона о поморској и унутрашњој пловидби трајао готово једну деценију.

Професор Трајковић, који је као члан комисија за кодификацију поморског и зракопловног права био непосредно укључен у законодавну активност на том подручју, спознао је као дугогодишњи наставник какве ће неприлике имати студенти и правници — почетници кад се сретну са законом од 1046 чланова. Зато је држећи се оне старе узречице, да двоструко даје тко брзо даје, изабрао најбитније поморске институте и изложио их на јасан и прегледан начин, изостављајући или оне који су од мање важности (тако нпр. прописе о лукама и пристаништима, о посади брода, о поморском агенту, о нуклеарном броду), као и оне институте који ће бити предметом посебног изучавања других грана права (Нпр. процесне прописе, одредбе о пловидбеном осигурању, о мјеродавном праву и казнене одредбе).

Премда је аутор дао књизи наслов „Поморско право” он мјестично у њој, слиједећи Закон, обрађује и институте унутрашње пловидбе. Такав приступ је врло користан, јер наводећи поједине међународне споразуме цитира и конвенције ријечног права, тако омогућује и студенту и практичару да пронађе извор потребних информација.

Но Трајковић у свом дјелу само на једном мјесту спомиње „право мора” (стр. 16) тврдећи да је то „засебна дисциплина или саставни део међународног јавног права”. Треба споменути да су у првобитном Нацрту закона о поморској и унутрашњој пловидби биле обухваћене одредбе Закона о обалном мору, вањском морском појасу и епиконтиненталном појасу Југославије (дословно преузете из Сл. листа 22/65) које се оснивају на четири Женевске конвенције о праву мора 1958. Како је, међутим, непосредно пред доношење нашег новог поморског закона у оквиру III Конференције УН о праву мора дошло до знатних одступања од начела Женевских конвенција (а чему је знатно придонијела и југословенска делегација заједно с другим несврстаним земљама) то је у законодавној комисији одлучено да се оставе на снази досадашњи интерни прописи о тој материји, али да се не уносе у нови Закон. Такође је постигнут споразум о томе да када начела будућег новог поретка на мору буду прихваћена у новом међународном документу, да се Новелом уврсте у нови Закон. Можда је аутор, који је и сам судјеловао у тим законодавним расправама требало у једној биљешци да упозори читаоце о разлозима зашто „право мора” није нашло мјеста у новом поморском праву. Будући да таквог објашњења нема, можемо закључити да се Трајковић приклања оном дијелу наше теорије које заступа дуалистичко стајалиште у тој материји.

Трајковића теоретичара и зналаца упоредног поморског права можда најбоље препознајемо у дијелу који говори о стварним правима на броду. Тако у одсјечцима о сусвојини и заједничкој својини на броду (дакле, материји која није ријешена савезним законом), даје рјешења која могу бити путоказ нашим републичким и покрајинским законима. Код стварних права на туђој ствари аутор се опредељује за уобичајене термине у међународном поморском праву — хипотека и привилегији, истичући да је наш законодавац водећи рачуна о специфичностима нашег друштвеног система прихватио нове појмове: уговорно и законско заложно право, али не наводећи разлога за то.

Југословенско поморско право има своју специфичну систематику уговора о искориштавању поморских бродова коју су наши теоретичари створили још 50-тих година, а на темељу које је израђен Закон о уговорима о искориштавању поморских бродова (Сл. л. 25/59), а који је готово у цијелости преузет у наш нови Закон. Према тој систематици постоји дводиоба на уговоре о поморском пловидбеном послу (уговоре о дјелу) и уговоре о закупу (тј. уговоре о упорабној погодби). Трајковић правилно оцјењује да је тежиште привредног искориштавања на уговорима о поморском пловидбеном послу тј. возарским и бродарским уговорима па их у књизи детаљно анализира. Управо та обрада заузима претежни дио књиге. Међутим, правна нарав уговора о закупу (*locatio navis*) таква

је да ју је често у пракси врло тешко разликовати од бродарског уговора на вријеме цијелим бродом. Наиме ако се даје у закуп брод без посаде редовито је ријеч о упорабној погодби, али ако је посада на броду поставља се питање да ли је и то закуп или пак уговор о дјелу. Једну од дањих потешкоћа разликовања представља употреба генеричног израза „Time charter” или само „чартер” за обе врсти уговора. Под тим називом крију се, с једне стране, бродарски уговор на вријеме, а, с друге стране, два облика уговора о закупу брода, од којих један предавиба предају закупцу само трупа и опреме брода без посада (тзв. „Bare Boat Charter”) а други предају брода заједно са заповједником и посадом (тзв. „Charter by Demise”). Међутим, смисао основне подјеле нашег Закона је у томе што се код закупа мијења одговорна особа тј. носилац пловидбеног потхвата — бродар, док код бродарског уговора то није случај. Схваћајући те потешкоће наш законодавац у чл. 670. поставља пресумпцију према којој се у дилеми сматра да је реч о бродарском уговору. Чини се да се Трајковић теоретичар не слаже у бити с том систематиком, придружујући се оном дијелу наше теорије која ју сматра одвише артифицијелном, па уговору о закупу посвећује у својој књизи свега десетак редака (на стр. 50). Ипак смо мишљења да је том уговору ваљало посветити нешто више простора, како би се ученицима указало на разлике између различитих уговора који се јављају под истим називом — чартер.

Поморско право је једина грана саобраћајног права (уз изузетак одредаба зрачног права, али само за штете трећима на земљи), која познаје двије врсти ограничења одговорности: 1) уговорно ограничење (по јединици терета или по путнику), 2) глобално ограничење одговорности везано за тонажу брода. Трајковић теоретичар је код излагања ових института потиснуо Трајковића педагога, јер обрађујући их паралелно (ст. 132 и стр. 159) он претпоставља познавање основних разлика између те двије врсте одговорности. Наиме, глобално ограничење одговорности јест додуше „факултативног карактера”, али се оно примењује само код изванредно великих штета (најчешће у случају поморских катастрофа) када се бродар оснивањем Фонда ограничене одговорности штити од извршења на својој осталој копненој или поморској имовини. Требало је ипак управо из разлога поучавања размотрити те институте одвојено.

Код одговорности за штете од загађивања које узрокује брод излијевањем или избацивањем твари опасних и штетних за околицу (чл. 838) Трајковић је очито радио према ранијем Нацрту закона, а не према коначном тексту, јер је та одговорност фактично раније била „субјективна с претпоставком кривике”, но у коначном тексту се сада оснива на темељу објективне одговорности, дакле, одговорности без кривње. Тај пропуст, који је разумљив с обзиром на хитност писања књиге, сигурно ће аутор у каснијим издањима поправити.

Држећи се познате тезе да је повијест учитељица живота, Трајковић је поједина поглавља своје књиге попратио приказом повијесног развоја појединих института. Но таквом методом су неки институти добили више (нпр. спасавање, заједничка хаварија), а неки мање (нпр.

пријевозни уговори) повијесне надградње. Будући да се наши стари извори поморског права, које углавном налазимо сабране у статутима наших приморских градова, ослањају мање или више на тада постојеће збирке прописа медитеранског поморског простора, сматрамо да би било практичније у уводном поглављу приказати сумарно повијесни развитак нашег поморског права избјегавајући тиме нужна понављања која настају ако сваком поједином институту дадемо засебни повијесни приказ.

Трајковић се у својој најновијој књизи „Поморско право“ поновно представља као нама већ познати писац: читак, јасан и једноставан. Он читаоцу, био он почетник у струци или опробани стручњак, даје у низу прецизних биљежака, у исцрпном регистру појмова и у досад можда најобухватнијој библиографији поморског права у нас, полазну тачку изучавања те специфичне гране саобраћајног права. И зато није чудо да се наш нестор поморског права академик Брајковић нашао понуканим да „с особитом радошћу“ напише предговор тој књизи у којем међу осталим каже да су „нашем друштву потребни кадрови оспособљени да даље отварају путеве поморске оријентације наше земље, у чему ова књига даје велик подстрек и допринос“.

др Велимир Филиповић

В. Вукасовић: РАЗВОЈ НАУКЕ И ТЕХНОЛОГИЈЕ И МЕЂУНАРОДНО ПРАВО, Београд 1978, 278 стр.

Пре извесног времена, у излозима стручне правне литературе појавила се књига о основним карактеристикама утицаја научно-технолошког развоја на међународно право у издању Института за међународну политику и привреду у Београду, у коме, у својству научног сарадника, ради писац монографије др Вид Вукасовић.

Монографија др Вукасовића представља научни и стручни допринос у не тако обимној литератури међународног права и међународних односа из ове области. Дело је резултат дугогодишњег стрпљивог истраживања у различитим областима међународног права у којима је развита наука и технологије највише задирао и остављао трага. У помешитој монографији уопштена су врло успешно постојећа достигнућа и схватања у доктрини у свету и у нас у садашњем тренутку, а својим смелим а и документованим оценама и закључцима др Вукасовић се приказује јавности као озбиљан научни радник. Немајући пред собом туђе шеме и концепције за писање радова ове врсте, писац је истовремено и оригиналан у постављању проблема што само повећава вредност монографије.

Материја је садржана у седам глава: увод; утицај научно-технолошког развоја на међународне односе; међународно право и научно-технолошки развој; утицај револуционарних научно-технолошких продора на развој међународног права; човекова средина; права човека и научно-технолошки развој и закључак (укључујући списак одабране литературе, кратак садржај на енглеском и руском језику и скраћенице).

Писац одмах на почетку бележи да је регулисање односа у које државе и други субјекти међународног права ступају у вези са научним и технолошким развојем постало данас један од најзначајнијих области међународног права. Целокупан овај процес доводи научно-технолошки развој и међународно право у повратну спрегу, при чему, с једне стране, промене које у међународним односима настају захваљујући научно-технолошком развоју захтевају одговарајуће међународноправно регулисање утичући тако на даљи развој међународног права, док, с друге стране, и међународно право делује као корективни механизам, усмеравајући даљи развој науке и технологије онако како то диктирају интереси међународне заједнице. Досадашњи развој међународног права је, наиме, показао да сваки нови продор у великој мери посредно одређује како садржај, тако и облик међународноправних инструмената које државе и други субјекти употребљавају у настојању да регулишу односе до којих је он довео. Са своје стране додајемо, да ово усмеравање даљег развоја науке и технологије онако како то диктирају „интереси међународне заједнице“, често је многоструко зависно од многобројних ванправних чинилаца (политичких, економских, ујњих и др.), па треба дати и праву меру о ограниченом дејству међународног права на тај развој.

Раније претежно политички односи између држава допуњени су односима у многим другим областима, што је захтевало прилагођавање

Др Ристо Поплазаров, САНСТЕФАНСКАТА ФИКЦИЈА И ПОСЕБНОСТА НА МАКЕДОНИЈА, Скопје, 1978. године.

Током прошле године, у којој се навршило сто година од потписивања прелиминарног уговора о миру у Санстефану и одржавања Берлинског конгреса, изашло је из штампе неколико радова чији аутори са различитих аспеката објашњавају ове, за историју наших народа значајне догађаје. Један од таквих радова јесте и прилог Ристе Поплазарова, невелик по обиму, али врло значајан, због тематике коју обрађује и обиља материјала којима се аутор користио.

Поплазаров полази од тврдње да је у прошлом веку, пре догађаја везаних за Санстефански уговор и Берлински конгрес, у политици великих сила Македонија третирана као посебна земља, са посебним етничким обележјима и јасно израженим посебним интересима. Одредбе Санстефанског уговора о миру противрече овој тврдњи, али истовремено, и одредбама неколико билатералних и мултилатералних уговора које је Русија закључила са неком од европских држава у периоду пре Санстефана и Берлинског конгреса. У овим уговорима предвиђа се стварање аутономне Македоније.

Да би што прегледније презентирао податке којима поткрепује своју полазну тезу, аутор је поделио рад на четири поглавља:

- I Уводне белешке,
- II замисли и предлози великих сила о аутономији Македоније,
- III Акције и идеје македонских политичара за посебност Македоније,
- IV Осуда великобугарске политике према Македонији од стране руководиоца бугарског радничког и комунистичког покрета.

У првом поглављу Поплазаров врши анализу положаја и улоге Отоманске империје у Европи у другој половини XIX века и констатује да је она у највећој мери овисна од политике Енглеске и Француске. На другој страни, потписивањем Париског уговора о миру (30. III 1856). Русија је изолована, а њене позиције на Балкану озбиљно уздрмане. Из тих разлога она се јавља као организатор и помагач антитурских и ослободилачких покрета балканских народа.

Западноевропоке земље су, међутим, полазећи од својих жеља за продирањем на исток, сматрале неопходним очување Турске империје, па је хришћанско становништво у европској Турској у „...Русији гледало свога ослободиоца“. Руска политика гледала је у њима, пак, савезнике који могу корисно да послуже остваривању руских интереса на Балкану.

У другом поглављу аутор врши анализу одредаба Санстефанског уговора о миру који је „...најчешће злоупотребљаван од бугарске историографије“ (стр. 15.). Санстефански уговор је по мишљењу аутора, не само неправедан у погледу територијалних уступака Бугарској, него и

противречан једном броју уговора које је Русија закључила са другим великим силама пре и после закључивања уговора у Санстефану. У прилог ове тврдње аутор наводи одредбе следећих уговора:

1. У члану 7. Мировног уговора потписаног у Паризу 30. III 1856. г. између Француске, Аустрије, Енглеске, Пруске, Сардиније и Турске стоји да ће се сачувати „...независност и територијални интегритет Турске...”

2. Рајхштатским договором између Русије и Аустро-Угарске 26. VI — 8. VII 1876. г.) прецизирано је да се потписнице обавезују „...да не укажу помоћ да се образује велика словенска држава на Балкану”...

3. Гроф Игњатиев је 31. августа 1876. године презентирао цару Александру II програм за решавање питања на Балкану, којим се предвиђа стварање аутономне Бугарске, али у чији састав не би ушле Македонија и Тракија.

4. На Цариградској конференцији одржаној у децембру 1876. и јануару 1877. године прихваћено је мишљење о целисходности формирања три аутономне области у европској Турској, где би у Западном вилајету већину чинило македонско становништво.

5. Русија и Аустро-Угарска закључиле су у времену од 3. — 15. јануара 1877. године у Будимпешти тајну конвенцију о усаглашавању својих територијалних аспирација према европској Турској. У члану 3. Дописне конвенције каже се: „...У случају територијалних измена или распада Отоманске империје, искључује се стварање велике уједињене словенске или друге државе, напротив, Бугарска, Албанија и остала Румелија (тј. Македонија) могле би постати независне државе.”

Када је, априла 1877. године започео рат Русије против Турске територија Македоније била је изван ратних операција. „На тај начин, сматра аутор, Русија је овим ратом фактички одредила македонско-бугарску географску и етничку границу и третирали Македонију као посебну земљу. Тај третман само кратко је прекршио творац Санстефанског уговора — гроф Игњатиев” (стр. 22.).

Значајно је да државни канцелар Горчаков у инструкцијама грофу Игњатиеву везаним за Санстефански уговор, гледа на исти као на „прелиминарни протокол”, а никакo као на нормалан и завршен договор. Поред тога Македонија, од стране руских политичара тога доба није укључивана у границе Бугарске. Санстефанска Бугарска којој је припојен највећи део Македоније остала је „...само на хартији, а у дело није спроведена” (ст. 24.). Негативне реакције на Санстефански уговор о миру јавиле су се не само на Западу него и у самој Русији (Горчаков, Шувалов и др.).

Димитар Благоев, вођ бугарског радничког покрета, гледао је на Санстефански уговор као на „...саставни део експанзионистичке политике царске Русије на Балкану, која је, поред осталог, настојала да држи Бугарску под својим утицајем.” „Велика Бугарска” постала је доцније национални идеал бугарских политичара, иако је гроф Игњатиев

једном приликом јасно рекао: „Ја сам створио Велику Бугарску ради руских интереса на Истоку“.

Марта 1878. године у разговорима са представницима аустријске владе гроф Игњатиев је у „Мемоару“ написао: „Окрузи који остану изван тога разграничења добиће под именом „Македонија“ административну аутономију независну од бугарског кнежевства, Солун ће бити укључен у ту нову провинцију.“

Француска дипломатија такође је желела да обезбеди пуну аутономију за Епир, Тесалију и Македонију, сличну аутономији каква је предвиђена за Бугарску.

Али, међусобни страх великих сила, истиче аутор, „...био је један од основних узрока што Македонија није добила аутономно државно уређење и што је остала под Турцима“ (стр. 31.).

Након упознавања са одредбама Санстефанског уговора најоштрије реаговање испојио је енглески министар иностраних послова, Роберт Солзбери. „Санстефански трактат ствара нову Бугарску, која ће представљати, под руководством Русије, једну моћну словенску државу која ће имати главна пристаништа на Црном и Егејском мору и која ће дати Московској империји доминантан утицај на политичке и трговинске односе на та два мора“ (стр. 32).

У времену од потписивања Санстефанског уговора до одржавања Берлинског конгреса, 30. маја 1878. г. потписан је у Лондону меморандум између Русије и Енглеске којим се Русија одриче пројекције Велике Бугарске. Поред осталог, овим меморандумом се из територије Бугарске искључују све македонске области.

Берлински конгрес донео је одлуке којима је Македонија територијално и етнички разграничена као посебна земља у оквиру европске Турске. Чланом 23. предвиђа се делимична аутономија за Македонију. Заједно са тзв. Критским уставом из 1868. године то све представља „...прилог изградњи македонске посебности...“ (стр. 41.).

У трећем поглављу аутор је приказао неке од акција македонског народа усмерених на добијање државне самосталности. Међутим, после Берлинског конгреса јавило се неколико различитих схватања о томе како треба да се изгради унутрашње уређење Македоније. Већ у то време у Софији постепено почиње да се спроводи једна антимакедонска политика бугарске буржоазије усмерена против револуционарног буђења македонског народа. Посебан значај за формирање македонске националне свести имао је Кресненско-Разлошки устанак који су помагали свим средствима и Македонци из иностранства. Ипак, овај устанак није донео оно што се од њега очекивало, а то је — аутономија Македоније.

У Македонији ни одлуке Берлинског конгреса нису са задовољством примљене, јер је „...свим балканским земљама дао некакву правду, а Македонију је оставио обесправљену.“

У завршном делу, Поплазаров наводи ставове о Санстефанским претензијама, неких од најистакнутијих вођа бугарског револуционарног

покрета. Христо Кабакчиев пише: „Колико се више развијао капитализам, толико већу надмоћ добијала су експанзивна стремљења буржоазије, и утолико више се разгоревао њен „патриотски“ огањ за Македонију.“ Георги Димитров посебно замера представницима бугарске буржоазије и њеној спољној политици што су служиле „германском империјализму.“ Своју експанзионистичку политику према Македонији бугарска буржоазија спроводила је свим средствима, а посебно преко цркве и училишта у Македонији. Све акције биле су усмерене стварању услова за једну „...експанзионистичку политику која је имала за циљ да прикључи Македонију — Бугарској“ (стр. 66.).

Димитар Благоев писао је у „Искри“: „Македонија је богата земља, способна за културни развој. Њено ослобођење би је подстакло у том правцу. Осим тога, разрешавање македонског питања у смислу давања пуне аутономије Македонији, успокојиле би и друге мале суседне државе и дало им могућност да се мирно развијају.“ (Д. Благоев, Сочинениа, VII, 582).

Осуђујући у више наврата великобугарске аспирације које своју основу и оправдање траже и налазе у одредбама Санстефанског уговора, Георги Димитров је писао у чему се састојао великобугарски шовинизам бугарске монархистичке буржоазије? Он се састојао, прво, у њеном стремљењу да буде хегемон на Балкану и друго у њеном стремљењу да насилно присаједини Македонију Бугарској држави“ (стр. 71.).

Полазећи од истинитих историјских података које не подвргава никаквим покушајима „фризирања“, Поплазаров на уверљив начин оповргава тврдње на којима су се темељила ранија, па и савремена мишљења, присутна у разним круговима у Бугарској, којима се негира постојање македонске нације, њеног језика, културе и др. Вредности овога рада нису само историјско-фактографске, него и шире, друштвене и политичке. Због свега тога његово објављивање треба поздравити и изразити наду да ће бити више оваквих радова у којима се на аргументован и истинит начин обрађују догађаји од значаја за историју наших народа.

др Милан Скакун

Проф. др Богдан Лоза, ОБЛИГАЦИОНО ПРАВО — Општи дио, Сарајево 1978.

У издању „Дома штампе” у Зеници, септембра 1978. године, јавности је представљен уџбеник „Облигационо право — Општи дио”, чији је аутор редовни професор Правног факултета у Сарајеву др Богдан Лоза.

За сваку универзитетску средичу догађај од несумњивог значаја јесте појава новог уџбеника. Ако се он при томе јавља у научној области која оскудјева уџбеничком литературом и у оквиру које је, на сарајевском Универзитету, посљедњи уџбеник издат почетком шездесетих година (др С. Јакшић, Облигационо право, Сарајево 1962.), онда има више разлога да се тај моменат истакне.

Ово стоји тим прије, ако се овај стваралачки напор посматра кроз призму реформе научно-наставног рада на босанско-херцеговачким универзитетима, којој је један од значајних циљева обезбјеђивање садржајне и актуелне уџбеничке литературе. Такође од битног значаја је и чињеница да је недавно — 1. октобра 1978. — ступио на снагу Закон о облигационим односима (убудуће и: ЗОО), са чијим одређењима је аутор ускладио свој рад.

У том контексту треба схватити и овај покушај да се кроз приказ основних садржаја наведеног уџбеника проф. Б. Лозе, укаже на друштвени значај овог дјела и потакне на критички дијалог о његовим основним одређењима.

I

1. Први дио књиге третира питања везана уз појам и предмет облигационог права, формалне изворе, начела и систем облигационог права.

Указујући на чињеницу да је облигационо право „управо онај дио грађанског права који се на првом мјесту бави размјеном добара и вршењем услуга” оствареним слободном предузимљивошћу субјеката, аутор подвлачи изузетан значај друштвених односа који се правно уређују у оквиру облигационог права. У овим разматрањима, пак, присутан је напор да се третирано питање посматра из аспекта социјалистичких самоуправних друштвено-економских односа.

Претходно констатирајући традиционално појмовно одређење облигационог права у објективном и субјективном смислу, аутор у засебном одељку третира то питање у контексту самоуправних друштвено-економских односа. Стављајући под знак питања досадашњу структуру тзв. грађанскоправне гране јединственог југословенског правног система, проф. Лоза аргументира у прилог ставу да облигационо право у нас представља „саставни дио права удруженог рада, јер је са њим најуже повезано”. Код тога истиче да југословенско облигационо право обухвата „не само норме којима се регулишу правни послови на јединственом југословенском тржишту, него и норме које доносе републике и покрајине, у оквиру своје надлежности, а којима се регулишу одређени облигациони односи”.

У области формалних извора облигационог права аутор наглашава да се као такви, уз традиционалне изворе, међу којима се на првом мјесту истиче Закон о облигационим односима, треба да схвате и самоуправни општи акти организација удруженог рада, а особито самоуправни споразуми о удруживању друштвених средстава, као посебни и посебни формални извори облигационог права.

Особиту пажњу аутор посвећује начелима Облигационог права, разрађујући их кроз приказ темељних начела Закона о облигационим односима. Уз, могуће је то рећи, већ „класична“ начела, посебно се анализирају начело јединства облигационог права, сарадње субјеката облигационог односа и начело правичности, као својеврсни новуми у нашем облигационом праву.

Из разматрања ових начела аутор изводи закључак да наш ЗОО својом садржином представља битну новину у односу да постојеће буржоаске грађанске кодификације и оне у социјалистичким земљама. Тим поводом је и констатирано да се ради о закону који „на принципима устава Устава СФРЈ и Закона о удруженом раду установљава таква правна правила за регулисање међусобних односа организација удруженог рада и других учесника на јединственом југословенском тржишту, које почива на јединственим друштвено-економским односима, слободном кретању и удруживању рада и средстава, слободној размјени робе, услуга научних и техничких и технолошких достигнућа и стручних искустава и слободног организовања и удруживања организација удруженог рада”.

Завршни одјељак I дијела аутор је посветио систему облигационог права, при чему је у уџбенику дати систем „провјерио” анализом у теорији постојећих схватања и става Закона о облигационим односима. Резултат тога је и научно и педагошки најприкладнији систем третирања материје облигационог права: Општи дио, чији су основни сегменти општа теорија облигација и правила за облигационе односе настале из посебних извора (уговор, проузроковање штете, незвано вршење туђег посла, неосновано обogaћење, једнострано облигациони послови) и тзв. Посебни дио, који већ традиционално обухвата правила регулисања одређеног броја уговора, који су, обзиром на значај и учесталост, добили назив именовани уговори.

2. Поступајући досљедно управо поменутом ставу, аутор други дио уџбеника посвећује општој теорији облигација (учење о облигацији).

Сложену материју општег осврта на облигациони однос аутор је обрадио кроз анализу теоријских и позитивно-правних аспеката сљедећих питања: појам, карактеристике и елементи облигације, извори и дејства облигације, множина субјеката у облигацији, измјена субјеката и садржаја облигације и, коначно, престанак облигације.

Свако од наведених питања обрађено је у обиму који је примјерен циљу овог рада, при чему су одређена питања, с обзиром на своју сложеност, шире обрађивана и посматрана са упоредноправног аспекта.

Крај овог дијела посвећен је застари потраживања проистеклих из облигационог односа, при чему су посебно обрађена питања појма и дејства застаре, њеног спречавања и прекидања, те застарни рокови.

3. Други дио уџбеника проф. Лоза посветио је разради једног од најчешћих извора облигације — уговору.

Уз одређивање појма уговора и указивања на његов значај као извора облигације у нас, аутор је овај правни институт обрадио кроз анализу основних начела уговорног права, услова за настанак ваљаног уговора, начина његовог закључивања, његовог основног дејства, да би након разраде начина престанка уговора посебну пажњу посветио средствима појачања уговора.

Пошто би прелазило оквире овог приказа да се подробније укаже на сва питања третирана у овом контексту, овдје бисмо истакли само нека. Прије свега, својом обухватношћу и дубином посебну вриједност представљају партије у којима је анализирана одговорност преносиоца за физичке и правне недостатке на предатој ствари или пренијетом праву прибавиоцу, те проблематика утицаја измјењених околности на извршење уговором преузетих обавеза (клаузула *rebus sic stantibus*). Ово стоји тим прије, што на овом плану 300 доноси много новoga.

Посебну пажњу завређује и ауторов осврт на одредбе Закона о облигационим односима о односу уговора према самоуправном споразуму.

Завршни дио разматрања облигационог уговора посвећен је обради средстава његовог појачања, при чему је посебна пажња посвећена јемству и уговорној казни, као лично-правним, и капари као стварно-правном средству појачања извршења уговора.

4. Проблему облигационих односа насталих из основа проузроковања штете другоме противправном радњом проф. Лоза је посветио сразмјерно највише простора. Овакав став аутора може се подржати из више разлога, но основни је, ипак, чињеница да се овај извор облигације, нажалост, све више појављује у свакодневном животу. Уз остало то је посљедица, као што аутор истиче техничког прогреса и с тим везане употребе опасних средстава не само при раду већ и при одвијању свакодневних животних активности. Све је већи број штета што их из разних разлога трпимо било на имовини било на особним добрима и досљедно томе све је већи број облигационих односа насталих тим поводом.

Аналізу овог извора облигације проф. Лоза врши разматрањем услова настанка грађанскоправне одговорности, њених основа, те питања могућности уговорног искључења деликтне одговорности, да би након разраде појединих случајева проузроковања штете и посебних случајева одговорности, овај дио закључио излажући теорију накнаде штете и неких аспеката осигурања од одговорности за случај проузроковања штете.

Свестрана анализа сваког релевантног питања карактеристика је начина на који је обрађен и овај извор облигације. Посебна вриједност је, ипак, анализа основа обвезивања на накнаду штете и у том контексту питања правичности као основа обвезивања на накнаду штете. Исто вриједи и за изузетно обухватну анализу појединих случајева проузроковања штете другоме противправном радњом.

Питање тзв. посебних случајева одговорности за насталу штету аутор је издвојио и обрадио у посебном одјелу, гдје се говори шире о одговорности произвођача ствари са недостатком, одговорности друштвено-политичке заједнице за штету насталу усљед терористичких аката, јавних демонстрација или манифестација, одговорности због ускраћивања неопходне помоћи, одбијања закључења уговора, те одговорности организатора јавних приредби и одговорности за неизвршење послова од општег интереса.

5. Посљедњи, четврти, дио свог уџбеника проф. Лоза посветио је обради једностранних облигационих послова, неоснованом обогаћењу и незваном вршењу туђег посла, као засебним изворима облигације.

У оквиру једностранних облигационих послова детаљно је обрађен институт јавног обећања награде, кроз анализу појма и услова настанка облигационог односа из овог извора, његовог дејства и престанка овако настале облигације. Посебно је обрађен институт конкурса, као једног облика јавног обећања награде.

Код обраде вриједносних папира, аутор је анализирао појам вриједносног папира, његових начела, битне састојке и врсте, те увијек актуелно питање тренутка настанка облигационог односа издавањем вриједносног папира.

При обради института стицања без основа и пословодства без налога, дат је њихов појам, услови настанка облигационог односа и његови учинци.

II

Завршавајући овај приказ истакли бисмо само неколико моментата. Први је наше увјерење да ће овај рад професора др Б. Лозе, обзиром на значај материје којом се бави, провоцирати стваралачки дијалог у циљу превладавања постојећих разилажења у неким дијеловима теорије и праксе облигационог права. Овоме ће допринјети и чињеница да аутор у већини „отворених“ питања третираних у уџбенику није био искључив у мјери која би дестимулисала критички дијалог.

Друга чињеница јесте да ће овај рад проф. Лозе представљати помоћ многим правницима у обављању њихових свакодневних послова, у области удруженог рада, друштвених дјелатности, а особито дјеловања правосуђа. Код тога не смије се губити из вида чињеница да Закон о облигационим односима, као што је истакнуто, у много чему мијења досадашња правила облигационог права.

Не треба пропустити прилику да се нагласи да је овај уџбеник писан на начин који јасно исказује ауторова опредељења о сваком обрађиваном питању и утолико ће читаоцу бити приступачнији и употребљивији.

Коначно, треба констатирати значајну чињеницу да овај рад представља цјелину са већ постојећим уџбеником проф. Лозе „Облигационо право II — Посебни дио“, у којем су обрађени именовани уговори, а

који је, као цијењен уџбеник, доживио четири издања. На овај начин проф. Лоза је међу првима у нашој земљи презентирао јавности комплетан уџбеник облигационог права, утемељен на одредбама Закона о облигационим односима.

Невенко Мисита

ПОСЕТА АСИСТЕНАТА КАТЕДРЕ ЗА ПОЛИТИЧКЕ НАУКЕ
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ ПРАВНИМ
ФАКУЛТЕТИМА У ПОЉСКОЈ (ПОЗНАЊ,
КРАКОВ И ВАРШАВА)

У оквиру вишегодишње успешне сарадње између Правног факултета Универзитета у Београду и Правног факултета (Collegium Iuridicum) Универзитета „Адам Мицкијевич“ у Познању (Пољска), група асистената са Катедре за политичке науке, мр Стеван Лилић, мр Боривоје Шундерић, Снежана Петровић и Оливера Егић, боравила је у времену од 2. до 16. октобра 1978. године у посети Пољској.

Две основне карактеристике ове посете разлози су који нас наводе да је посебно забележимо. Прва се огледа у њеном пуном успеху чија је потврда испуњење претходно сачињених програма, а друга у значају једног до сада много некоришћеног, начина пружања прилике младим асистентима нашег факултета да се упознају са правом других земаља.

Први део пута обухватио је боравак у граду наших домаћина, колега са Правног факултета познањског универзитета, који су нам поред изузетно срдачног и топлог пријема у свом граду и на свом факултету омогућили да краће време проведемо и на институцијама од интереса за нас у Кракову и Варшави. Дани проведени у Познању носили су заједничку карактеристику радне атмосфере и вишеструке корисности. Поред обиласка самог здања Правног факултета, Ректорат универзитета, библиотека, објекта студентског стандарда, водили смо исцрпне и веома интересантне разговоре са професорима и колегама из одговарајућих предмета. Били смо примљени од стране проректора Универзитета проф. др Збитњева Леонског, који нас је упознао са организацијом и начином рада Универзитета „Адам Мицкијевич“ од дана његовог оснивања пре десетак година до данас. Продекан Правног факултета доц. др хаб. Ромул исцрпно нам је изнео организацију и начин рада на правним студијама, режим студирања, организацију наставе, положај наставника и сарадника. Љубазношћу наших домаћина пружена нам је прилика да обиђемо Библиотеку Правног факултета и Универзитетску библиотеку, где смо се упознали са литературом из одговарајућих области.

Посебно заинтересовани да се током ове посете упознамо са проблемима везаним за области чијим изучавањем се бавимо на свом факул-

тету у Београду — Управно право, Наука о управљању и Правна информатика, Радно право са социологијом рада, Друштвено-политички систем и Уставно право — тежиште наших интересовања били су контакти са колегама који се баве тим областима. Показавши изузетну предусретљивост и љубазност професори познањског Факултета и њихови сарадници упознали су нас са стањем у Пољској у овим правним дисциплинама, са тешкоћама које се данас исказују у оквиру њих и перспективама даљег развоја. Информисани такође о начину извођења наставе из ових предмета, раду и интересовањима студената, стекли смо веома целовиту слику о ситуацији на факултету наших домаћина.

И поред свог изузетно кратког трајања боравак у Кракову нам је омогућио обилазак здања и Библиотеке Јагелонског универзитета, основаног још 1364. године.

Последњи део посете обухватио је боравак у Варшави где смо имали значајне сусрете у Институту за државу и право Пољске академије наука и Пољском Сејму. Нашавши времена и могућности љубазно нас је примио професор др Силвестер Завадски са Катедре за државу и право Универзитета у Варшави и посланик Пољског Сејма. Поред тога што нам је омогућио да обиђемо Сејм Библиотеку Сејма, др Завадски нас је својим занимљивим излагањем детаљно упознао са основама политичког, уставног и законодавног рада највишег пољског органа државне и народне власти.

Поред истицања неоспорног значаја научних контаката остварених за време ове посете, неопходно је навести и њен други не мање важан аспект, који се састоји у исказивању изузетне срдачности, гостопримства и предусретљивости наших домаћина. Корисност непосредних контаката колега две земље који се баве изучавањем истих научних дисциплина, показала се на примеру ове посете у пуном светлу, а њихова посебна вредност свакако је садржана у чињеници да су у питању млади људи који су на почетку свог научног рада и наставничког стажа. Зато је начин као овај права могућност успешног учења и сазнавања, као и стицања нових и драгоцених искустава. Боравком у новој средини, која својим особеностима омогућава усвајање нових знања и упознавање са богатством начина бављења једним послом, у могућности смо да по повратку на свом Факултету, радећи са студентима та знања вишеструко користимо. Не само непосредно излажући стање у појединим дисциплинама пољског права, омогућујући тако студентима да се на приступачан начин, кроз разговор и дискусију, упознају са другим правним системима, већ и обогаћујући сам начин рада на вежбама новим димензијама, које су плод позитивних искустава наших пољских колега.

Стога, на основу свега изнетог, можемо закључити да је посета групе асистената Катедре за политичке науке нашег Факултета правним факултетима у ова три пољска града остварила у потпуности идеју део чије реализације је била, а чији основни смисао је, најкраће речено, следећи: пружање могућности најмаљим наставним радницима нашег Факултета да на почетку свог научног рада, учења и усавршавања, пара-

лелно са радом на свом матичном Факултету, остварују контакте са својим колегама из других земаља. Да се при томе на најнепосреднији начин упознају са начином рада других и њиховим достигнућима, стичући тако прилику да поредећи свој рад са радом других колега оформе најбоље и најприкладније методе и начине како свог личног усавршавања, тако и свакодневног рада са студентима.

Оливера Егић

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

Др Зоран Антонијевић: Закон о облигационим односима и економски односи са иностранством — — — — —	723
Др Владимир Јовановић: Облици повезивања и сарадње организација удруженог рада ради иступања на иностраном тржишту	739
Др Радомир Буровић: Пословање југословенских организација удруженог рада у иностранству — — — — —	755
Др Добросав Митровић: Уговор о заједничком улагању — — —	777
Љубомир Новаковић: Спровођење одредаба Закона о удруженом раду и других односних прописа о регистрацији организација удруженог рада за вршење послова спољнотрговинског промета — — — — —	803
Мр Мирко Васиљевић: Преглед осталих реферата — — — — —	815
Др Весна Бесаровић: Преглед дискусије — — — — —	825

ХРОНИКА

Радмила Павловић и Оливера Егић: Саветовање о правном систему СФРЈ — — — — —	829
Мр Љиљана Дороњски: XVI редовно годишње саветовање савеза удружења за кривично право и криминологију Југославије	841
Мр Стеван Лилић: Саветовање о одговорности и информативној делатности — — — — —	859

ПРИКАЗИ

Др Велимир Филиповић: Проф. др Миодраг Трајковић, Поморско право — — — — —	861
Др Карло Ковач: Проф. др Борис Визнер, Коментар закона о обавезним (облигационим) односима — — — — —	865
Др Стеван Борђевић: В. Вукасовић, Развој науке и технологије и међународно право — — — — —	867
Др Милан Скакун: Др Ристо Поплазаров, Санстефанска фикција и посебности на Македонија — — — — —	870
Невенко Мисита: Проф. др Богдан Лоза, Облигационо право — —	874

БЕЛЕШКЕ

Оливера Егић: Посета асистентата катедре за Политичке науке Правног факултета у Београду правним факултетима у Пољској (Познањ, Краков, Варшава) — — — — —	879
--	-----

Уредништво АНАЛИА моли своје сараднике да рукописе достављају откуцаје на машини са проредом и са довољно белине са стране. Примљене рукописе Уредништво не враћа.

АНАЛИИ ће објавити и, у границама могућности, приказати сваку нову књигу послату на приказ.

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ излазе двомесечно.

Претплата за часопис „Анали Правног факултета у Београду” у 1978. за целу годину износи:

- | | |
|---|--------------|
| 1. За правна лица | Н. дин. 90.— |
| 2. За појединце | ” ” 60.— |
| 3. За студенте (редовне и ванредне) | ” ” 20.— |
| 4. За један примерак | ” ” 15.— |

Претплата за иностранство износи н. д. 140.—

Претплату слати на рачун Правног факултета у Београду број
60803-740-032-4356

Уредништво и администрација АНАЛИА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
БЕОГРАД — Булевар револуције 67, тел. 341-501

